

**ABBAS SAHHAT:
DÖNEMİN PEDAGOJİK SORUNLARI
VE ÇAĞDAŞLIK**

Yazarlar

**İramin İSAYEV
Pasha GULUZADE**

Editörler:

**Asif Akhundov
Kamala Guliyeva**

ABBAS SAHHAT: DÖNEMİN PEDAGOJİK SORUNLARI VE ÇAĞDAŞLIK

Yazarlar

İramin İSAYEV - Pasha GULUZADE

Editörler:

Asif Akhundov - Kamala Guliyeva

ISBN: 978-625-6321-48-9

PA Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Tasarım&Kapak: Himmet AKSOY

Matbaa: Meydan / 99 Baskı

Sertifika No: 76711

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Haziran 2024

Önsöz

Azerbaycan halkının eğitim tarihi ve buradaki pedagojik düşünceler de manevi kültürü kadar zengindir. Halk yaratıcılığının örnekleri diğer milletlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da halk pedagojisinin ilk habercisidir. Halk içerisinde ve onun günlük yaşamında oluşturulan en güzel ahlaki nitelikler ve asil davranış normları, daha sonra Azerbaycan pedagojik düşüncesinin klasik eserlerinde daha üst seviyeye çıkarılmış, geliştirilmiş ve daha derin bir içerik kazanmıştır. Eserlerde belirli ahlaki, didaktik, etik ve estetik hususları az ya da çok yansıtmayan bir yazarı hayal etmek neredeyse imkansızdır.

12. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan'ın bilge filozofları, şairleri ve yazarları, eğitimin güncel sorunları hakkında özgün görüşler ortaya koymuşlar ve bazı teorik kavramlar geliştirmişlerdir. Kişiliğin tarihsel koşullarla bağlantılı olarak uyumlu gelişimi meselesi zamanla yeni bir içerik ve anlam kazanmıştır. Azerbaycanlı eğitimciler bireyin kişilik olarak oluşumuna ve toplumun gelişimindeki özel rolüne çok değer veriyorlardı. Bu yüzden hayatı güzelleştirmek ve zulmü ortadan kaldırmak için kişiliğin gelişimini önemli olarak görüyorlardı.

Azerbaycanlı düşünürler ve eğitimciler yaşadıkları dönemin zorluklarına rağmen yaratıcılıklarıyla, bilimsel ve pedagojik faaliyetleriyle her zaman öne çıkmış, halk kitlelerine yakın olmuş ve bu amaç için mücadele etmişlerdir. Çağın çirkinliğini, manevi yoksulluğu, ahlaki eksikliği eleştirmekten çekinmemişlerdir. Bazıları özel ahlâk risaleleri ve tavsiye mektupları yazmış, bazıları da yazılarında ve mektuplarında eğitim konusuna geniş yer vermiş, eserlerinde eğitim konusunu genel ilerlemenin önemli bir unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü her devletin temeli gençlerin eğitimiyle ilintilidir. Bu açıdan bakıldığında devleti oluşturmak ve korumak kadar gençleri doğru bir şekilde eğitmek ve yönlendirmek de gereklidir.

Abbas Sahhat, Azerbaycan'ın pedagojik düşünce tarihinde, insan kişiliğinin kapsamlı bir kavramını ortaya koyan, insanları fiziksel ve ruhsal olarak mükemmel, uyumlu bir gelişme içinde görmek isteyen sanatçılar arasında özel bir yere sahiptir.

Güzel ve asil ahlaki nitelikler, hümanizm, vatanseverlik, dostluk, arkadaşlık, sıkı çalışma, sadakat, nezaket, doğruluk, cesaret, misafirperverlik, azim, sadakat vd. konular günümüz neslinin yetiştirilmesinde paha biçilmez bir değerdir.

İçindekiler

Önsöz.....	iii
İçindekiler.....	v
Giriş.....	1
1. Abbas Sahhat'in Hayatı ve Eğitim Faaliyetleri Hakkında.....	5
2. Abbas Sahhat'in Sosyo-Politik Görüşleri.....	17
3. Genel Eğitim Meseleleri: Okul, Öğretmenler ve Basına Dair.....	27
4. Eğitime Dair.....	41
5. Abbas Sahhat ve Anadil.....	61
6. Abbas Sahhat'in Terbiyeye İlişkin Düşünceleri.....	73
a. Ahlak Meselesi.....	74
b. Vatanseverlik Terbiyesi.....	82
c. Hümanizm, Yoldaşlık ve Dostluk Terbiyesi.....	88
ç. Emek Terbiyesi.....	93
d. Estetik Terbiye.....	98
e. Aile Terbiyesi.....	103
7. Çocuk Edebiyatı ve Pedagojik Temelleri.....	111
Sonuç.....	117
Kaynakça.....	121

Giriş

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı tarihinde Abbas Sahhat sadece sanat anlamında değil, aynı zamanda eğitim ve öğretim faaliyetleriyle de ün kazanmıştır. Hayatında “Türk Alfabeti”, “İkinci Yıl”, “Edebiyat Külliyyatı”, “Gülzar” gibi yeni tür ders kitaplarının yazarları arasında olmuş ve “Yeni Mektep”, “Türk Edebiyatına İlk Adım” kitaplarının yazarlığını gerçekleştirmiştir. Yeni neslin geleceğe dair düşüncelerine önemli katkılar sağlamıştır.

Eski nesilde herhangi yeni bir sosyo-politik dünya görüşü oluşturamayan yazar, genç nesle, küçük çocuklara ithaf ettiği eserlerinde arayışlar içerisinde olduğunun ipuçlarını vermektedir. Lirik şiirler, dramatik ve alegorik eserler sayesinde aile, anne, insan, toplum, ulus, Anavatan vb. kavramlara ilişkin düşüncelerini sergilemeyi tercih etmiştir. “Yaz”, “Bahçe”, “Anne ve Çocuk”, “Kuşlar”, “Bahar”, “Vatan”, “Okul Öğrencisi” vb. eserler buna örnek olarak verilebilir.

Azerbaycan kültür mirasının önemli bir alanı olan pedagojik fikir tarihinin araştırılması, incelenmesi ve geniş bir okur kitlesine aktarılması alanında pek çok çalışma yapılmış olsa da, esas olarak edebiyatın zenginleşme süreci A.O. Chernyayevski, F. Köçerli, N. Nerimanov, S.S. Ahundov ve diğer düşünürlerle ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda sosyo-politik ve pedagojik fikirleriyle öne çıkan, insanları uyandıranlardan biri olarak bilinen seçkin bir şair, yazar, eğitimci, doktor, gazeteci, halk adamı Abbas Sahhat’in pedagojik faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Pedagoji tarihi alanında yapılan çalışmalarda çeşitli pedagojik konuların zamanla karmaşık bir şekilde araştırılmasının tercih edildiğini dikkate alırsak, düşünürün fikirlerinin ve buluşlarının incelenmesi çok ilginç olabilir. Bir bütün olarak dönemin temel pedagojik sorunlarının daha derinlemesine incelenmesi için Sahhat’in eserlerinin faydalı olduğunu söylemek mümkündür. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında bile, tüm

gücünü ve yeteneğini milletin ve ülkenin refahı ve güzel geleceği uğruna harcayan, halkını karanlıklardan kurtarmaya çalışan, zamanının açık görüşlü aydını A. Sahhat`in pedagojik faaliyetlerini ve görüşlerini incelemek gerekli olmakla birlikte, büyük önem taşımaktadır.

A. Sahhat tanınmış bir teorisyen ve pedagog olmasa da dönemin önemli pedagojik sorunları (“Hangi bilimlere ihtiyacımız var?”¹ - okul ve öğretmen yetiştirme, öğretim yöntemleri, anadilde öğretim, eğitimin içeriği, eğitim kanunu) ve demokrasi açısından diğer konuların başarılı çözümüne aktif olarak katılması önem arz etmektedir. Bir öğretmen olarak anadilde yeni okullar açtı, kültür merkezleri ağını genişletti, ders kitapları düzenledi, yeni temeller üzerinde eğitim çalışmalarını geliştirdi, Azerbaycan dilinin kullanımını teşvik etti, gelişmiş Doğu ve Avrupa kültürünün halk arasında yayılması insanlar vb. sosyo pedagojik ve kültürel çalışmaların uygulanmasında takdire şayan hizmetler vermiştir. Ancak A. Sahhat`in edebi ve sanat faaliyeti üzerine yapılan kapsamlı araştırmalara rağmen onun bilimsel ve pedagojik faaliyetleri ve görüşleri detaylı bir şekilde incelenmemiştir. A. Sahhat`in pedagojik faaliyetlerine ilişkin bazı makale ve yazılara rastlamak mümkündür.² Ancak bunları yalnızca ilk adımlar ve girişimler olarak değerlendirmek gerekmektedir.

A. Sahhat`in eğitim faaliyetlerine ilişkin yazdığı eserlerde şairin kendisi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra onun pedagojik faaliyetlerine ve eğitimle ilgili görüşlerine kısaca değinilmiştir. İlk kez bu kadar dikkate değer bir eser edebiyatçı K. Talıbzade ve A. Tağıyev`in çalışmalarına yansımıştır. K. Talıbzade`nin çalışmasında A. Sahhat`in pedagojik faaliyeti seçkin bir eğitimci, öğretmen, ilerici Rus kültürünün habercisi ve çocuk edebiyatının önemlilerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Ayyub Tağıyev ise onun pedagojik fikirlerini özetlemiş ve söz konusu görüşlerin önemli olduğu sonucuna

---

¹ Ə.Ə. Ağayev. *Fərhad Ağazadənin pedaqoji fəaliyyəti və görüşləri*, dissertasiya. Bakı, 1969, səh. 26.

² K. Talıbzadə. Görkəmli şair və müəllim. *Azərbaycan müəllimi qəzeti*. Bakı, 2 noyabr 1948.

varmıŖtır. O, eğitim alanındaki mirası, pedagoji biliminin yaŖayan bir ansiklopedisi olarak karŖımıza betimlenmektedir. Bütün bunlar A. Sahhat'in halk figürü, öğretmen, Ŗair, pedagog olarak incelenmesi ve onun Azerbaycan eğitiminin geliŖmesindeki konumunun belirlenmesinin güncel bir mesele olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu nedenle A. Sahhat'in pedagojik fikirlerini incelemek ve tanıtmak önemlidir. Çünkü o hayatı boyunca bir öğretmendi ve sosyo-pedagojik hareketin ana figürlerinden biri olarak diğer demokratik eğitimcilerle omuz omuza çalıŖmıŖ ve mücadele etmiŖtir. Zamanının önemli pedagojik sorunlarını demokratik temelde çözmeye çalıŖmıŖtır. Elbette A. Sahhat'in pedagojik mirasının incelenmesi sadece tarihsel açıdan değil, aynı zamanda günümüz açısından da faydalıdır. Onun eğitim konusundaki fikirleri, genç neslin asil ahlaki nitelikler ruhuyla yetiŖtirilmesinde özellikle modern okullar için önemlidir. Yüksek kültür modeli, vatansever, hümanist, iŖ adamı, derin düşünceli bir öğretmen, seçkin bir halk figürü olan A. Sahhat'in hayatı gençlere örnek teşkil etmektedir.

1. Abbas Sahhat'in Hayatı ve Eğitim Faaliyetleri Hakkında

Abbas Sahhat (Mirza Abbasgulu Mehdizade) 1874 yılında Şamahı şehrinde dindar bir ailede doğdu. Babası Molla Aliabbas Şamahı'da caminin yanında açtığı okulda öğretmenlik yapıyor, annesi Seyid Rukiye ise cenaze evlerinde vaaz veriyordu. Ebeveynlerin yetersiz geliri aileyi her zaman zor durumda yaşam sürmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında yeni usul okullarının açılmasına rağmen küçük Abbasgulu bu okulların hiçbirine girememiş ve ilk eğitimini yedi yaşında babasının açtığı dini okulda almıştır. Burada Fars ve Arap dillerini öğrenmişti. Klasik Azerbaycan ve Doğu edebiyatıyla tanışmış, Firdevsi, Sadi, Nizami, Fuzuli gibi klasiklerin divanlarını okudu, bilime olan tutkusu ve derin hafızasıyla herkesi şaşırttı. Bu konuda Abdullah Şaig şunları demiştir: “Gençliğinde çok güçlü bir hafızaya sahipti. Böylece her şiiri bir kere okuyunca hatırlıyordu”.³

Molla Aliabbas, 19. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'da yeni açılan “Usuli-cedid” ve “Rus-Tatar” okullarının önemini anlayamamıştı. Bu yüzden oğlunu ruhban yapmak istiyordu. Sahhat, din adamı olmayı istemese de 1894 yılında Meşhed'e giderek din okulunda eğitime başladı. Bir süre sonra bu okulu beğenmedi ve babasına bir mektup yazarak Tahran'da tıp okumaya karar verdiğini haber verdi. Babası bu karara şiddetle karşı çıkarak eğitime devam edeceğini, aksi takdirde masrafları ve öğrenim ücretini keseceğini söyledi. Fakat bunların hiçbiri, gerçek bilimi öğrenme arzusuyla yaşayan genç Abbasgulu'yu korkutmuyordu. 1894 yılı sonunda Tahran'a gitti.⁴ Orada Fransa'da öğrenim görmüş profesör Mirza Abdulla ile tanıştı ve onun ısrarı üzerine Tahran Darülfünun'da

---

³ A. Şaiq. *Gülzar*. Bakı: Bəradəran Orucov, 1912, səh. 236.

⁴ K. Talıbzadə. *Abbas Səhhət*. Bakı: Gənclik, 1986, səh. 11.

eğitime başladı. “Medresei-Nizamiyeyi-Nasriyye” adı verilen bu okulda ağırlıklı olarak Fransızca eğitim veriliyordu. Bu yüzden Sahhat öğrenimi sırasında Fransızca da öğreniyordu. Horasan, Şiraz, İsfahan ve diğer şehirleri gezmiş, İran’ın sosyal ve kültürel geriliğini, halkın cehaletini görmüştür.

Eğitimini 1900 yılında göz hekimliği uzmanlığıyla tamamlayan Sahhat, yeteneği sayesinde Darülfünun kliniğinde çalışmaya başladı. Daha sonra Şamahı’da doktor olarak iş bulmaya çalışmış ve başarılı olamamıştır. Yurt dışında okuduğu için St. Petersburg’daki özel bir komite önünde sınava girmesi ve Rus diploması alması gerektiğini belirtmişlerdi. Bu nedenle Sahhat, pedagojik faaliyete yöneldi.⁵

Basın dünyasında ilk kez “Şarki-rus”⁶ gazetesiyile giriş yapan düşünür, 1905’te “Hayat” gazetesinde yer alan “Edebiyat ilmi köşesi”⁷ adlı makalede şiirin doğasını, içerik ve biçim yönünü belirlemeye çalışmıştır. Sahhat, makalede mahrem kişisel duyguları uyandıran şiirleri eleştirmektedir. Bu tür şiirlerin okur üzerinde öğretici bir etkisinin olmadığını belirtmekte ve “...insanın hiçbir durumda bundan irfan ve ders almadığı bilinmektedir”⁸ demektedir. Şaire göre her iş insana ders vermeli, onun ahlakına ve eğitimine hizmet etmelidir. Sahhat, psikolog eğitimci olarak şair arkadaşlarına, insanları düşündüren, duygularına hakim olan, insanların ahlak ve maneviyatına yön veren şiirler yazmalarını tavsiye etmekteydi. Bunun için insani duyguların incelemesi gerektiğine dikkat çekmekteydi.

Kültürel ilerleme için mücadele eden A. Sahhat, memleketi Şamahı’da tüm kültürel ve kitlesel faaliyetlerin organizatörü, bilim ve eğitimin habercisi, Şamahı ve çevre köylerde akıllı bir doktor olarak tanınıyordu. Hekimlik sanatını işçilerin sağlığını korumak için kullanmakta ve yoksul hastalara bakmaktaydı. Şair yürekli doktor,

⁵ A. Məmməd, X. Cəfər. *Müasir ədəbiyyat: Orta məktəbin 10-cu sinfi üçün*. Bakı: 1948, səh. 86.

⁶ Abbasqulu təbib Mehdiyev Şamaxılı, *Şərqi-rus*. 1904, 3 mart, №25.

⁷ A.Səhhət. Ədəbi-elmi felyeton. *Həyat*. 23 iyun 1905, №14.

⁸ A.g.y.

fakir hastaların tedavisi için ücret almaz ve zaman zaman onlara bazı ilaçları kendisi temin ederdi.⁹

1905 devriminin yeniliklerinden biri de Şamahı'da yeni bir okulun açılmasıydı. O zamanlar Şamahı'da bir şehir okulu vardı. Tek bir şehir okulu tüm ihtiyacı karşılamaktan yoksundu. Ayrıca orada görev yapan öğretmenlerin işe sorumlulukla yaklaşmaması ve akademik seviyelerinin düşük olması nedeniyle çocuklar okuma yazma bilmiyordu. Bu durum haklı olarak Şamahı aydınlarının protestosuna neden oldu: "...şehrimizde sadece bir okul var. Vallahi bu okuldan mezun olan öğrenci iki satır bile yazamıyor... Bu çocukların babaları ve bazılarının kardeşleri, çocuklarımızın iyi eğitilmediğinden bir kez olsun, tek kelime bile kimseye şikayet etmiyorlar..."¹⁰ Şamahı'nın genel kurulunun kararına dayanarak, Kafkas eğitim dairesinin 13 Ocak 1906 tarihli kararıyla, Şamahı'da çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir okul açılması talep edilmekteydi. Şamahı'da yeni bir okulun açılmasına izin verildi. Bu okulun faaliyete geçmesi için hazırlık çalışmaları uzun süredir devam ediyordu. Nihayet 15 Ekim 1906'da okul açıldı ve Şamahı aydınları tarafından sıcak bir şekilde karşılandı. Seçkin devrimci, hiciv şairi M.A. Sabir, "İrşad" gazetesinde, halkın uzun zamandır beklediği okul organizasyonu ve okula kabul hakkında "Şamahı'dan"¹¹ başlığı altında yazılar yayınlıyordu. A. Sahhat, birçok Şamahı aydını gibi bilimin ve eğitimin gelişmesi için açılan bu okulun örgütlenmesine katılmıştı. Halk eğitimi ve hemşerilerinin eğitim sevgisiyle yaşayan şair, tereddüt etmeden öğretmenlik yapmayı hayal ettiğini söylüyordu.

Zaten Sahhat, yetenekli bir öğretmen ve insan olarak kendisini halka sevdirmeyi başarmıştı. Halk Sahhat'in öğretmen olmasını tam da bu niteliklerinden dolayı istiyordu. Şamahı halkının Kafkas eğitim dairesine yazdığı "Nasıl bir öğretmene ihtiyacımız var?" adlı başvuru da bunu doğrulamaktadır. Bundan sonra eğitim daire başkanı Sahhat'in kişisel beceri kalitesi hakkında bilgi aldı. Yerel Müslüman

---

⁹ K. Talıbzadə. *Abbas Səhhət*. səh. 18.

¹⁰ A.Səhhət. Redaksiya. *Həyat*. 14 avqust 1905, №50.

¹¹ S. Tahirzadə. Şamaxıdan. *İrşad*. 1906, №237, №243, №266.

cemaatinden ve diğer kuruluşlardan izin aldıktan sonra Şamahı yeni okul müdürü Leontiyev Kafkas eğitim daire başkanına, 24 Kasım 1906 tarihli 77 numaralı mektubunda Abbas Sahhat'in öğretmenlik yapmasına itiraz etmediğini belirtmiştir.

Bir öğretmen olarak Sahhat, insana ve topluma güvenmekte, eğitim ve öğretim sürecindeki eksiklikleri onlarla birlikte gidermeye çalışmaktadır. Örneğin, okulda dini mezhepleri Şii ve Sünni olarak ayırarak yayan öğretmenlere kararlılıkla karşı çıkıyor ve birleşmiş Azerbaycan halkını bölmemeye çalışıyor, ebeveynleri de bu çalışmaya dahil ediyordu. A. Sahhat'in 8 Şubat 1907'de okul pedagoji şurası toplantısında öğretmenler ve velilerin katılımıyla yaptığı konuşmada bunu açıkça görmek mümkündür. A. Sahhat okulda ana dilini öğretiyordu. O dönemde zorunlu olmayan bu ders, öğrencilerde ilgi ve tutku uyandırmak amacıyla başta Azerbaycan edebiyatı olmak üzere edebiyata önem vermekteydi. "Nizami, Hagani, Fuzuli, Sabir onun en sevdiği edebiyatçılardandı. Sahhat bunlardan keyifle bahseder, eserlerinin en güzel yerlerini ezberleyip tahlil ederdi."¹² A. Sahhat, yüksek pedagojik becerilere sahip yetenekli bir öğretmendi, istekli öğrencilerinden biri olan Abdulgafar Mahmudov'un hatırası bunu açıkça kanıtlamaktadır.¹³ A. Sahhat, Mirza Fatali Ahundov'u çok seviyordu. M.F. Ahundov'u ünlü Rus yazarlarla karşılaştırıyor, unutulmuş yazarın eserlerini ele alıyor, ona çok değer veriyordu. O öğretim sürecinde edebi karşılaştırmalara geniş yer vererek öğrenilecek materyalin bilinçli olarak özümsemesini sağlamıştır. A. Sahhat sınıfta Hagani, Nizami, Nesimi, Vagif, Şirvani ve diğerlerinden bahseder, eserleri detaylı bir şekilde anlatarak öğrencilere eserin yapısını ve ana fikrini anlatır, onlardan alıntılar yapardı.

İşin eğitici önemine dikkat çekerek öğrenciler üzerinde belli bir eğitici etki oluşturmuştu. Derste analize ve genellemeye geniş yer veren düşünür, çocuklarda geçmişteki ve kendi döneminde hüküm süren adaletsizlikler ve iğrenç ahlaki nitelikler hakkında doğru fikir

---

¹² Talıbzadə K. *Abbas Səhhət*. səh. 27.

¹³ A.Səhhət. *Əsərləri. II cild*. Bakı: Azərneşr, 1976, səh. 258.

oluşturmaya çalışmaktaydı. Ders sırasında öğrencilere sadece geçmişin edebi mirasını tanıtmakla kalmamakta, aynı zamanda onlara yeni şiir örnekleri, özellikle ilerici Rus yazarların çevirileri hakkında da geniş bilgi vermekteydi. Çağdaşlarından biri olan M.A.Sabir'e çok değer vermiş ve Sabir'in bambaşka bir şair olduğunu söylemiştir. Onun şiirde bugüne kadar hiçbir şairin takip etmediği bir yol açtığını belirtmektedir. Sabir kişi olarak korkusuz ve cesur, şair olarak ise akan bir çeşme ve tükenmez bir hazinedir. Sabir harika bir psikologdur. Tıpkı bir kaşifin toprağın altındaki katmanları kazıp karıştırması gibi, Sabir de insanın ruhunun en derin ve en tenha köşelerini keşfeder, orada yeni malzemeyi buluyordu. Bu şekilde düzenlenen derslerde Sahhat, genç nesillere Sabir'in mirasına dair sempati duygusu aşılamaya çalışıyordu. Sahhat, akıcı konuşmasıyla "Rus-Tatar" okulunda okuyan öğrencilerin gözdesi haline geldi. Öğrencilerinden olan C. Cebrayılbeyli "bu konuda Abbas Sahhat'in kişisel olarak üzerimde büyük etkisi oldu"¹⁴ demektedir.

Sahhat, öğretmenlik yaptığı yıllarda ilerici aydınlar ve eğitimcilerle yakın dostluk ilişkileri kurmayı başarmıştı. Bu yönü, Şamahı'nın ileri aydınlarından Bakü'de öğretmenlik yapmış M. Mahmudbeyov, aydın şair A. Şaig ve öğretmen Cemo Cebrayılbeyli ile olan dostluğunda açıkça görülmektedir. Sahhat M. Mahmudbeyov'un yardımıyla Rus dilini öğrendi. Bu nedenle "zamanının önemli bir kısmını Rus dilini daha derinlemesine öğrenmeye, Rus yazarlardan çeviriler yapmaya adanmıştı."¹⁵ Öğrencilerine çevirinin sırlarını öğretmeye çalıştı ve onları tercüman olmaya teşvik etti. Her çeviri örneğine titiz bir öğretmen sorumluluğuyla yaklaşan, dikkatlice, sabırla, yorulmadan okuyan ve gözden kaçan hataları düzeltten Sahhat hakkında Abdulfafar Mahmudov şöyle demektedir: "Bir kez I.A. Krylov'un "Осел и соловей" (Eşşek ve Bülbül) şiirini okudum. Azericeye tercüme ettim, ardından okula ve bilime çağrı ruhuyla bir şiir yazıp ikisini de Mirza'ya sundum. Bir sonraki derste Mirza her iki materyali de bana

---

¹⁴ C. Cebrayılbeyli. *Xatirələrım*. Bakı: Azərənəşr, 1966, səh. 88.

¹⁵ A. Şaig, *Xatirələrım*. Bakı: Gənclik, 1961, səh. 153.

iade etti. Muhterem hocamızın mübarek kaleminin aşmadığı tek satır kalmamıştı içlerinde. Tek kelimeyle yazılar “kırmızı kanla” boyanmıştı.”¹⁶

Öğrencilerin geleceğine büyük bir umutla yaklaşan Şahhet, onların mutlu, aydınlık yarınlarına inanıyordu. Mutlu geleceğin okulla elde edileceğini düşünüyordu. Ancak okuldaki ders sınıflarının sayısını artırmak, sürekli artan mali talebi karşılamak, okul için ilave donanım ve derslik sağlamak, devletin okula ayırdığı masrafları artırmak amacıyla Pedagoji Şura'nın düzenlediği tartışmaların sonuçsuz kalmasından endişe duyuyordu. Okulun varlığı ve faaliyeti için elinden geleni yapıyordu. Hatta köyden para bile topluyor, kısmen okulun masraflarını karşılamaya çalışıyordu. Örneğin 1911 yılında realni okulun 7. sınıfı maddi sıkıntılar nedeniyle açılmama tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu tehlikeden kurtulmak için okulun öğretmenleri ve çocuklarının eğitimiyle ilgilenen Şamahı sakinleri, okulun açılması için Bakü Valisi ve Kafkasya Eğitim Dairesi Başkanlığı'na dilekçeyle başvuru yaptı. Fakat bu dilekçe fayda vermedi. Bu sırada okul müdürü Sizemski her zamanki gibi A. Sahhat'e başvurdu. A. Sahhat, birkaç kişiyle birlikte para toplamak için hemen çevre köylere gitti. Biraz para topladıktan sonra geri döndüklerinde soyguncularla karşılaştılar. Soyguncular onları soymak istediklerinden Sahhat “... biz senin, onun çocuğu için çabalıyoruz. Büyüyüp bilgili olmalarını, helal ekmek kazanmalarını, ailelerine yardım edebilmelerini istiyoruz. Bizim hedefimiz bu.”¹⁷ şeklinde açıklama yapmıştır. Bu sözlerin ardından soyguncular onları serbest bırakmıştı. Buradan Sahhat'ın halkın ve ülke çocuklarının eğitimi, kültürü için ne kadar fedakarlık yaptığı, ölümden bile korkmadığı anlaşılmaktadır.

Abbas Sahhat sadece Şamahı okulunda sosyal ve kültürel ilerleme mücadelesinde çalışmakla kalmıyor, aynı zamanda ileri entelektüel grubun ön saflarında yer alıyor ve önemli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenliyordu. Bir yandan yeni bir yöntemle

---

¹⁶ Ə. Mahmudov, Redaksiya. *Azərbaycan*, 1963, №11.

¹⁷ A.g.y.

okulların açılış ve organizasyonuna yakından katılmakta, tiyatro gösterileri yapmakta, diğer yandan yeni yayına başlatılan çocuk basınında çocuklara yönelik programlar yapmaya çalışmaktadır. Okulların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ders kitabı yazarlarının önerileri doğrultusunda eserler yazıp yayınlamakta, aynı zamanda kendisi ders kitabı hazırlamaktaydı.

1908 yılında A. Sahhat ve M.A. Sabir Şamahı'da "Rus-Tatar" (Rus-Azerbaycan) okulu açmaya karar verdiler. A. Sahhat bu işi üzerine alarak aynı yılın başında Bakü'ye geldi. Ancak ilgili devlet idareleri ve Çar yetkilileri şairin bu isteğini reddettiler. 13 Mart 1909'da Sahhat, Sabir ve Şamahı'nın diğer aydınları bir "milli okul" kurulması konusunu tartıştılar. Daha sonra "Uhuvvet" adıyla faaliyet gösteren bu okul, maddi ihtiyaç nedeniyle 1912 yılında kapatılmıştır. Aydınların basında "Uhuvvet" okulunun yeniden faaliyete geçmesini talep eden bir dizi makale yazması da bu gerçeği değiştirmek için bir fayda sağlayamadı.

A. Sahhat, halkı eğitmede, kültüre kazandırmada, dost ve düşmanlarını tanımada, gençleri kötü işlerden uzak tutmada, yüksek niteliklere yönelmede okullardaki tiyatronun büyük önemini kaydetmektedir. "¹⁸ diyen Sahhat, bir öğretmen olarak dönemin Şamahı aydınlarının düşünceleri tekrarlayarak, okullarda tiyatronun varlığının ne kadar büyük bir önem arz ettiğini söylemektedir. Tiyatro çocukların eğitimi üzerinde çok fazla etki bırakmaktadır. "Tiyatroya gitmek suç değildir, aynada kusurlarınızı görebilirsiniz"¹⁹ diyerek tiyatronun büyük bir eğitim okulu olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Şamahı'da amatör aydınların ve okul öğrencilerinin düzenlediği tiyatrolara öncülük etmiş, hatta bu gösteriler için özgün çocuk oyunları bile yazmıştır. A. Sahhat'in öncülüğünde ve onun girişimiyle sahnelenen oyunlardan biri de, 1908 yılında okul öğrencilerinin katılımıyla ünlü Azerbaycan yazarlarından olan Necef Bey Vezirov'un "Adı Var, Özü Yok" komedisidir. İlerici aydınlar bu tür girişimleri memnuniyetle karşıladılar ve bu çalışmaya

---

¹⁸ *İrşad*. 25 mart 1908, №39.

¹⁹ A.Sahhat. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: Azərənəşr, 1950, səh. 301.

büyük değer verdiler. “...18 Mart gecesi, Nevruz münasebetiyle, Şamahı realni okulunun üst sınıf öğrencileri tarafından, Vezirov Bey`in “Adı Var, Özü Yok” adlı komedisinin gösterisi yoksul öğrencilerin yararına sahnelendi.”²⁰ A. Sahhat tiyatroyu bir eğitim aracı olarak kullanıyor, bir yandan çocukların ve gençlerin eğitimini etkiliyor, diğer yandan gösteri hesabına toplanan paralarla yoksul çocukların okumasına destek oluyor ve diğer ihtiyaçların mali masraflarını ödemeye çalışıyordu.

A. Sahhat`in pedagojik faaliyetinde çocuk edebiyatı, çocuk basınına yönelik mücadelesi ve konuşmaları, yeni tür derslerin müfredata alınmasındaki rolü önemlidir. 1. ve 2. Öğretmenler Kurultayı`ndan sonra “Debistan” (1906-1908), “Rehber” (1906-1907), “Mektep” (1911-1920) gibi çocuk dergileri genç neslin eğitim konularını ele aldı. “Türk alfabesi” (1. yıl, 1907), “İkinci yıl” (1908), “Yeni Mektep” (III yıl, 1909) gibi ders kitapları da söz konusu meselelere değinmekteydi. Bu dergilerin ve ders kitaplarının yazarları, dönemin pedagoji biliminin başarıları için çalışmış, sanat ve gazete işleriyle uğraşmış ve aynı zamanda dünya edebiyatının en iyi örneklerinden çeviriler de yapmıştır. A.Sahhat, A. Şaig, M. Mahmudbeyov ve F. Ağazade bu süreçte öne çıkan şahsiyetlerdi.

16 Nisan 1906`da yayınlanan “Debistan” dergisinin ilk sayısı A. Sahhat`ın yanı sıra M. Sabir, H. Zerdabi, S. M. Ganizade, R. Efendiyev, F. Köçerli gibi aydınlar tarafından yayımlandı. Bu arada A. Sahhat, dergi mesleği gereği eğitim konularına gönül veren genç okurun bilgi, beceri ve anlayış düzeyine göre şiirler yazıyordu. Bu dergide “Bireysel Rönesans veya Pratik Vatanseverlik” (1906, Sayı 15, s. 2), “Gazete Nedir” (1906, Sayı 16, s. 9-10), “Anne ve Oğul” (1907, Sayı 3, s. 42), “Köpek ve Gölgesi” (1907, Sayı 6, s. 95-96) ve diğer şiirleri yayımlandı. “Debistan” dergisinden kısa bir süre sonra Eylül 1906`da yayın hayatına başlayan ve sadece dört ay süren “Rehber” dergisinin faaliyeti de övgüye değerdir. Edebiyat ve

---

²⁰ *İrşad*. 25 mart 1908, №39.

pedagoji camiası, “Debistan”la aynı istikamette olan bu dergiyi memnuniyetle karşıladı.

“Rehber” dergisinin yayıncısı Mahmudbey Mahmudbeyov, şairin oda arkadaşı ve yakın akranlarından biriydi. M. Mahmudbeyov ile Abbas Sahhat arasında ticari, edebi ve pedagojik ilişkiler mevcuttu. Bu bağlantı ve yakınlık daha sonraki işbirliklerinde daha açık bir şekilde kendini göstermiştir. Şairin “Rehber”de yayımladığı eserler derginin ideolojik yönüyle yakından alakalıydı. “Rehber” dergisinin ikinci sayısından başlayarak “Davet”²¹, “Nidayi Millet, yahud Ameli Vatanparvarana”²², “Naleyı Tehayyur veya Millete Hitaben”²³ gibi eserler ilim, mektep ve eğitim sorunları ele almaktadır.

“Mektep” dergisi 29 Kasım 1911 tarihinden itibaren yayın hayatına başlamıştır. A. Sahhat, özgün eserlerinin yanı sıra Rus klasik edebiyatının temsilcilerinin “öğrencilere yönelik iki haftada bir yayınlanan ahlâk ve edebiyat koleksiyonu” ve çevirileriyle de burada boy göstermiştir. A. Sahhat, derginin ilk sayısından itibaren 1915 yılına kadar düzenli olarak yayın yapan bir çocuk psikoloğu olmuştur. “Çocukluk Hafızası” (Nikitin), “Kış” (Puşkin) gibi orijinal şiirlerle birlikte “İlk Bahar”, “İki Çocuk”, “Hareket”, “Anne ve Çocuk”, “Okulda Bir Sınav”, “Vatan”, “Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu” gibi çocuk oyunlarını da yayınladı. Bu dergide yayınlanan eserlerin ana fikri, aile ve ahlak eğitimi konularının yanı sıra cehalet ve bilgisizliğin eleştirisiydi. Ayrıca aydın şair, “Hayat” (1905-1906), “İrşad” (1906-1907), “Zenbur” (1909-1910) ve benzeri dergi ve gazetelerde sıklıkla eserler yayınlamıştır. Eserleriyle (“Vavaleyi Nefret”, “Müslüman Ürefaları”, “Alimnümalar” vb.) toplumdaki halk hastalıklarını tasvir etmiş, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı kararlı bir açıklama yapmıştır.

1905’ten sonra okul ağının göreceli olarak genişletilmesi ve ders programlarında yapılan değişiklikler, ilk Öğretmenler Kurultayı’nın öne sürdüğü önemli konular arasındaydı. A. Sahhat, yeni ders

---

²¹ A.Səhhət. Dəvət. *Rəhbər*. 1906, №2.

²² A.Səhhət. Nideyi millət, yaxud amali vətənpərvəranə. *Rəhbər*, 1906, №3.

²³ A.Səhhət. Naleyı təhəyyür, yaxud millətə xitab. *Rəhbər*. 1906, №5.

kitaplarının hazırlanmasına katıldı ve Azerbaycan'ın önde gelen eğitim adamlarıyla birlikte ders kitapları yazdı. 1909 yılında A. Sahhat, M. Mahmudbeyov'la birlikte "Yeni mektep" adlı ders kitabını yazarak "Kaspi" matbaasında neşretti. Ders kitabı, modern ders kitaplarının pedagojik gerekliliklerine uygun olarak 1920 yılına kadar (1917 hariç) her yıl yeniden basılmıştır. Hatta ders kitabı devrimden sonra (1924) bile yeni müfredata dayalı olarak bazı değişikliklerle değerli bir öğretim aracı olarak yayımlandı. 1914 yılında A. Sahhat ve M. Mahmudbeyov birlikte okulların alt sınıflarında okuyan öğrencilere yönelik "Türk Edebiyatına İlk Adım" adlı yeni bir ders kitabı hazırlayarak Bakü Elektrik Matbaasında yayınladılar.

Şair 1912 yılında, "Kırık Saz" kitabını, sonra ise Batı Avrupa, Rus klasik edebiyatçılarının eserlerinden çevirilerini "Mağrip Güneşleri" (I ve II) adıyla yayınlamıştır. Dönemin feodal ahlakını eleştiren "Tagi ve Nagi" (1912), "Yoksulluk Ayıp Değildir" (1912), "Petrol Çeşmesi" (1912), "Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu" (1914) adlı eserleri basılmıştır. A. Sahhat bu eserleriyle egemen sınıfın ahlakında varolan açgözlülüğü, ikiyüzlülüğü ve yalanı ortaya çıkarmış, halkı bilime ve kültüre seslemiştir.

1912 yılında "Molla Nasreddin" in etkisiyle "Kelniyyet" (1912-1914) adlı hiciv dergisi faaliyete başlamıştır. Bu derginin amaçlarından biri de toplumun genel kalkınmasına engel olan bazı aydın ve mollaları hicvederek halkı dünyaya, eğitime ve kültüre kazandırmaktı. "...Gerçi Müslümanlar bilimi, eğitimi ve terbiyeyi ayaktan anladığı gibi, ben de hedefimize ayaktan başlamalıyım."²⁴ görüşünü belirten derginin yayıncıları cahil, bilimden ve eğitimden uzak Müslümanlarla alay ediyordu. Bu dergi, amacı nedeniyle dönemin pek çok aydınını etrafında toplamıştır. İlk hicivlerini ("Müslüman Ürefaları", "Alimnümalar") "Zenbur" dergisinde (1909-1910) "Sarsag" imzasıyla yayınlayan Abbas Sahhat, Sabir hiciv ekolünün takipçisi olarak "Kelniyyet" i yayınlamaya başladı. Sahhat bu hiciv dergisinde "Şeyh Şeypur" imzasını kullanmaktaydı.

---

²⁴ Şeyx Şeypur. Təqdim. *Kəlmiyyət*. 1912, №1.

Bunların arasında “Ata Çıkan Ağacı Oğul Daldan Dala Gezer”, “Uhuvvet Okulu”, “Zahmet Çekme”, “Öğrenci”, “Seni Ben Sevmiyorum, Sevmiyorum” gibi hicivleri de var. A. Sahhat’in bu dergide yayınlanan hicivlerinin ana fikri, genç neslin eğitimi, yeni okul mücadelesi, manevi açıdan yoksul insanlara özgü ahlakın eleştirilmesi ve halkın aldatılması, “boş kafalı” mollaların teşhir edilmesine ilişkin görüşlerini belirtmiştir. Düşünürün “Milli İdealler”, “Ders Kitapları”, “İdadi Mekteplerde Milli Eğitim”, “Okullarda Ana Dil”, “Okullarda Müziğin ve Şarkının Önemi” vd. eserleri “İkbal”, “Yeni İkbal”, “Basiret”, “Sovgat”, “Açık söz” gibi süreli yayınlarda da yer almıştır.

A. Sahhat, bu dönemde yazdığı şiir ve yazılarında bir taraftan hurafeleri eleştirmiş, bir taraftan da bilimin önemini insanlara anlatmaya çalışmıştır. Halkın eğitimi ve kültürünün yükselmesi için çalışanlara, halk için canlarını feda edenleri, ey milletin değerli adamı ifadesiyle betimlemiştir. Basında bu tür kişilerin faaliyetlerini ön plana çıkararak onlara rağbet ve sempati duygusu aşılama çalışmıştır. Son nefesine kadar başkalarını da bu tür faaliyetlerde bulunmaya çağırmıştır.

Bazı makalelerinde milli gelenekleri öne çıkarmıştır. Çocukların milli gelenek ruhuyla eğitimine özellikle önem vererek, bu alanda ileri düzeydeki öğretmenlerin iş tecrübelerini takdir etmekte, çocukların eğitimi üzerindeki etkisinden, tüm öğretmenlerin bunu kullanması gerektiğinden bahsetmektedir. Öğretmenlere körü körüne duygusallaşmamayı, her işe sorumlu yaklaşmayı önermektedir. A. Sahhat, eserlerinde Çarlığın diğer halkların dillerine yönelik saygısız tavrını sert bir şekilde eleştirmiş, ana dil ve onun saflığı için mücadeleyi sürdürmüştür. İnsanları kendi dillerine ve edebiyatlarına saygı duymayı ve okullarda öğretilmesinin iyileştirilmesini önermekteydi. Okullardaki eğitim çalışmalarını geliştirmek için müziğe büyük önem vermekteydi. Okullarda bu işe önem vermeyen, müzik ve şarkı söylemeyi faydasız olarak görenleri eleştirmekteydi. Böylelerine Şamahı’daki Atamalibayov, Bakü’deki Muhammed

Hasan Bey ve Hacı Salim gibi öğretmenleri örnek vererek, onların deneyimlerinden ders alınmasını belirtmekteydi.

2. Abbas Sahhat`in Sosyo-Politik Görüşleri

A. Sahhat`in pedagojik fikir ve görüşlerini daha doğru ve bilimsel temellere dayandırabilmek için onun dünya görüşünün ana yönlerini belirtmek gerekmektedir. Elbette Sahhat felsefi eserler yazmamış ve onun böyle bir hedefi de olmamıştır. Şiirlerinin amacı ve içeriği hakkında ancak şairin sanatçı tarafı ve gazeteciliğinden derlenen çeşitli fikirlere dayanarak düşünmek mümkündür. Onun eserlerinin temelini ve ana motifini aydınlanma oluşturmuştur. 1905-07 burjuva demokratik devrimi bir yandan şairin dünya görüşünün aydınlanma ve sosyo-politik eğilimlerini etkilemiş, diğer yandan dönemin durgunluğu nedeniyle milyonlarca insan cehalete boğulmuştur. Yeni bir yaşam ve temel insan hakları mücadelesi insanların hareketliliğini tetiklemiştir.

A. Sahhat`in dünya görüşünün temel özelliklerinden biri, ilerleme ve gelişme fikrini ortaya koyarak bunu sürekli savunmasıdır. Bu fikrin şiirsel ifadesi şairin “İlerleme ve Doğa Kanunu” adlı şiirinde görmek mümkündür. Geçmişin anıtlarını gözlemleyerek derin düşüncelere dalan şair, yaratılış, gelişme ve yıkılma sürecindeki her şeyi burada ele alır, her tarihsel dönemi insan yaşamı olarak betimler. Aydın inancına göre, şu veya bu milletin çöküşünün, akla aykırı batıl inançlara kapılmanın kaçınılmaz sonucu olduğu kanaatine varır:

Dünyanın başlangıcından günümüze kadar,
Dünyada binlerce devrim yaşandı.
Nerede eski Roma, eski Yunanlar?
Nerede diğer terakkiler, imranlar?
Binlerce sayısız bina çöktü.
Daha sonra yeni bir kültür ortaya çıktı.
Nerede eski Assuriler, Kesraniler?
Nerede eski Mısırlılar, Keldaniler?
Cümlesini yok eden zaman,

Her birinden küçük bir nişan.²⁵

Tarihte gerileyen bazı kadim devletlerin akıbeti üzerine düşünen şair, bunun sebebini araştırmaktadır. Bunun doğal gelişim yasaının, zamanın ilerici eğilimlerini görememenin ve cehalete meydan okumamanın kaçınılmaz sonucu olduğuna inanmaktadır. Şair doğanın ve yaşamın gelişimini bozulamayan, nesnel bir yasa olarak onaylamakta ve bunu ilerlemenin temeli olarak görmektedir:

Belli bir yasaya tabidir hayat,
Bir doğum, bir evrim, bir inhitat.
Dünyanın bu şekilde koyulmuş binası,
Değişimdir ilerlemenin esası.
Değişim olmadan ilerleme olmaz.
Bu doğa kanunu bozulmaz.²⁶

Gelişim ve dönüşümün önüne geçilemediğini ve herkesin mutlaka bu süreçle karşılaşacağını belirten düşünür, böylece insanları geleceğe seslemekte ve buna hazır olmayı yeğlemektedir. Sahhat, genel değişimini, eskinin ve yeninin silinmesini, olağanın gerçeğe dönüşmesini, evrimin gerçekleşmesini, kuşakların tarihsel anlamda yer değiştirmesini temel koşul olarak değerlendirmekteydi:

Değişimle mümkün olur tekamül,
İnsan doğar, doğurur, ölür.
Doğadan ders alınsın gerek,
Tecüddüdü olur bekayi-millet.²⁷

A. Sahhat, tarihin doğal akışına uygun olarak bir rönesansın, fikirlerde devrim yaratmanın, inançların yenilenmesinin, değişmesinin, gelişmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. İnsan maneviyatının değişmesini talep etmenin yanı sıra, kalkınmanın, insan zekasının, bilimin ve kültürün prangası haline gelmiş ideolojinin eleştirilmesine de önemli yer vermiştir. Şairin dünya görüşündeki

---

²⁵ A.Səhhət. Tərəqqi və təbiətin qanunu. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 44-45.

²⁶ A.g.e., səh. 44.

²⁷ A.g.y.

gelişme eğilimleri bir yandan yaşadığı dönemin sosyal ortamındaki değişim, siyasi ve manevi uyanışından, diğer yandan onun bilim, kültür, felsefe ve tarih bilgisinden ileri gelmektedir. Asyalı ve Avrupalı halkların sanat hazinelerinin çevirileriyle yetinmemiş, Doğu felsefesini de kapsayan felsefi düşünce tarihiyle ilgilenmiştir. Bu bakımdan A. Sahhat, cehalete karşı yönelttiği “Alimnümalar” şiirinde, sahtekar Müslüman ilahiyatçıların ve din adamlarının ikiyüzlülüğünü ortaya koyarak, onların sadece halkın gelişimine değil, aynı zamanda ilerici felsefe ve dünyaca ünlü filozoflara karşı olduklarını da ortaya koymuştur. Halka karşı yaptıklarını çeşitli hile ve oyunlarla örtbas eden âlimler gibi, milletin menfaatine yönelmiş her şeyi, hatta eski filozofların mirasını bile kendi menfaatleri için kâfir olarak kınıyorlardı. Uyuşukluk halindeki insanları uykularında bırakmak ve ahlaki açıdan onları sakatlamak için çaba gösteriyorlardı.

Şair diğer eserlerinde de milleti binlerce hileyle aldatan sahte din adamlarının kötülüklerini açıkça ifşa etmektedir. Mesela “Seni Ben Sevmiyorum, Sevmiyorum” hicivinde halka hakaret eden, konuşmalarına izin vermeyen, onları yoldan çıkararak vaaz verenleri, bölünmeye olanak sağlayanları şiirsel anlamda eleştirmektedir. Kendi çıkarlarını gözeterek din adamları ile halkın eğitimini, aydınlanmasını, ilerici fikirlerin yayılmasını engelleyen cahillerle mücadele etmenin zorluğunu tartışmaya açmaktadır:

Hangi kötü alışkanlıklar geliştirildiğini bilmiyorsun.

Mersiyahan, şeyh efendi Kelniyyet!

Tek tek yaptıklarını anlatayım.

Hayır diyemiyorum çünkü bir kez söyledim.

Mollalardan kötek çok yedim.²⁸

Böylece düşünür halkın uyanmasına sıcak bakmayan din adamlarını eleştirmekte ve onları bir anlamda halka zarar veren kimseler olarak tasvir etmektedir. Dönemin din adamlarının çoğunun mevcut durumdan yararlandığını vurgulamak gerekmektedir. Çünkü bu sayede onlar halktan beslenmekte ve günlerini asalak bir şekilde

---

²⁸ Şeyx Şeypur. Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm. *Kəlniyyət*. 1912, №29.

yaşayarak geçirmektedirler. Sonuçta hiçbir iş yapmadan ihtiyaçlarını karşılama olanağına sahip olmaktadırlar.

A. Sahhat'ın dine bakışında belli bir çelişki, sınırlılık ve anlaşılmaçlık vardır. Bir yandan halkı eğitime ve okula çağırırken diğeryandan bu çağırüyı dinle ilişkilendiriyordu. O, gerçek dinin önemine vurgu yapıyordu. Sahte müminleri kabul etmiyor ve yeriyordu.

İnsanlara hayatın kaynağı olan ilimleri öğrenmelerini tavsiye etmektedir. Zayıf bir ulusun ilacı olan bilimin gelişiminde okulun rolünü takdir ederek, “Dünyaya bilimi Tanrı verdi”, “Bilimi Allah'ın Elçisi de önemsemiştir”, “Emirdir haktır, peygamberin emridir” şeklinde gerekçelendiriyordu. Kuşkusuz bu bir yandan şairin dünya görüşünden, diğeryandan da yaşadığı toplumsal dönem ve koşullarla ilgiliydi. Çünkü bu tür şiirler dini inancı olan insanlara daha çabuk ulaşuyordu. Bu şiirlerin asıl amacı dini tebliğ etmek değil, bilimi ve eğitimi yaymaktı. Aynı zamanda Abbas Sahhat'in “Tevhid” ve “Bir Mektuba Cevap” adlı dini şiirleri de duyduğumuz ve hissettiğimiz dünyanın Allah tarafından yaratılmış olduğunu göstermektedir.

Şair, insanları uyanmaya, ilme ve aydınlanmaya, doğanın sırlarını açığa çıkarmaya, hurafelere uymamaya, onun mahiyetini açıklamaya çağırmaktadır:

Ey kalem! Yazmakta ateşbar ol!
Ey dilsiz! Uyan, uyanık ol!
Sanayideki gör harikaları,
Anlağından sil o hurafeyi.
Bu seni tembel yapmış
Bildiklerin batıl...²⁹

Şair kişinin çaba ve eylem yoluyla bilgi edinmesi durumunda doğanın ve toplumun sırlarını açığa çıkarabileceğı, her türlü zor görevi başarabileceğı ve amacına ulaşabileceğı sonucuna varmaktadır.

---

²⁹ A.Səhhət. Şərarə. Əsərləri. I cild. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 96.

Nereye bağladıysan niyetini,
Bilimle güçlendir kuvvetini.
Hedefe varacağımı sen bil,
Yerde, gökte ne ise el hasıl.
Meslek kıl ilmi hüner, say-ü amel,
Ta ki, her müşkülün olsun münhell...³⁰

Bazı çelişiklere rağmen A. Sahhat'ın eserlerinde eğitime çağrı, sürekli halkı uyandırma yollarının aranması ön plana çıkarılmıştır. Onu 20. yüzyılın başında toplumun demokratik cephesine getiren de bu arayışlardı.

A. Sahhat, 1905-07 devrimini büyük bir toplumsal ve siyasi hareket olarak görüyordu. Diğer entelektüeller gibi Sahhat için de devrimin gerçek siyasi doğası tam olarak açık değildi ancak o, bu hareketten büyük sonuçlar bekliyordu. Devrim, ona, yüzyıllardır üzüntü içinde uyuyan çocukların uyanıp gözlerini açacakları, bilgiye, aydınlanmaya dalecekleri ve dünyaya ayak uydurabilecekleri inancını aşılıyordu. Çevresinde yaşanan sosyal ve siyasi olaylarla ilgilenmiş, halkı kalıcı olarak durgunluktan kurtarmaya çalışmıştır.

Kanatlar altına koyma başını,
Dökme kül arizisine göz yaşını.
Kalk, eyle semaye pervaz,
Yeter artık bu gaflet ilen habi-diraz.
Uyan, ey habi-gama alude.
Bu kadar uyuma artır asude.³¹

A. Sahhat, yaşadığı döneme, feodal sisteme karşı olumsuz bir tutum sergilemiş, sadece kendi çıkarları ve menfaati için çalışan, halkın yararına hiçbir şey yapmayan zalimleri, mülk sahiplerini ve toprak sahiplerini sert bir şekilde eleştirmiştir.

---

³⁰ A.g.y.

³¹ A.Səhhət. Fəryadi-intibah yaxud amali vətənpərvəranə. *Əsərləri I cild*. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 19.

A. Sahhat “Şamahı Depremi” adlı şiirinde toplumsal yapılar arasındaki sınıf çatışmalarını görmüş ve anlatmıştır. Şair halkı sömüren toprak ağalarının, zenginlerin çok zengin bir yaşam sürdürdüklerini, vakitlerini meyhanelerde geçirdiklerini ve istedikleri gibi yaşadıklarını görüyodu. Yoksullar sabahtan akşama kadar çalışıyor ama yine de sefalet, acı ve işkence içinde yaşıyorlardı. Açlıktan ölmek için sokaklarda dileniyorlardı. Yaşanan bu olayları şiirlerinde özetleyen Sahhat, söz konusu çelişkilerin ne şekilde ve nasıl ortadan kaldırılacağını, hangi toplumsal güçlerin bunu yapabilecek kapasitede olduğunu tespit etmekte zorlanıyordu. Bu bakımdan “Yaz Gecesi” ve “Kış” şiirleri daha spesifikdir.

Var bu köyde hala öyle yoksullar,
Ne çifti var, ne sabanı, ne öküzü,
Ölmek istiyor ama eceli gelmiyor
Tanrı payı diler, ağlar sızlar,
Akşama kadar harmanları dolaşar
Ey insanlar, bu farz değil mi bizlere?
Merhamet edip el ele tutuşmak acizlere.³²

Aynı düşünceyi “Kış” adlı şiirinde de savunmaktadır. Şair, her iki şiiriyle de insanları dürüst olmaya, fakirlere ve zayıflara yardım etmeye çağırılmaktadır. Şair, toplumdaki çatışmaların adil ve şefkatli davranılarak çözülebileceğini düşünmektedir. A. Sahhat’in eserlerinde halkı mücadeleye çağırmanın önemli bir yeri vardır. Ancak mücadele kavramı açık ve somut değil. Bu mücadelenin özü nedir, mücadelenin hegemon, itici gücü kimdir, mücadelenin sonucu ne olmalıdır, gibi konular muğlaktır. Sınıf çatışmalarını gören şair, “Ayağa kalkın, uyanın, reddeder gibi feryat etmeye cesaret edin!” diyerek tüm halkın mücadelede ayağa kalkmasını talep etmektedir. Elbette bu çağrıyı uygun görmek de bir anlamadan mümkün değildir. Çünkü her mücadelede belli bir sınıfa hitap etmek gerekmektedir.

20. yüzyılın başları toplumsal ve siyasal hayattaki çelişkilerin en keskin olduğu dönemdi. Sosyal ve siyasal hayattaki çatışmaların bu

³² A.Səhhət.Yay gecəsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 65.

dönemde yaşayan ve çalışan Sahhat'in yaratıcılığına ve bakış açısına olumsuz bir etkisi olamayacağı açıktır. Bunun sonucu olarak halkı mücadeleye çağıran şair, bazen mücadelede kendini yalnız hissetmiş, zayıflık göstermiş ve kendisini kanadı kırık bir kuşa benzetmiştir.

Bu karanlık ortamda benim
Kulaklarım hapis, gözlerim tutsak.
Bir yumrukla mühürlenmiş dehenim,
Olmuş ağızımda sözlerim mahkum.
Etmişim labüd ihtiyari-sükut.³³

Bu çelişkili durum yaratıcılığının son dönemlerine kadar devam etmiştir. Kendini ne kadar zayıf ve yalnız gösterse de şairin döneminden şikayetçi olduğunu, onunla aynı fikirde olmadığını, ona karşı lanet duygusuyla dolup taşıdığını görmek mümkündür. Şair mutluluk için savaşıyor, her şeyi özgürlükte görmüştür:

Ey özgürlük! A münferit amelin,
İşte sensin saadeti beşerin.
Yüreğimdiki en istekli güzelim,
Refahati, felaheti beşerin.³⁴

A. Sahhat halkın istibdat zincirini kırmanın yolunun bilim ve eğitimden geçtiğini yazmaktaydı. İnsanları eğiterek özgürlüklerini ve mutluluklarını sağlamanın mümkün olduğunu düşünmekteydi. Yaşadığı çağdan memnun olmayan şair, geleceğe bu umutlarla bakmaktaydı. Hayalini kurduğu dünyada herkes eğitilmiş ve özgür olacaktı. Şairin geleceğe olan inancını "Yad Et" şiirinde daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

O vakit ki, geçer bu leyli-zulmet,
İşrak eder ahteri hakikat.
Bilimle aydınlanır bu millet,
Kalkar bu taassubu cehalet.
Suret herkes ruh olur meani,

---

³³ A.Səhhət.*Seçilmiş əsərləri*. Bakı: 1950, səh. 168.

³⁴ A.g.e., səh. 95.

Dünya herkes aşk olur, muhabbet,
Ey anlayanlar, o güzel zamanı,
Kıllam sana işte sana bir vasiyet,
Yad et beni, giyaben yad et.³⁵

A. Sahhat'in eski toplumla uyumsuzluğu ve yeni bir yaşam arzusu onun siyasi faaliyetinin ana hattını oluşturmaktadır. Şair, çağın adaletsizlik, sömürü, cehalet, geri kalmışlık, kültür eksikliğini ortadan kaldırmada bilimin, eğitimin ve kültürün rolüne çok değer vermektedir. 20. yüzyılın başlarında bilim, kültür ve sanayinin gelişmesiyle ünlü olan Bakü'nün yaşam tarzı, A. Sahhat'in ("Petrol Çeşmesi", "Tagi ve Nagi") eserlerine de yansımaktadır. Şamahı'nın sınırlı sosyal ortamından şikayetçi olan şair, meslek arkadaşı A. Şaig'e yazdığı mektupta, memleketin çocuklarına üzülyordu. Kültür merkezi gibi gördüğü Bakü'ye sıkıntılara derman olarak büyük umutlar besliyordu.

Bu sorunların çözümü yine geliyor Bakü'den,
Çeşmi-umut tutmuş oraya hemvare vatan.
Vatanın illetine beytü-şifadır Bakü,
Bu mekandan bulacak çare dili-zare vatan.
Çoktur umut bu tebdir ile bulsun Sahhat,
Def edip illeti gamdan kurtara vatan.³⁶

Özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini devrim yoluyla kazanmaya çalışan işçiler de Sahhat'in eserlerine yansımıştır. Onun bu görüşünün oluşmasını etkileyen faktörlerden biri de Bakü ve çevre bölgelerini ziyaret ederek işçilerin hayatını tanınmasıydı. Bu şairin "Ahmed'in Namusu" şiirinde daha net görülmektedir. Şiirde şairin Bakü işçilerinin hayatını incelemesi, Çorniy Gorod (Kara Şehir) petrol madenlerinde çalışan işçilerin devrimci mücadeleye çağrısı eserin ana çizgisini oluşturmaktadır. Şairin devrimci bir ruh halinde konuşmasında ve demokratik eğilimlerinin güçlenmesinde hicivci,

---

³⁵ A.Səhhət. Yad et! *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 27.

³⁶ A.Səhhət. Dostum Mirzə Abdulla Şaiq cənablarına. *Əsərləri I cild.* Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 160.

demokrat C. Memmedguluzade ve M.A, Sabir gibi yazarların önemli etkileri olmuştur. A. Sahhat, devrim şairi M. A. Sabir'in ve tanınmış yazar C. Memmedguluzade'nin sanatına özel bir saygı duymuş ve onların ideolojik yönlerinden etkilenmiştir. Bu amaç doğrultusunda şiirlerini "Molla Nasreddin" (1906-1931) dergisinde yayınlıyordu. C. Memmedguluzade'nin yayınladığı ilerici fikirler için mücadele eden Sahhat, dergiye "Yaşa, çok yaşa Molla amca" diyerek tezahürat yapıyordu. Şair aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi olaylarını gerçekliğiyle betimleyen "Molla Nasreddin"i de halk arasında tanıtlıyordu.³⁷

1917 Şubat devrimi Sahhat'ın görüşlerinde değişikliğe yol açtı. Bu yıllarda siyasi nitelikte makaleler yayınladı ve Azerbaycan'daki önemli sosyal ve siyasi olaylara ilişkin haberler yaptı. Bu devrime çok değer verdi ve onu "kutuptan-kuzeyden parlayan özgürlük güneşi" adlandırdı. Ancak daha sonra devrimin mahiyetini anlamaya başladı. Onun sosyal hayatta hiçbir değişiklik yaratmadığını ve beklenen sonuçları vermediğini gözlemledi.

Övdüğü bu yeni rejim, güvenlik ve özgürlük yerine entrika, anlaşmazlık ve zulüm dolu ortamlar oluşturdu. Halk, "üçüncü bir düşman"³⁸ olan açlık ve yoksulluktan muzdaripti. Bunun üzerine Sahhat, ortaya çıkan yeni durumu "Yıllardır beklediği özgürlük meleği" diye eleştirmeye başladı. O dönemde insanların zor ve dayanılmaz durumundan nasıl kurtulacağına ilişkin arayışlar içerisindeydi. Ortaya çıkan siyasi durumu halka anlatıyor, bölünmeye ve milli katliama neden olan kara kalpli provokatörlerin uydurmalarına inanmamalarını söylemeye ve onlara karşı mücadele etmeye çalışıyordu. "Bu vaka, genel akımlardan ve siyasi durumdan haberdar olmadığımızı, dünya işlerine, daha doğrusu hayatın güzelliklerine aşina olmadığımızı gösteriyor. Bu da bizim ihmalimizden kaynaklanıyor. İhmalimizin sebebi eski hükümetimizin zulmüne değil, köyümüzdeki fitneci otokratların bir kısmının icadına uymamızdır... Bu tür olayların önüne geçmek halkımızın en kutsal

---

³⁷ A.Səhhət. Bizdə millət uyğusu olur. *Bəsirət*. 10 may 1914, №5.

³⁸ A.Səhhət. Üçüncü bir düşmən. *Sovqat*. 2 may 1917, №197.

görevidir.”³⁹ Bu dönemde, devrimcilerin iktidara gelmesinden sonra halkın açlık ve kargaşa içerisinde boğulması nedeniyle konuşan A. Sahhat, sözde insanlığın özgürlüğünden ve mutluluğundan söz ederken, gerçekte ise insanlığın sorumsuzluğuna vurgu yapmaktadır. “Pek çoğumuz insanlığın, şerefın, vicdanın mutluluğunu tartışıyor... Ne yazık ki onlar hümmeti... sadece kişisel ihtilafları olanlara yardım etmek olarak anlamışlar!”⁴⁰ A. Sahhat bir başka yazısında şöyle demektedir: “Hepsi devrimden yana olan halka isimlerini veren yoldaşlar, bugün nedense açlıktan ölen insanların himayecisi olmayı istemiyorlar” diye provokatörlere, gerici faaliyetlere göz yumanları eleştiriyordu.

A. Sahhat, burjuva devriminin özünü anlayamadığından siyasi görüşlerinde çelişkilere yol açtı. Geçici hükümetin organı olan Şamahı Yürütme Komitesi'nin ve provokatörlerin faaliyetlerini eleştirdiği doğrudur, ancak ikili iktidar döneminde devrimci ve karşı-devrimci güçler arasındaki mücadeleyi görememişti. Bu nedenle oluşturulan her yeni organizasyonu memnuniyetle karşıladı ve destekledi.

A. Sahhat'in sosyal ve siyasi görüşlerinde savaşa karşı tavır meselesinden bahsetmemek mümkün değil. O tüm savaşlara karşı olduğunu belirtmiştir. Savaşa karşı tutumunu ilk kalem deneyiminden itibaren hissetmek mümkündür.

“Ey Gogol, uyuma, kalk, gözlerini aç ve uyan”⁴¹ yazısı 1904 Rus-Japon Savaşı'nın yol açtığı katliamları anlatmaktadır. “Bedbaht Aile”, “Kara Günlü Halime” eserlerinde ise Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu trajedileri somut, net delillerle tasvir etmektedir. Dramatik olaylarla anlatılan her iki eserde de, masum insanların katledilmesi, açlık, yoksulluk, dilenciliği eleştirmektedir.

Ülkesini ve halkını hümanist duygularla seven şair, aydın öğretmen A. Sahhat, döneminin ileri fikirlerinin propagandasını yaparak, halkın mutlu geleceğini özgürlük mücadelesinde görmüştür.

---

³⁹ A.Səhhət. İnkılab günləri və bizim hamımız. *Açıq söz*. 28 iyul 1917, №531.

⁴⁰ A.g.y.

⁴¹ A.Səhhət. Ey Qoqol yatmagınən, dur gözün aç bidar ol. *Şərqi-rus*. 3 mart 1904, №25

3. Genel Eğitim Meseleleri: Okul, Öğretmenler ve Basına Dair

Toplumun acınası durumuna, cehalete ve geri kalmışlığa tahammülü olmayan A. Sahhat, dönemin aydınlarının yanı sıra bilim ve eğitimin de rolünü vurgulayarak halkı bu işe doğru yönlendirmeye çalışmaktadır. İnsanları, bilimin ve eğitimin faydasını anlatmaya, cehaleti ortadan kaldırmak için mücadele etmeye davet ediyordu. Tahran Üniversitesi'nde okurken bilimin gücüne inanmaya başlamıştı. A. Sahhat, bilimi ve eğitimi, insanları uykularından uyandırmanın, onların her şeye karşı bilinçli bir tutum sergilemelerini ve onun seçkin temsilcilerinin değerini bilmelerini sağlamanın önemli bir aracı olarak görüyordu. Bu düşüncesini ilk olarak “Şeyh Sadi” ve “Hoca Hafız”da (1898) dile getirmiştir. A. Sahhat, İranlıları ilimsizlik ve geri kalmışlıkla suçluyordu.

Yattılar efhadların habide,
Etmediler rakz adına abide,
Kıymetini bilseydi eğer ağniye
Adına bin okul olurdu bina.⁴²

Azerbaycan'da hüküm süren cehalet ve geri kalmışlığı gönül yarasıyla kaleme alan A. Sahhat, okulların az olduğu bir ortamda halkı bilime ve eğitime teşvik etmek için şiirleriyle basında kendi düşüncelerini belirtiyor, eğitim veriyor ve insanları ilerlemeye, uykularından uyanmaya çağırıyordu.

Şair, “Nidayi Millet, yahud Ameli Vatanparvarana” adlı şiirinde bilimi, eğitimi, ilerleme ve kalkınmanın temeli olarak ele almış, cehalet içinde boğulan insanların çaresini ve güzel bir geleceği bilimde görmüştür.

---

⁴² A.Səhət. Şeyx Sədi. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 7.

Sahhat istersen çaba eğer millet için
Bilimdir billahi muğup ibtihaci millete.⁴³

“Davet”, “Naseh”, “Vaaz veya Beyinsizlere Cevap”, “Feryadi İntibah veya Ameli Vatanparvarana”, “Okula Git”, “Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu”, “Uhuvvet Mektebi”, “Öğrenci” vb. eserlerinde cehaleti bilimin çöküşü olarak görmekte, bunu yenmek için halk eğitimine çağrıda bulunmakta ve eski okul eğitim sistemini eleştirmekte, yeni okulun rolüne çok değer vermektedir. Şair, “Davet” şiirinde kendi dönemini okuma ve ilim öğrenme dönemi olarak tanımlamaktadır. “Feryadi İntibah, veya Amelî Vatanparvarana”, “Ayl Ey Ümmeti, Merhume Ayl” şiirinde, ilim konusunda cahil olan halkın “ölü” temsilcilerini uyandırmaya ve insanları ilme çekmeye çalışmaktadır. Abbas Sahhat`a göre “Habigama alude”, “asude” yatmak zamanı değil, şimdi medeniyet ve himaye zamanı gelmiştir.

Bu nedenle insanları bilim yolunda çok çalışmaya, bunu bir mesleki miras haline getirmeye, yani eğitim alanında yaşanan hafif rönesanstan yararlanmaya çağırıyordu. Şairin bu çağırısı “Nutuk-u Manzum” adlı şiirinde daha net kendini göstermektedir. Şiirin asıl amacı hemşerilerinin cehaletinden, tembelliğinden, ataletinden şikâyet etmektir. Sahhat, ilim sahibi olmayan insanın cahil olduğunu, dünyadan habersiz olduğunu, ülkeye ve millete hiçbir faydası olmadığını halka anlatmaya çalışıyordu. Böyle insanlar gelişemediğinden, yerinde duramaz ve bu nedenle yok edilmeleri gerekmektedir. Çünkü bu hayatın kanunudur. Dolayısıyla hayatta mutsuz bir insan olmamak için imanla çalışmak ve ilim öğrenmek gerekmektedir. Ülkesini gelişmiş ülkeler arasında görmek isteyen şair, milletin içinde bulunduğu duruma üzülen, gelişmiş Batı ülkelerini örnek almış ve halkı oradaki toplumlar gibi olmaya seslemiştir.

Kardeş, aç gözlerini, uyan, bak ne devrandır
Bugün dünya yüzü bilimle rengi-cenandır.
Ufuku aydınlatmış yirminci yüzyıl,

⁴³ A.Sahhat. Nideyi millət... *Rəhbər*. 1906, №3.

Mağriplerin dünya üzerindeki hakimiyeti revandır.
Bu kadar gaflet ile uykuda olman yeter azizim,
Allah`ı seversin bir uyan, yatma dur!
Dikkatlice ahvaline bir dem nazar eyle,
Billah, bu kadar gafletin encamı yamandır...
Cahil bir kavim hukuk hayatı yaşayamaz.
Gayret et, oku, çalışkan ol, kardeşim amandır.⁴⁴

A. Sahhat, “Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu” “Okul Öğrencisi” adlı eserlerinde çağın gereği olarak ısrarla “gayret et, büyük adam ol” demiştir. Okulun ve eğitimin insan hayatındaki büyük rolünü göstererek, eğitilmiş bir insanı eğitimsiz bir insanla karşılaştırmıştır. Şair bilimin insanları cehaletten kurtardığı, cehaletten nefret ettirdiği ve insanların hayatında aktif olmasında önemli rol oynadığı sonucuna varmıştır. “Bilim onur demektir!” mottosunu kendine rehber edinen kişi, istediği sanatı öğrenebilir. “İlim ve sanat dünya nimetidir, İlim ve sanat fikir ülkesidir”⁴⁵ diyen şair, insanların mutluluğunun temeli olarak gördüğü bilim ve sanatı hiçbir zaman ayırmaz, onları birlikte değerlendirir. Sanatı öğrenmek için çalışmak gerektiğini ancak bilgisiz çalışmanın hiçbir olumlu sonuç vermeyeceğini belirtmektedir.

Hiçbir eğitimi olmayan ve halkı aldatan sanatçıları sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu açıdan “Cerrahlık” hikayesi dikkat çekicidir. Şair, bununla Azerbaycan’da yaygın olan ve halkın başına bela olan ara doktorları sert bir şekilde eleştirip, onları bilim ve eğitim yoluyla becerilerini geliştirmeye davet ediyor. İnsanları böylelerine inanmamaya çağırıyordu. Eserde bu alanda eğitimi olmayan usta Esger, ameliyatı yalnızca körü körüne ve geleneksel olarak biliyor: “O nemedir? Bana göre bu su içmekten daha kolay, dedi ve bir pense çıkardı. Cerrah olmak zor değil, ama pratik gerektirir. El titremesin yeter, bu kadar!” Esger, “Şaka değil, kemikleri kırdım, bunları öğrenince üstlerine katman katman kabuk sürdüm” diye övünüyor, böylece cehaletinin üstünü kapatmak istiyor. “...Her şey benim

---

⁴⁴ A.Səhhət. *Sınıq saz*. Bakı: 1912, səh. 21-23.

⁴⁵ A.Səhhət. Təbliğ, yaxud kütəhbeyinlərə cavab. *Rəhbər*. 1906, №4.

elimdedir. Koldan kan almak, dalağa dokunmak, dilden kan almak.”⁴⁶ Sonra onun sahte işçiliği ortaya çıkar. Ne kadar uğraşsa da tek bir dişi çekemez. Şair eserde Molla Ayvaz’ın diliyle onu utandırıyor: “Allah boynunu kırsın canım, ormandan mı çıktın, ayı değilsin, neden ağrıyan dişimin yerine başkasını çekiyorsun. Allah kessin yeteneğini”.⁴⁷

A. Sahhat sanatını ve ilgili bilimleri bilmeyenleri Zeynal usta örneğinde ifşa ederek onların beceriksizliklerini ortaya koyuyor. Ona göre her kesin kendi uzmanlık alanıyla ilgili bilimleri bilmesi ve bunlara hakim olması gerekmektedir. Halkın ünlü şair-öğretmeni, cehaleti, geriliği ortadan kaldırmak ve herkesi eğitime çekmek için çabalamaktadır. Şaire göre “İlim kimsenin malı değildir”, her insan ilim sahibi olabilir. Bunun için yeni okulların açılmasını ve zorunlu eğitimin uygulanmasını “Millet Meclisi” eserinde talep etmiştir. “Milletin ancak küçük bir kısmı, hak ve insanlığa karşı görev ve insanlık vazifesi bilgilidir. Ancak halk kitleleri bu görev ve hakların farkında değil. Milli okullarımız olsaydı, milliyetimizi küçümsemeseydik, zorunlu eğitim kanunu uygulansaydı bugün bu durumda olmazdık.”⁴⁸

Zorunlu eğitimin reformlar yoluyla uygulanmasını talep eden M.F. Ahundov, F. Ağazade’nin aksine, Sahhat eğitim kurgusunun teorisinin uygulanması için gereken somut olasılığı dikkate almamaktaydı. O sadece söylediklerinin gerçekleşmesini arzu etmekteydi. Bu ise az sayıda okulun açılmasına bile izin vermeyen Çarlık Rusyası’nda bu mümkün değildi. Bir eğitmen olarak, halk siyasi iktidarı ele geçirip bağımsız bir devlet haline gelinceye kadar zorunlu eğitimden bahsetmenin bir anlamı olmadığını anlayamamıştı. Bu nedenle cehaletin ortadan kaldırılmasında yeni tip okulların rolüne büyük değer veren Sahhat, 20. yüzyılın başlarında devletin açtığı dini okulları ve önemli bir bilim kurumu olarak eğitim sisteminde din eğitimi eleştirmektedir.

⁴⁶ A.Səhhət. Cərrahlıq. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 219.

⁴⁷ A.g.e., səh. 222.

⁴⁸ A.Səhhət. Millət məclisi. *Sovqat.* 4 aprel 1917, №175.

“Vaveylayi Nefret” şiirinde dinin yeni usul okullarında öğretilmesine karşı çıkmaktadır. Batı’da laik bilimlerin eğitimine önem verildiği halde biz burada din ile ilgilenmeyi kabul edemiyordu. Okuma yazma bilmeyen din adamları, din kisvesi altında insanların kafalarını çeşitli hurafelerle doldurmaktadırlar. Bu nedenle şair, halkı bilimin gelişmesini engelleyen, doğruyu söyleyenleri kâfir gibi ifşa eden, bilim düşmanı din sahtekarlarına inanmamaya çağırmıştır. Şair, halkı aldatan, cehalet içinde bırakan okullara gülüyor, halka bu okullara ve oradan mezun olanlara karşı acımasız olmalarını öğütlüyordu.

A. Sahhat, Rus hükümetini ve yerel temsilcilerini okullarla ilgilenmedikleri için açıkça eleştirmektedir. “Takdir Edelim” hiciviyle yeni okulları önemsemeyen, ona maddi yardım etmeyen tüccarları, böyle okulların gelişimine engel olan memurları ve din adamlarına karşı çıkmaktadır.

Hem Şamahı’nın Uhuvvet adında bir mektebi de var.
Ne tür bir mektep? Ne uhuvvet? Nasıl da mektebi var,
Mektebin yoksa parası, parası olanların metlebi var.
Canım, herkesin bir dini, bir mezhebi var.⁴⁹

Şair, “Uhuvvet Mektebi”⁵⁰ şiirinde okulun kapatılmasından üzüntü duyarak, ülke çocuklarının eğitiminin ne kadar zor olduğunu gösterirken, okula yardım etmeyenleri de tenkit ediyordu. Okul hocaları arasında tefrika ortamı oluşturan din adamlarını da eleştiriyordu. Gençlerin doğru eğitim almasına dikkat çeken A. Sahhat, mevcut okulların eğitim sistemindeki eksiklikleri cesurca ortaya koyuyordu. “Bir Mektepde İmtahan” şiirinde tanık olduğu eğitim sistemiyle barışık olmadığını anlatmıştır. “...İmtahan meclisi kurulmuş. Çocuklar masalarda ayrı oturuyor. Dışarıda yeşil örtülü bir masa var. İmtahana giren öğretmenler burada oturuyor. İmtahan odasının kapısında bir güvenlik görevlisi bulunmaktadır. Okul müdürü asık suratla sınıfta dolaşüyor. Bazen bağırıyor. Çocuklar korkudan dinmiyorlar. Öğrencilerin elleri titriyor, dilleri dolaşıyor.

---

⁴⁹ Şeyx Şeypur. Təqdir edəlim. *Kəlhiyyət*. 13 iyul 1912, №8.

⁵⁰ Şeyx Şeypur. Üxüvvət məktəbi. *Kəlhiyyət*. 13 iyul 1912, №8.

Kah müdürün kaşlarını çatması
O zavallı çocuğu korkutuyor,
Zavallı tamamen kaybetmiş kendini.
Dün söylenenleri yazamıyor.”⁵¹

Şair pedagojik ilkelere uzak okullarda korku ve ceza yoluyla genç nesile normal bir eğitim verilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. A. Sahhat’a göre eski okullar gençlerin eğitimiyle ciddi bir şekilde ilgilenmekten yoksunlar. Çünkü onların sadece isimleri var. Bu tür okullar, çocukların eğitimini üstlenmek, onları doğru yola çağırarak, onlara okul ve sanat sevgisini aşılacak yerine eğitimlerini bozuyor, yoldan çıkarıyorlar. Sahhat, bu yüzden ideal okul eğitim sistemini dilemektedir:

Etme heves okula ya sanata
Bunların hiçbiri değmez kata
Alış hele işçiliğe, zillete
Hamal olup, taş-tüş kan yorğala...
Terbiyeyi böyle verir uşkola?
Yoksa sen azdın mı yolu ay bala?⁵²

Hiç şüphesiz böyle okulun öğrencileri de okulun amacına uygun olarak eğitilmişlerdir. Bu açıdan şairin “Öğrenci” hicivi daha ilgi çekicidir. Sahhat bu hiciviyle eski okulların yetiştirdiği öğrencilerin ahlaki karakterini ortaya koymaya çalışmıştır.

Yoktur hiç mesleğimiz, mezhebimiz,
Böyle tipler yetiştirir mektebimiz.
Amacımız zevk ve sefa sürmektir,
Yaşamaktan tek budur amalımız.
Ermeni, Gürcü değil ahabımız
İçkidir, içki ekmeğimiz, canımız.⁵³

---

⁵¹ A.Səhhət. Bir məktəbdə imtahan. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 213.

⁵² Şeyx Şeypur. Student. *Kəlmiyyə*. 21 noyabr 1912, №27.

⁵³ A.g.y.

A. Sahhat'a göre bu tür okullar gençleri ahlaki açıdan felce uğratmaktadır. Okuma yazma bilmeyen, hiçbir ideali olmayan, günlerini sarhoş olarak geçiren, ülkesine, milletine sevgisi olmayan, cahil insanlardır. Böyle şiirler incelendiğinde, şairin okullarda bilim elde etmek için yeni yöntemlerle çalışmayı her milletin ilacı, kurtuluşa giden yol olarak değer verdiğini görmek mümkündür.

Arkadaşlar çok fenadır aşkar halimiz,
Gamu-kaza bir manzara arz eyler iştiağımız.
Peyimal olduk bu növim geçse ger ahvalimiz
Bab mektepten olur hasili-cemu amalımız.⁵⁴

A. Sahhat, N. Nerimanov, Ü. Hacıbeyov, C. Memmedguluzade ve diğer önde gelen seçkinler, Gori Öğretmenler Seminerisi'ne özellikle düşkünlü. "Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu" adlı eserde bu hususu daha net bir şekilde görmek mümkündür. Azerbaycan'ın okul hayatından alınan bu eserde A. Sahhat, öğretmen Faig Efendi imajında yürek dolu sözlerini dile getirmiştir. Faig Efendi Öğretmen: "Esad, ne kadar çok çalışsam da çok şükür emeğim boşa gitmedi. Müdür, Gori'deki yatılı okul için yaptığımız başvuru kabul edildi. Çalışkan olduğun için seni oraya göndermeye karar verdik, çalışkan olmanın ne kadar güzel olduğunu görüyorsun... Şimdi git... Seni yarın Gori'ye göndereceğim. Canım, orada çalış, çok çalış, öğretmenler seni sevsin. Üç yıl sonra bilim adamı ve mükemmel bir insan olup ülkene döneceksin, millete ve insanlığa hizmet edeceksin."⁵⁵

A. Sahhat eski okulları eleştirmiş ve yenilerini tanıttırmanın yeterli seviyede olmadığını belirtmiştir. Bunun için okullarda eğitimin kalitesinin artırılmasının önemli olduğunu düşünen A. Sahhat, eğitimi öğrencilerin zihin ve ahlakını geliştirmenin temel aracı olarak görmüştür. Bu süreci öğretmen ve öğrencilerin ortak bir faaliyeti olarak öne çıkarmaya çalışmıştır. Eğitimin büyük bir dönüştürücü güce sahip olduğunu gören A. Sahhat, eğitime önem verilmeseydi

---

⁵⁴ A. Səhhət. Təqdim. *Rəhbər*. 1906, №12.

⁵⁵ A.Səhhət. Cəhələt səməərəsi yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 269.

bundan 5-10 yıl önce yüz kişiden birinin kalem tutup düşünce ve fikirlerini başkalarına aktaramayacağını yazmıştı. Birileri başkasına beş-on satır yazmak istediğinde, bunun için başkasından rica etmesi gerekiyordu. Ona göre öğretmek insanı değiştirir, inançlarını ve düşüncesini şekillendirir:

Milletin beş senen bundan akdem,
Yüz neferden biri tutmazdı kalem,
Leyk bir bak ki, bugün Şirvanda,
Bak kaç kalem tutan var onda?
Her biri şerh eder kendi efkarını,
Neşir eder alem ara asarını.
Öyle kamilleri var bir paye,
Yakışır gıbte ede hemsaye.⁵⁶

A. Sahhat, bu durumda sürecin öncüsü olan öğretmene minnettar olmamız gerektiğini belirtiyordu. Bu nedenle öğretmenlerden eğitim yoluyla değişmelerini istiyordu: “Eğitiminizle dünyayı değiştirebilirsiniz öğretmen efendiler”.⁵⁷ Öğretmenlik gibi zor ve onurlu bir mesleği küçümseyen, öğretmenliği yalnızca kişisel menfaat ve para kazanma aracı olarak değerlendiren bazı aydınlaraysa lanet okuyordu. Ona göre yetenekli, okuryazar, eğitilmiş, mükemmel bir öğretmen kendi menfaatini halka hizmette görmelidir. Öğretmenlik mesleğine bu şekilde değer vermeyen, onu sadece bir gelir kaynağı olarak görenlerin görüşlerini eleştiriyordu. Şairin “Naseh” adlı şiiri bu açıdan daha ilgi çekicidir. A. Sahhat bu şiirinde Naseh ve onun gibi diğer aydınların öğretmenlik konusundaki yanlış düşüncelerini eleştirmiştir.

Naseh, şairliği bıraktıktan sonra “Meslek için mektebe ettin ikdam” diyerek azarlıyordu. O dönemde gerici burjuva teorisyenleri, sanatıyla halka hizmet etmeye çalışan ileri aydınlar karşı tutum sergiliyorlardı. A. Sahhat bu şekilde düşünen aydınlar zamanın çoktan değiştiğini anlatmaya çalışıyordu. Amacımız para ve zenginlik

---

⁵⁶ A.Səhhət. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: 1950, səh. 119.

⁵⁷ A.Səhhət. Millət məclisi...

biriktirmek değil, halka hizmet etmek, ülke çocuklarını eğitmek, onların kafalarını bilgiyle aydınlatmaktır.

Bu zaman siz buyuran eski usul,
Ayıptır, ayıp, değildir makbul
Çünkü şimdi değişmiş vazi-cihan,
Başkadır, başka takazeyi-zaman.
Varsa talime bizim rağbetimiz,
Bilin kazanmak değil, niyetimiz
Biz pula, devlete mail değiliz,
Resmi-dirine de kail değiliz.
Fikrimiz terbiyeyi-millettir.
Kasdımız millet bir hizmettir.⁵⁸

A. Sahhat, eski örf ve adetlerin esiri olan öğretmenlere işaret ederek, onların da harekete geçme zamanının geldiğini belirtiyordu.

...Yok, gerek biz gece gündüz çalışalım
Türlü türlü zahmete alışalım,
Korkmayalım rencü-ukubetlerden
Kurtaralım belki bu zilletlerden.⁵⁹

A. Sahhat, halkı aşağılanmaktan kurtarmak, fikir düzeyini yükseltmek, çocukların yetiştirilmesi ve onların iyi bir geleceğe sahip olmasıyla yakından ilgilenmek için öğretmenlere büyük umut besliyordu. “Umut dolu gelecek sizindir. Milletın örnek alacağı kimselersiniz. Koşunuz, milletin kurtuluşu için koşunuz!... Yıllarca kafeste kalmış ve onunla iletişim kurmuş bir kuş gibi, özgür olduğunda uçamaz, tüm gücünüzle el ele verin. Milletın fikir seviyesini yükseltmeye, çocukları mutlu etmeye çalışın.”⁶⁰ A. Sahhat, bir öğretmenin halkın ve çocukların eğitimiyle ilgilenmesini önemli bir görev olarak değerlendiriyordu. Şair’e göre her milletin geleceği öğretmene bağlıdır. Bu nedenle şair, eğitim çalışmasında temel koşul olarak öğretmenin kişisel becerilerini örnek olarak görmüştür.

---

⁵⁸ A.Səhhət. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: 1950, səh. 118-119.

⁵⁹ A.g.e., səh. 120.

⁶⁰ A.Səhhət. Millət məclisi...

Öğretmene yönelik bu gereksinimleri, “Sovgat Okurlarına” başlığıyla yazdığı makalede özetlemektedir: “...her milletin mutluluğu ve ...geleceği, eğitimlerinde başarılı olan öğretmenlere bağlıdır. Boşuna resim öğretmeni denmiyor ki... Öğretmenler, okul içinde olsun, okul dışında olsun, davranış ve tavırlarına dikkat etmeli, onların kusurlarını düzeltmeyi görev edinmelidirler... Öğretmen tüm varlığıyla örnek olmalı...”⁶¹

Sahhat'e göre öğretmen, öğrettiği konuyu iyi bilmeli, kapsamlı bir eğitim almalı, öğrencilerine hayata karşı tutum konusunda net ve doğru bir fikir vermelidir. Öğretmen temiz ahlaklı, alçakgönüllü ve sade olmalı, konumunu kötüye kullanmamalı, bilim yolunda insanları aldatmamalı, öğretmenlik işini gelir kaynağı haline getirmemelidir. A. Sahhat, “Müslüman Ürefaları” başlıklı hicivinde bu vasıflardan uzak, çok şey biliyor gibi görünüp aslında hiçbir şey bilmeyen, bilimden habersiz ve halkı aldatan hocaları sert bir şekilde eleştirmiştir. Öğretmen, örnek bir şekilde çocuk ve gençlere insani duyguları aşılmalı, çocukları baba sevgisi ile sevmeli, onların kötü hareketlerine lakayd olmamalı, taleplerin yanı sıra saygı da göstermelidir. “Cehaletin Meyvesi yada Yetimin Mutluluğu” adlı eserde gerçek bir öğretmene özgü bu nitelikleri Faig Efendi imajıyla vermiştir. Faig Efendi çocukları sever, onlarla özel olarak ilgilenir.

Şair öğretmenin eğitim çalışmalarında başarılı olabilmesi için yüksek maneviyat ve öğretme becerisinin yanı sıra manevi ve maddi açıdan ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğine inanıyordu. A. Sahhat o dönemde bir öğretmenin işinin ne kadar zor olduğunu görmüştü. Bu konuda “Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu” adlı eserde öğretmen Faig Efendi aracılığıyla şöyle diyordu: “...Doğrusu biz Müslümanlar için öğretmen olmaktan daha zor bir iş olamaz. Çalışın, savaşın, çok çalışın, sabırlı olun, yalvarın, ağlayın, işleri düzeltin, sonunda rıza yerine küfür duyacaksınız.”⁶²

---

⁶¹ A.Səhhət. Sovqat oxucularına. *Sovqat*. 30 sentybar 1916, №24.

⁶² A.Səhhət. Cəhalət səmərəsi... səh. 274-275.

Öğretmen gördüğü işte yeterli olmalı, yani sadece öğretmenlik yapmamalı, yoğun sosyal faaliyet göstermeli, halkın eğitimi için mücadele etmeli, okulun anlamını, eğitimin önemini kavramalıdır. Faig Efendi, çocuklarının Gori Seminerisi`ne gidip eğitimine devam etmesine razı olmayan anne ve babasına şöyle diyor: “Ah kardeşim, Bir kelimeyi anla ve kavra. Oğlunuzu köle olmaya göndermiyoruz. Onu okumaya, adam olmaya gönderiyoruz... Dadaş, dinle ve ne dediğimi anla. Çocuğunuzu perişan etmeyin, bin çocuktan biri için böyle bir şey mümkün oluyor. Esad iyi ve nazik bir çocuk. Onun için üzülüyorum, birkaç yıl sonra mükemmel bir öğretmen olacağından eminim.”⁶³ Burada kendi öğrencilerinin geleceğini düşünen ve onun için elinden geleni yapmaya hazır olan bir öğretmen betimlemesi yapılmıştır.

Öğretmen geniş bir dünya görüşüne sahip olmalı, dönemin sosyal ve siyasi olaylarından haberdar olmalı, insanlara her zaman saygı duymalı, okulun ve eğitimin işleyişini geliştirmek için bir şeyler yapmaya çalışmalıdır. Halkı mevcut politik durum hakkında bilgilendirmek ve propaganda çalışması yapmak öğretmenlerin önemli bir görevidir. “Yaz geliyor. Okullar kapatıldı, öğretmenler serbest kaldı. Öğretmenler rahat edecek. Öğretmenlerin tüm yıl boyunca çok çalıştıkları ve artık rahat olmak istedikleri doğru. Ancak milletin rahatı için kendi feda etmelidir.”⁶⁴ Şair böylece öğretmenlerin öğretmek misyonunun okulla sınırlı kalmadığını belirtmektedir. Onların toplum karşısındaki sorumlulukları her zaman kendini belli etmektedir. Sahhat öğretmenlerin bu sorumluluklarının farkında olmalarını yeğlemekte ve onlara anlatmaya çalışmaktadır.

Öğretmenleri ve diğer aydınları halkın eğitimi, cehaletten kurtulması için mücadeleye seslemiştir. Sahhat kendisi de bu süreçte doğrudan katılmıştır. “Okul Öğrencisi” şiirinde onun öğretmenlik görevini yerine getirmeye çalıştığına tanık oluyoruz. Sahhat, şiirinde küçük çocuklarda okula ve bilime ilgi uyandırmayı amaç edinmiştir. Sınıfa giden bir çocuğu tasvir eden şair, bilime ve eğitime karşı

---

⁶³ A.g.e., səh. 272.

⁶⁴ A.Səhhət. Millət məclisi...

engellenemez bir tutkuya sahip olma isteğinin çocuklarda olduğunu göstermiştir. Eserdeki çocuk gerçekten ödevlerini zamanında tamamlıyor ve derslerini evde tekrarlıyor. Okul çantasını hazırlar, okul üniformasını giyer ve okula gider. Okulda öğretmenin öğrettiği dersleri dikkatle dinliyor, konuları iyi öğrenmeye, gece gündüz arkadaşlarının gerisinde kalmamaya, bilimde onları geçmeye çalışıyor. Şair, bu özgür düşünceli çocuğun arzusunun ilim öğrenmek, ülkeye, millete hizmet etmek olduğunu göstermektedir. Düşünür bu çocuk örneğinde diğer çocukları da ülkeye ve millete hizmet için okumaya, okula gitmeye teşvik etmektedir.

A. Sahhat öğrencilere ve öğretmenlere bazı pedagojik tavsiyeler de vermektedir. Ona göre her öğrencinin evinde bir çalışma köşesi olmalı, öğrenci okul malzemelerini ve okul üniformasını derli toplu ve temiz tutmalı, her öğrenci ödevlerini yapmalı, ders çalışmalı ve okul düzenli gitmelidir. Öğretmenler de öğrencilere özel önem vermeli, eğitimlerine dikkat etmeli, eğitime yönelik coşku aşılmalı, eğitimin kalitesini artırmak için çaba harcamalı, aynı zamanda öğrencileri motive etmelidir.

Gelecekte mükemmel bir insan olabilmek için ilim öğrenmeyi ve çok çalışmayı temel koşul olarak görüyordu. Bu nedenle Sahhat, “Cehaletin Meyvesi yada Bir Yetimin Mutluluğu” adlı eserde “... Çalışkan ve gayretli olmasaydınız, bugün bu mutluluk başka bir öğrencinin kaderi olurdu”⁶⁵ demiştir. A. Sahhat’e göre bilimin yolu çok zordur. Bu nedenle ilim öğrenmek isteyen her insanın okula gitmesi, para harcaması, çok çalışması, ter dökmesi, zorluklardan korkmaması gerekmektedir. Gerçek insani vasıflara, bilgi ve yeteneklere sahip büyük insanlar yetiştirmeyi bu şekilde tasavvur etmekteydi. Şairin “Okul Öğrencisi” adlı şiiri bu açıdan daha çok öne çıkmaktadır:

İlim tahsili eziyetli ise,
Kışın yolda ilerlemek zahmetli ise

---

⁶⁵ A.Səhhət. Məktəb şagirdi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 209.

Korkma gayretli çalış elbet,
Bileceksin, okursan tez vakitte
Cihanda büyük insanlar
Ne kadar zahmete düşmüş onlar
İdadi sınıfı tekmiyle,
Mektebi ailede tahsil eyle.
Gayret et sen de büyük insan ol,
Doğrulukta bu ada şayan ol!⁶⁶

A. Sahhat eğitim sürecinde çocuklara belirli bilimsel bilgilerin kazandırılması, onlarda doğa ve toplumdaki çeşitli olaylara ilişkin bilimsel bakış açısının oluşturulması ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesini önemli görmekteydi. Şairin “Terakki ve Doğa Kanunu”, “Ekinçi Nağmesi”, “Göç” “Bahar”, “İlk Bahar”, “Sonbaharda”, “Kış” vb. şiirleri bu bakımdan daha ilgi çekicidir. Onun eserlerinde değişen ve gelişen doğa ve toplum, kırsal yaşam, çalışan insanlar, doğa manzaraları, mevsimler, kuşlar vb. temalar işlenmektedir. Çocuklara çeşitli bilimsel bilgiler vererek onların çok yönlü gelişimleri yeğlenmektedir. Örneğin “Yaz” şiirinde çocuklara bahar mevsiminin özelliklerini ve astronomi bilimine ilişkin bazı bilgilerin öğrenilmesi aşılanmaktadır. “İlk Bahar”da çocuklar gece ile gündüzün eşitlendiğini, havaların ısındığını, soğüğün azaldığını, dağlardaki karların erimeye başladığını, nehirlerdeki suyun arttığını, sıcak ülkelere uçan kuşların geri geldiğini öğrenmektedirler.

A. Sahhat okullar, eğitim ve öğretimin yanı sıra, geri kalmışlığın ve cehaletin ortadan kaldırılmasında, kültürün gelişmesinde basın rolüne de çok değer veriyordu. Geri kalmışlığın bir sebebini de gazete ve dergilerin okunmamasında görüyordu:

...Bakma yalandır gazete, dergiye,
Söz derse her kes başını salla
Geçse de kervan hala yat kal dala⁶⁷

⁶⁶ A.g.y.

⁶⁷ Şeyx Şeypur. Qəzet nədir? Kəlniyyət. 1912, №25.

“Gazete nedir?” şiirinde, gazetenin dünyanın her yerinden haberler veren, bilim ve teknolojinin yeniliklerinden bahseden, insanları sevindiren özelliklerini betimlemiştir. Gazetenin halkın bilimi ve eğitimi olduğunu ve kültürün gelişmesinde büyük etkisini konu edinmiştir. Dolayısıyla Sahhat bu şiirinde halkı basına teşvik etmiş ve bunun önemini anlamıştır.

...Dideyigüşi vatandır gazete,
Yani çavuşı vatanadır gazete.
Aleti dürnumadır gazete
Çesmeyi abu bekadır gazete.⁶⁸

Söz konusu dönemde gazete ve dergilerin çok önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Özellikle insanların dünyadaki olaylardan haberdar olması basın sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bu da insanların olaylardan habersiz kalmamasına ve yaşananlara dair bilgilerinin olmasına olanak sağlamaktadır. Basın bu dönemde bir anlamda toplumun gözü ve kulağı rolünü oynamaktadır. Gazete ve dergilerde haberlerle birlikte bilimsel bilgilere de yer verilmekte ve insanların gelişimine önayak olunmaktadır.

Kısaca şair, halkı basını takdir etmeye ve okumaya sesliyordu. A. Sahhat’in eğitim, okul ve öğretim konusundaki fikirleri, şüphesiz kendi döneminde insanların cehaletten kurtarılmasında, bilim, eğitim ve kültüre yönelmesinde önemli rol oynamıştır. Hiç kuşkusuz onun düşünceleri günümüzde de önemini kaybetmemiştir.

---

⁶⁸ A.g.y.

4. Eğitime Dair

A. Sahhat, eğitimin içeriğine, yöntem ve ilkelerine özel önem vermiş ve bu alandaki uygulamalı pedagojik faaliyetini, yeni program temelinde hazırlanan ders kitaplarına katılımıyla ifade etmiştir.

1905 devriminden sonra Rusya’da olduğu gibi Azerbaycan’da da aydınların kamusal yaşamın çeşitli alanlarındaki faaliyetleri genişlemeye başlamıştır. Aydınlar genç neslin eğitimiyle yakından ilgileniyor, yeni usullerle okullar açıyor, uygun program ve ders kitapları hazırlıyorlardı. Chernyayevski’nin “Vatan Dili”, Reşitbey Efendiyev’in “Çocuk Bahçesi” ve “Basiretül-etfal” gibi pedagojik ders kitapları, Azerbaycan okullarında genç neslin eğitime, yeni taleplere uygun olarak metodolojik açıdan yetersiz kalmıştı. Bu nedenle M. Mahmudbeyov, F. Ağazade, S.S. Ahundov ve diğerleri, 1907’den itibaren 1. ve 2. Öğretmenler Kurultayı kararnamesine göre ders kitaplarını peş peşe yayınlamaya çalışıyorlardı. Abbas Sahhat de bu entelektüeller grubuna aitti. Bir yandan yeni ders kitaplarının yazarlarıyla çalışıyor, bir yandan da ders kitapları hazırlıyordu.

Düşünür her ders kitabının eğitim açısından değerini çok iyi anlamıştı. Ders kitabında yayınlanan şiirleri ve çevirileriyle bir yandan kitabı faydalı bilgilerle zenginleştirmiş, diğer yandan eserlerinde hedeflediği basit bir dille genç okurlara ve öğrencilere ulaşmayı teşvik etmiştir. Sahhat, eserlerinin çocukların psikolojisine uygun ders kitaplarında yayımlanmasına çalışarak, onların ahlaki niteliklerini geliştirmelerine yardımcı olmak, düşündürmek, bilgilerini derinleştirmek için çabalamaktaydı. Bu nedenle ders kitaplarında K. D. Ushinsky ve L. N. Tolstoy gibi yazarlara özel önem vermekteydi. Söz konusu çalışmalar eğitim açısından ilgi görmekteydi. Bunlara “Vatan”, “Sokak Çocuğu”, “Ayı ve Arılar”, “Ayı ve Aslan”, “Karıncı ve Sinek”, “Tilki ve Kurt”, “Ulak ve Aslan”, “Serçe ve Karga” vb. örnek vermek mümkündür.

A. Sahhat ayrıca ders kitabında yer alan eserlerin dilini estetik açıdan sade ve çocukların beğenisine uygun hale getirmeye çalışıyordu. “Civcivler”, “Kırlangıç Yavruları” (“Türk Alfabeti”), “Kuşlar” (“İkinci Yıl”) adlı şiirleri özellikle ilgi çekicidir. Ancak Azerbaycan halkının kültürünü ve dilini inkar eden bazı aydınlar bu tür eserleri hakaret olarak değerlendirmişti. Azerbaycan’ın ilmi edebiyat dilini oluşturmaya çalışan A. Hüseyinzade’nin “Yazılmamış, Dilimiz, İkinci Yılımız”⁶⁹ adlı makalesinde bunu daha açık bir şekilde görmek mümkündür. A. Hüseyinzade, ilerici aydınlar tarafından derlenen, dil ve içerik bakımından çocukların bilgi düzeyine ve psikolojisine uygun olan “İkinci Yıl” ders kitabının dilini çoban dili olarak nitelendirerek eleştirmişti. Hüseyinzade ilkokullar için hazırlanan ders kitapları ve bunların içerdiği eserlerde, çocuğun yaşı, bilgi düzeyi, ilgisi ve zevki dikkate alınmadan “Yüksek dil” talep ediyordu. Bu nedenle A. Şaig ve A. Sahhat’in ders kitabındaki saf Azerbaycan diliyle yazılmış, çocuğun ilgi ve zevkine uygun şiirleri mantıksız olarak görüyordu. Ancak Azerbaycan’daki diğer eğitim temsilcileri Ömer Faig Nemanzade, Celil Memmedguluzade, Mahmudbey Mahmudbeyov, Gafur Reşad ders kitabının haksız saldırıya uğradığını, onun küçük okul çağındaki çocuklar için yazıldığını kaydetmişlerdi.

A. Şaig’in “Gülzar” (1912) adlı ders kitabının yazılmasında özgünlüğü, fikir içeriği ve estetikliğiyle öne çıkan Sahhat’in görüşleri önem arz etmektedir. Ders kitabında yer alan çeviriler içerisinde A. Sahhat’in çevirileri özel olarak seçilmektedir. A.S. Puşkin, M.Y. Lermontov, I.A. Belousov, A.V. Koltsov, I.S. Nikitin’den orijinal olarak çevirdiği “Peygamber”, “Kafkasya”, “Haberdar”, “Tahıl Hasadı” “Yağmurdan Sonra”, “Yaz Sabahı” vb. eserler orada yer almıştır. Bu eserler sayesinde öğrenciler Rus şairlerinin yaşam tarzını ve sanatını tanıyacak, onlarda doğa ve toplumsal olaylar hakkında doğru fikir oluşturacak, doğanın sırlarını duyacak, yaşanan olaylara daha duyarlı olacaklardı. Eserler hayal gücü, okul sevgisi, eğitim, aile

---

⁶⁹ Ə. Hüseynzadə. Yazılmaz dilimiz, ikinci ilimiz. *Tərəqqi*. 9-10 fevral 1909, № 31-32.

ve çalışan insanlara ilişkin fikir oluşturmak, vatanseverlik, sanat ve estetik eğitimi duygusunu aşılamaı amaçlamaktadır.

A. Sahhat'in 20. yüzyılın başından itibaren Müslüman okulları için yeni ve mükemmel bir ders kitabı yazma mücadelesindeki faaliyeti çok değerlidir. Bu alandaki esas çalışması "Yeni Mektep" ders kitabı ile ilgilidir. Bu ders kitabı, Müslüman mekteplerinde "İkinci Yıl"dan sonra okutulması zorunlu olan tek kitap olmakla birlikte, üçüncü sınıfta Türkçenin öğretilmesine yönelik özel bir okuma kitabıydı.

"Yeni Mektep" ders kitabı, kendi döneminde ilkokullarda okutulan ders kitapları arasında en başarılı ve yaygın olan kitaplardan biri olarak dikkat çekmekteydi. Azerbaycan aydınları ders kitabının yayınlanmasını sevinçle karşıladılar, takdir ettiler ve aynı zamanda eleştirel görüşlerini de dile getirdiler. "Yeni Mektep" ders kitabına ilişkin ilk yazı "Terakki" gazetesinde yayımlandı. "Ana dilin birinci ve ikinci sınıf kitapları saygı değer hocalarımızın çabaları sayesinde okullarımızda okunmak için hazırlandı; üçüncü sınıf kitabına ihtiyaç vardı ve o Mahmudbey Mahmudbeyov ve şair Abbas Sahhat tarafından gerçekleştirildi. "Yeni Mektep" kitabı... on bölüme ayrılmıştır. Bu on bölümün ilk beşi çocukların eğitime ve ahlakına hizmet edecek hikâye ve şiirlerden, son beş bölümü ise çocuklara faydalı bilgiler veren, zekalarını ve görüşlerini geliştiren makalelerden oluşmaktadır."⁷⁰

Bu makalede, ders kitabının farklı bölümleri, dili ve yapısı hakkında kısa bilgilerin yer almaktadır. Ancak bu yazıdan sonra Molla Nasreddin'in sayfalarında ders kitabıyla ilgili eleştirel bir yazı yayınlanmıştır. Makalenin yazarı C. Memmedguluzade haklı olarak ders kitabında Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimelerin çokça kullanıldığını belirtmiştir. Ders kitabında bazı şiirlerin yer aldığını ve bunların çocuğun bilgi düzeyine uygun olmadığına ilişkin bilgi de yer almıştı. Mirza Celil, özellikle Sahhat'ın "İşte bir ayneyi-hüsnü-huda" ile başlayan "Okul Çocuğu" şiiri üzerinde durmuş ve şiirin içeriğini

---

⁷⁰ Tənqidat. *Tərəqqi*. 2 sentyabr 1909, №206.

vermiştir. Fakat verilmiş iki çocuk resmi eleştirilmiştir.⁷¹ Bu eleştiriye kayıtsız kalmayan yazarlar, ders kitabı hakkındaki olumlu görüşlere katılarak daha sonraki faaliyetlerinde onu daha da geliştirmişlerdir. Böylece ikinci baskıdan (1910) altıncı baskıya (1915) kadar ders kitabını daha da geliştirdiler, psikolojik, pedagojik ve metodolojik açıdan dönüştürdüler.

Ders kitabı 1915'ten 1920'ye kadar sabit bir formatta yayınlandı. Kitabın ilk baskısından farklı olarak bu değişiklikler yapılmıştır:

Kitabın ilk baskısında, birinci bölümde verilen “Okul Çocuğu”, “İki Masum”, “Kuzu” şiirleri olarak çıkarılmış, ders kitabının altıncı baskısında “Mektep ve Aile” bölümünde “Mektepte”, “Mektep Çocuklarının Manzumesi”, “Mutsuz Öğretmen”, “Ata Muhabbeti”, “Azarlı Çocuk”, “Gayretli Oğul”, “Süt Emen Çocuk”, “Mektebe Devam Ediniz”, “Uyuyan Çocuk”, “Serçe” gibi metin ve şiirler olduğu gibi yer almıştır.

“Çalışkanlık ve İlim” başlıklı ikinci bölümden, “Gazel” başlığı altında okunması zor olan Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimelerin yer aldığı şiir çıkarılmış, bunlar ise olduğu gibi bırakılmıştır: “Armut Ağacı”, “Çiftçi”, “Emek ve İlim”, “Karınca ile Sinek”, “Hümmetli Fakir”, “Okumak İçin Her Şeyden Geçmeli”, “Erken Kalkmak”, “Çalışkan Ayı”, “Çalışkanlığın Sonucu”, “Hacı Seyid Azim’in Oğluna Nasihat”, “Sağlık Her Şeyden Önemlidir”, “Kazlar”, “Benim İmtihanım”. Üçüncü bölümde “Yardım ve İttifak” a karşılık gelen şiir ve öykülere yer verilmiş, dördüncü bölümde ise ilk baskıda yayınlanan “Güneş ve Rüzgar” “Kırlangıç” gibi şiir ve öyküler çıkarılmış, geri kalanlar bölümlerde küçük değişiklikler yapılmıştır.

Ders kitabının ilk baskısında büyük Rus şairi M. Y. Lermontov’un “Mtsiri” adlı şiirinin ve 13. yüzyılda yaşamış Hint şairi Amir Khosrov Dahlavi’nin “Oğluma Nasihat” adlı şiirinin kısaltılmış çevirisi yer almaktaydı. Ancak bu şiirlerin hacmi ve dili çocuğun

---

⁷¹ C. Məmmədquluzadə. Lağlağı. *Molla Nəsrəddin*. 1909, №40.

yaşına ve anlama düzeyine uygun olmadığından ders kitabından çıkarılmıştır. Ders kitabında yapılan önemli değişikliklerden biri de önceki baskıdan farklı olarak her metin için öğrenime göre soruların eklenmesi ve tartışma sonrasında soru eklenmesidir. Bu nedenle bazı materyallerde düzenlemeler yapılmıştır. Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerin açıklanmasında cümle yapısına dikkat edilmiştir. Böylece ders kitabının ilk baskısından altıncı baskısına kadar yazarlar her yıl büyük çaba harcayarak ders kitabını belli düzene getirmişlerdir. Dolayısıyla söyleyeceğimiz fikirlerin gerekçelendirilmesi için ders kitabının 1915 yılındaki altıncı baskısını esas almamız gerekmektedir.

A.Sahhat'a göre ders kitabı programın gereklerine, çocukların yaş ve bilgi düzeyine uygun ve ana dilde olması gerekmektedir. Öğrencilere ahlaki niteliklerin kazandırılması, temel bilgilerin verilmesi, bilimsel dünya görüşünün oluşmasına hizmet edilmesi gerekmektedir. Eğitim materyallerinin daha etkili bir şekilde öğretilmesi için öğretimin soyut kelimelere değil, resim ve şemalara da dayalı olmasına özen gösterilmelidir. İçerilen materyaller birbirinden izole olarak sayfalara dağılmamalıdır. Her metin bir sonraki metinle yakından ilişkili olmalı ve birbirini tamamlamalıdır. Bu nedenle ders kitaplarında bir sistem olmalı ve tutarlılık beklenmelidir. Ders kitabında zihinsel aktiviteyi, bilişsel yeteneği ve hayal gücünü geliştirebilecek metinlere, sorulara ve ödevlere yer verilmelidir. Yukarıda belirtilen hususlar "Yeni Mektep" ders kitabına da yansıtılmıştır. Öncelikle ders kitabı program esas alınarak yazılmıştır. Böylece şair mevcut ders kitaplarının gerekli düzeyde olmadığını ve beklentileri karşılamadığını belirtmektedir.

Ders kitabında sunulan materyaller sıralı ve sistematik bir şekilde düzenlenmiş olup, çocuklara okula, öğretmenlere, ebeveynlerine, arkadaşlarına, dürüstlüğe, dostluğa vb. karşı sevgi duygusu aşılacaktır. Kitap çocukların ilgisini çekecek bazı temel bilimsel bilgiler açısından zengin içeriğe sahiptir. Ders kitabının öğrencilerin zihinsel yeteneklerini geliştiren ve onları temel bilgilerle tanıştıran kısmında, diğer kısımlarında da eğitim ilkelerinin gereklilikleri takip edilmiştir. Kitapta farkındalık, bağımsızlık,

görsellik, sistematiklik, sıralılık kolaydan zora, basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, genelden özele şekilde verilmiştir. Bu durum sadece ders kitabının yapısı açısından değil, aynı zamanda öğrencilerin gerçekleri ve olayları daha net anlamalarını sağlaması için pedagojik ve metodolojik açıdan daha etkili olduğunu göstermektedir. Ders kitabındaki her metin veya bölümün ardından sorulan sorular, metin ve bölümün yanı sıra esas olarak sorulara verilen pedagojik gerekliliklere de uygundur. Bu sorular öğrencilerin öğretilen materyali anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olmaktadır. Ders kitabında kullanılan okuma materyalleri ağırlıklı olarak öğrencilerin yaşlarına ve bilgi düzeylerine uygundur. Yeni bilgi edinme konularında görselleştirme - diyagramlar ve resimler büyük yer tutuyordu. Bu resimler ve şemalar bilimsel açıdan dikkat çekiciydi. Kitaptaki her şiir ve metnin ardından zor kelimeleri (Arapça, Farsça, Rusça) açıklayan bir sözlük verilmiştir. “Yeni Mektep” ders kitabı dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitaptaki ilk dört bölüm “Okul ve Aile”, “İş ve Bilgi Mesleği”, “Yardım ve İttifak”, “El Arasında” başlıklarıyla verilmiştir. Söz konusu bölümler çocuklarda ahlaki niteliklerin gelişimi açısından uygun hale getirilmiştir. “Yeni Mektep” ders kitabının ilk bölümünden itibaren çocukların doğru bir şekilde anlayacağı çeşitli konularda sanatsal eserlere ve metinlere yer verildiği görülmektedir. Ders kitabının çocuğa yakın olan “Okul ve Aile” konusuyla başlaması da boşuna değildir. Buradaki materyallerin dili basit, çocukların yaşına ve bilgisine uygun ve anlaşılardır.

Çocuğun okula, okumaya ve bilime olan tutkusunu geliştiren “Mektepte” şunlar yazmaktadır: “Üç aylık yaz tatili ne kadar çabuk geçti! Sanki dün tatile çıkmamıza izin vermişlerdi. Asude gezdiğimiz geride kaldı. Şimdi dokuz ay boyunca ders çalışmamız gerekiyor.” Daha sonra yazıda öğretmen öğrencilere dokuz ay boyunca vakit kaybetmemeleri, çok çalışmaları, kitap okumaları tavsiye edilmekte ve içinde bulunulan dönem okuma ve ilim öğrenme dönemi olarak adlandırılmaktadır. “Bu dokuz ayın boş geçmesine izin vermeyin. Bilginiz her geçen gün biraz daha artsın. Güzel bir benzetme denilmektedir ki: “Damla damla göl olur.” Çalışmaktan korkmamalı.

Artık okuma, öğrenme ve bilgi edinme zamanının geldiğini kendiniz biliyorsunuz. Çalışın kardeşlerim, çalışın!”⁷²

Ders kitabındaki okula ve fen bilimlerine yönelik ilginin artırılmasına ilişkin düşüncelere “Mektebe Devam Ediniz” yazısında daha çok yer verilmektedir. Yazıda okul, bilim ve aydınlanmadan bahsedilmektedir. Öğrencilere korkmadan aydınlığı aramaları, mevcut düşmanı yok etmeleri, cehaleti yok etmeleri tavsiye edilmektedir. “Nahoş muallim”de öğrencilerin eğitimi ile uğraşan, gece gündüz çalışan öğretmene karşı öğrencilerde sevgi hissini terbiyesi konu edilmektedir. “Baba Sevgisi”, “Azarlı Çocuk ve Annesi”, “Uyuyan Çocuk” vb. şiir ve hikâyelerdeki ana fikir, öğrencilere anne ve babalarını sevmeyi öğretmektir. Bu öykü ve şiirlerde, büyümek için canla başla çalışın, kaygılanan, çocuklarının iyi geleceği için gece gündüz çalışan “oğlumu zarardan kurtarmak için hiç bir şeyi esirgemeyeceğim” (“Azarlı Çocuk ve Annesi”) diyerek ilgilenen, çocuğun onu seven anne ve babasına derin bir sevgiden bahsedilmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak küçük okurda ebeveynlere karşı bir sevgi duygusu oluşturmaktadır. Ders kitabındaki metinlerin bu şekilde seçilmesi, öğretim materyallerinin birbiriyle ilişkili olarak gruplandırılması ve tutarlı bir şekilde yerleştirilmesi, kitabın yazarlarının yeterli düzeyde pedagojik hazırlığa sahip olduklarını kanıtlamaktadır.

Ders kitabının “Çalışkanlık ve İlim” adı verilen başlık, öğrencilere köylü ve emekçi halka karşı sevgi duygusu aşılamanın “Armut Ağacı” ve “Çiftçi” ile başlamaktadır. M.A. Sabir’in çocuklar için yazdığı “Çiftçi” şiirinin ders kitabında yer alması bu açıdan daha ilgi çekicidir. Bu şiirle asıl amaç öğrencilere emeğin toplumsal faydalarını anlatmak, emekçilere sevgi duygusunu aşılamanın, halkın refahı ve mutluluğu için çalışmaktır. Şiir, öğrencilerin bağımsız düşünmeleri, yargılamaları ve onları sömürücülere ve başkalarının pahasına yaşayanlara karşı şiddet içermeyen bir ruhla eğitmeleri için

---

⁷² M. Mahmudbəyov, A.S. Mehdizadə. *Yeni məktəb*. Bakı:Kaspi. 1915, səh. 3-4.

de önemlidir. Öğrenci, kendi hesabına yaşayan, mutluluğunu çalışmaktan alan çiftçiye örnek alabilir:

Çiftçi batmış kan ter içinde yer çiftliyor,
Çift yaptığı tarlasını tohumluyor.
Olsa da artık ne kadar zahmeti
Çalışmaya var o kadar gayreti.
Çünkü biliyor rahatlık zahmettedir
Mutlu yaşam sayda, gayrettedir.⁷³

Ders kitabında yer alan “Karıncı ve Sinek” şiiri de aynı sosyal ve eğitimsel etkiye sahiptir. Sadece para harcayarak ve çok çalışarak insanlara toplumsal fayda sağlayacak işleri tamamlamak mümkün değildir. Bu yüzden sanat sahibi olmak ve sanatı ustalıkla yönetmek gerekmektedir. “Sanatı öğrenmek için ders çalışmanız gerekir. Bilgi edinmek gerekir.” Öğrencilere aşılacak bu fikir, ders kitabında yer alan “Zahmet ve Bilgi” ve “Okumak İçin Her Şeyden Geçmeli” metinlerine de yansımaktadır. Sonra A. Sahhat, önceki konuları metodik açıdan tamamlayan Krylov’dan tercüme edilen “Zahmetsever Ayı” oyununu veriyor. Bu sayede öğrencilere her çalışmanın fayda getirmeyeceği anlatılmaktadır. Körü körüne amaçsız çalışma başarısızlığa yol açar. İşe bilgi ve yetenekle yaklaştığımızda emek boşa gitmez. Topluma iyilik yapmak eğitimle mümkündür. İçeriksiz çalışmanın kimseye faydası yoktur. Çocuğun yaşına ve psikolojik becerilerine göre seçilen bu oyunu ana dilinde seslendiren her öğrenci, başarısızlığının nedenini anlamış olur. Köylünün çalıştığını gören ayı işe aşık olur ama işinde başarılı olamaz.

Söyle bunun bir tek nedir illeti,
Ben niçin bilmedim ol sanatı?
Sende o şeyden ebeden yok eser.
Sabır, ilimdir bu işin hikmeti,
Sen başaramazsın ol sanatı.⁷⁴

---

⁷³ A.g.e. s. 29.

⁷⁴ A.g.e., s. 26-27.

Kitabın yazarlarına göre sadece maddi mal üreterek yaşam tarzını iyileştirmek için çalışmayı sevmek yeterli değildir. Sıkı çalışma insanı sağlıklı, neşeli yapar ve ömrünü uzatır. Sağlık en büyük mutluluktur. Bu mutluluk çok çalışarak ve çalışmaya katılarak korunabilir. Ders kitabında emeğin bu yönünü öğrencilere anlatmak için verilen “Çalışkanlığın Sonucu” ve “Sağlık Her Şeyden Önemlidir” metinleri de oldukça ilgi çekicidir. Bu bölüm öğrencileri nazik, dürüst olmaya, dürüst çalışmaya ve çabalamaya teşvik eden “Benim İmtihanım” hikayesiyle bitiyor: “...Biliyorum ki birine kötü bir şey yaparsam bu benim için de kötü olur. . Özenle çalışırsam, çok çalışırsam her zaman işimin faydasını görürüm... Bu benim imtihanım.”⁷⁵

“Yardım ve İttifak” olarak adlandırılan üçüncü bölümde, öğrencilerin herhangi bir işte başarıya ulaşabilmeleri için kolektif aktivite ve kolektifin çıkarları ön planda tutulmaktadır. Bu niteliklerin öğrencilere aşılması amacıyla bu bölümde A. Sahhat’ın Turgenev, Tolstoy, Krylov ve Puşkin`den yaptığı çevirilerine yer verilmiştir. Bölüm Turgenev’in “Kimin Hümmeti Fazladır” adlı bir alıntıyla başlıyor. Hikayede ebeveynleri ölmüş, evsiz, yardıma ve bakıma muhtaç bir çocuk anlatılıyor. Hiçbir zengin, çocuğu koruması altına almaz, ona yardım etmez. Ancak zavallı adamın evinde çok sayıda çocuğu olmasına rağmen bir hamal çocuğu himayesine alır ve evine götürür. Hikaye yardım etmek gibi nazik, insani duyguları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum öğrencilerde halkın sırtından geçinen, kendilerine kayıtsız kalan devlet adamlarından nefret eden, insanlara şefkatle davranan basit insanlara karşı sevgi duygusunu tasvir edilmektedir. Gerçek bir insan gibi davranan çalışkan bir insan örnek olarak verilmektedir. Ders kitabında bu metnin ardından öğrencileri kolektif aktiviteye teşvik eden “Ayı ve Arılar”, “Balık, Ördek ve Yengeç” gibi eserlerde ele alınmaktadır. Böylece yazarlar, insanın hayattaki en güvenilir ve en yakın yardımcılarında olan hayvanlara

---

⁷⁵ A.g.e., säh. 30.

ve kuşlara önem vererek öğrencilerde sevgi duygusunu derinleştirmek istemektedirler.

Kitabın dördüncü bölümünde yer alan şiir ve hikâyeler aracılığıyla öğrenciler sosyal hayat ve evdeki olaylarla tanışmak olanağı elde etmektedirler. Cehalet, aldatma, yalan, hırsızlık, adaletsizlik, sahtekârlık, açgözlülük, dalkavukluk, gösteriş vb. gibi olumsuz sıfatlar anlatılmaktadır. Öğrencilere bu tür olumsuz ahlaklara karşı tiksinti duygusu aşılaraq açıklık, zeka, dostluk, dürüstlük, doğruluk, saflık, vefa, vatanseverlik ve cömertlik gibi olumlu nitelikler övülmektedir. Bu bölümde A. Sahhat'in orijinal eserlerinin yanı sıra tercüme eserleri de amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Burada "Vicdan'ın Sesi" (Rusça'dan çevrilmiştir), "Vahşi Amerikalı", "Tek Bir Şahinin Kurbanı" (Rusça'dan çevrilmiştir), "Hırsız ve Annesi", "Çirkin Alışkanlıklar", "Güneş ve Rüzgar", "Emanet" (çeviri), "İtin Vefası" (A. Tolstoy), "Aslan ve Küçük Köpek" (A. Tolstoy) ve daha etkili, eğitici eserler yer almaktadır. Görüldüğü gibi ders kitabının ilk dört bölümü esas olarak öğrencilerde güzel ahlak, temiz maneviyat ve güzel duyguları yeşertmeyi amaçlamaktadır. Böylece küçük yaşlardan itibaren çocukların iyi bir şekilde yetiştirilmesi önemsenmektedir. Bu bir anlamda geleceğe yatırım olarak da değerlendirilebilir. Sağlıklı, sevgi dolu ve ahlaki nitelikleri gelişmiş bireylerin topluma ve insanlığa iyi hizmet edecekleri düşünülmektedir.

Ders kitabının diğer beş bölümü ise öğrencilerin bilimsel bilgilerinin artırılmasına ve zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesine hizmet etmektedir. Burada "İnsan", "Hayvanat", "Nebatat", "Su-Deniz" ve aynı zamanda "Coğrafyaya İlişkin Genel Bilgiler" bölümleri yer almaktadır.

"İnsan" adlı beşinci bölümde öğrencilere, insan vücudunun iç ve dış yapısı, bireysel organların yaşamsal faaliyetleri ve bağımsız bir konu olarak işlenen anatomi ve fizyoloji konuları öne çıkarılmıştır. İlk olarak "İnsan Vücudu", "Vücut veya İskelet", "Et ve Vücudun Hareketleri" ile insan vücudunun üç bölümden oluştuğu, vücudun iç ve dış yapısı, organları ve bunların önemi hakkında ayrıntılı bilgi

verilmektedir. Söz konusu bilgilerin kitapta insan vücudunun iskeletini gösteren resim üzerinde sunulması da ilginçtir. Bu, öğrencilerin öğretilen materyali, yeni bilimsel bilgileri daha net, doğru ve kolay anlamalarını sağlamaktadır. Daha sonra vücudun beslenmesi, beslenmeyle ilgili organlar - dış, mide ve bağırsaklar ve bunların çeşitli işlevleri hakkında bilgi veren metinler bulunmaktadır. Bu konulara ilişkin resimlere de yer verilmektedir. Burada aynı zamanda vücudun yaşamı ve işleyişi için önemli olan kan ve bileşimi, kanın vücuttaki hareketi, emilmesi gibi süreçlerden bahsedilmektedir. Vücuttaki kanın temizlenmesi “Hava ve Solumak” başlıklı metinde geniş bir şekilde anlatılmaktadır. “Sinirler veya Asab”, “Beş Duyu” metinleri ile öğrenciler sinirleri, sinir merkezlerini, dallanmalarını, beş duyuyu (görme, işitme, koku, tat, dokunma) öğrenip, organları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Daha sonra öğrencilere tıpta kullanılan cihazlardan biri olan “Termometre”nin yapısı ve işlevi hakkında bilgi verilmektedir. Çocuk artık termometreyi gördüğünde şaşırıyor, onun ne olduğunu biliyor ve onu bağımsız olarak kullanabiliyor. Bu bölümde sunulan materyaller aracılığıyla öğrenciler, anatomi, fizyoloji ve fizik bilimlerinin temelleri hakkında belirli bilgilere sahip olabiliyorlar.

Aynı zamanda organların iç yapısını, yaşam aktivitesini bilen, bağımsız düşünen, yargılarda bulunan, gözlem yapan, yaşadığı koşulların organizma üzerindeki etkisini, organizmanın hastalığını belirleyebilen öğrenciler hastalığa karşı spesifik önlemler alma tekniklerine ilişkin bilgi edinebiliyorlar. Böylece öğrenciler anatomi ve fizyoloji bilimi ile ilgili tıp bilimi hakkında temel bilgi sahibi oluyorlar. Bu durum, verilen metinlerin öneminin sadece öğrencilere bilimsel bilgi vermekle sınırlı kalmadığını, onlarda bağımsızlığın, gözlem ve düşünmenin oluşması açısından da önemli olduğunu göstermektedir. Ders kitabının bu bölümünde verilen “Sağlık ve Nahoşluk”, “Temizlik Sağlıktır” metinlerinde öğrenciler vücut sağlığına ilişkin dikkat edilmesi gereken konularla ilgili bilgiler edinmektedirler. Bu bölümde metinler metodolojik açıdan birbirine bağlanmakta, kendisinden sonra gelen her konuya temel oluşturduğu

gibi, öğrencilere sonraki konularla da ilişkilendirme ve tekrar etme fırsatları açmaktadır. Mesela “Vücutta Kan Dolaşımı” konusunun ardından “Saf Kan ve Siyah Kan” başlığı altında şu yazı yer alıyor: “Bilindiği gibi vücutta iki kısım kan damarı vardır; Koroner arter ve şah damarı...” veya “Sinirler ve Asab”, “Et ve Vücutun Hareketi”nde önceki materyale atıfta bulunulmuştur. Bunun gibi cümle ve ifadelerle konular öğrencilerin hafızasında defalarca canlandırılmaktadır. Konular arasındaki bu tür bağlantı, öğrencilerin öğrenme materyallerini daha derinlemesine anlamaları ve uzun süre akılda tutmaları açısından önemlidir.

Ders kitabının altıncı bölümü “Hayvanat” adını taşımaktadır. Burada öğrencilere farklı hayvanlar hakkında kapsamlı bilimsel bilgiler verilmekte ve bu bilgiler de sonraki zooloji konularına temel oluşturmaktadır. Bu bölümde ağırlıklı olarak H.B. Zardabi’nin hayvanlarla ilgili bilimsel makaleleri ve bazı temsilleri yer almaktadır. Metinler şu sırayla sunulmaktadır: “Kemikli ve Kemiksiz Hayvanlar”, “Sıcak ve Soğuk Kanlı Hayvanlar”, “Memeliler”, “Memelilerin Sınıflandırılması”, “Fil”, “Fil ve Alabaş” (A.I. Krylov), “Maymun”, “Kurt ve Kuzu” (M.A. Sabir), “Aslan”, “Ulak ve Aslan” (A. Sahhat), “Yarasa”, “Zebra”, “Fok balığı”, “Balina”, “Kanguru”, “Karga ve Tilki” (M.A. Sabir), “Et Yiyen Kuşlar”, “Kara Kuş”, “Baykuş”, “Deve kuşu” vd. Bu konularda öğrenciler çeşitli evcil ve yabani hayvanları, onların gruplarını (kuşlar, balıklar, böcekler), türlerini, vücutlarını, iç ve dış yapılarını, yaşam tarzlarını, beslenmelerini, üremelerini vb. öğrenebiliyorlar. Kitapta hayvanlara ilişkin resimler de verilmektedir. Resimlerin üzerindeki açıklamalar hayvanlar hakkında daha kesin bir fikir oluşmasına olanak sağlamaktadır. Bu sayede öğrenciler hayvanlarda gıdanın önemini ve etkilerini, insanlara yararlarını ve zararlarını, bazı hayvan ve böceklerden korkmayı, onların hastalıklara sebep olduklarını, dikkatli olunmasını, onlarla mücadele edilmesini öğrenebilmektedirler. Ders kitabının bu bölümünde öğrenciler, hayvanlar ve onların yaşam tarzları hakkında ilginç, okunabilir ve çabuk ezberlenen şiirleri de okuyabilmektedirler. Tüm bunlar

bilgilerin pekişmesine ve belirli ahlaki niteliklerin geliştirilmesine de yardımcı olabilmektedir.

Yedinci bölüm “Nebatat” adıyla verilmiştir. Bu bölümdeki metinler sayesinde öğrenci:

- Farklı bitki türleri hakkında doğru düşüncelere sahip olabilmekte.
- Bitkilerin doğadaki önemini öğrenmekte.
- Havayı temizleyen ve canlılar için önemli olan oksijenle zenginleştiren bitkiler hakkında bilgi sahibi olmakta.
- Bitkilerin insan ve hayvan yaşamındaki önemini kavrayabilmekte.
- Bitkilerin sanayi ve tarımın çeşitli alanlarında nasıl kullanıldığını, bitkilerden bazı tıbbi maddelerin nasıl hazırlanacağını öğrenebilmektedirler.

Bitkilere ve onların niteliklerine aşina olan öğrenci, hayatımızı süsleyen, insanlara neşe veren bitkilere olan sevgi duygusunu kazanmaktadır. Onun bakımını yapar, hizmet eder, gelişmesi için çalışır. Başkalarını da bitkilere karşı bu tür bir tutum sergilemeye teşvik eder.

Ders kitabının sekizinci bölümü “Su-Deniz” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde öğrencilere suyun doğa ve insan yaşamındaki önemi, sanayi ve ekonomi, doğadaki döngüsü hakkında bilimsel bilgiler verilmektedir. Söz konusu bölümde öğrenciler sıcak hava balonunun yapısını, uçuşunu ve inişini öğrenmektedirler. Böylece öğrenciler insanın su ve doğayla olan ilişkisini ve bunlara olan bağlılığını öğrenebilmektedirler.

Kitabın “Coğrafyaya İlişkin Genel Bilgiler” adlı son bölümünde öğrencilere dört yön, yerküredeki devletler, merkez şehirleri, halkları, Rus İmparatorluğu’nun devletleri, Kafkasya’daki şehirler ve Bakü vilayeti (guberniya) şehirleri ve tüm bu yerlerin doğal manzarası, iklimi, nehirleri, gölleri, dağları, faydalı kaynakları vb. hakkında

bilgiler verilmektedir. Ders kitabında Rus İmparatorluğu ve onun sınırları içerisinde yer alan Bakü vilayetinin ve şehirlerinin haritaları gösterilmektedir. Böylece öğrencilerin bu ülkeler hakkında daha fazla coğrafi bilgi edinebilmeleri için olanak sağlanmış olmaktadır. Bu bölümde öğrenciler kendi ülkelerini, vatanlarını, topraklarını başkalarıyla karşılaştırıyor, Kafkasya, Bakü vilayeti, doğal özellikleri vb. hakkında detaylı bir fikir ediniyorlar.

A. Sahhat'in ders kitabının bu bölümünde çocuklarda vatan sevgisini aşıl原因an “Vatan” şiirine yer vermesi de önem arz etmektedir. Ders kitabının bu bölümlerinde ve tek tek metinlerde öğrencilere bilimsel bilgiler kazandırmanın yanı sıra bazı ahlaki niteliklerin de kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu durum, ders kitabı yazarlarının öğretimin eğitimsel ilkesini takip ettiklerini ve öğrencilerin zihinsel yeteneklerini geliştirerek eğitsel etki yaratacak şekilde öğretim materyallerini ders kitabına dahil etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Kitabın bu niteliği tüm bölümlerde kendini belli etmektedir.

Astronomi bilimiyle ilgili ilk bilimsel kavramların burada verildiğini de belirtmek gerekmektedir. Güneş, Ay, yıldızlar, onların şekilleri, hareketleri, Dünya ve onun küre olduğu gerçeği ve bunu kanıtlayan gözlemler, öğrencilere gök cisimleri ve Dünya hakkında bilimsel bilgi edinmek için olanak sağlayacak şekilde verilmiştir. Kitapta Dünya'nın hareketini ve buna bağlı olarak mevsimleri, gündüz ve geceyi açıkça gösteren resimler öğrencilerin verilen bilgilere olan güvenini artırmaktadır. Gök cisimleri ve Dünya hakkında belli bir fikre sahip olan öğrenci, onları bağımsız olarak gözlemleyebilir, gökyüzündeki hareketlerini ve konumlarını belirleyebilir. Bunun öğrencilerin gözlem yapma ve onlarda bilimsel bakış açısı oluşturma yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

“Yeni Mektep” ders kitabının en önemli hedeflerinden biri anadilde özgür, rahat okuma alışkanlığını kazandırmak ve bununla birlikte dili öğretme becerisini geliştirmektir. Bu amacın anlaşılabilmesi için yazarlar, eserlerde kullanılan ve çocukların anlaması zor olan Arapça, Farsça ve diğer zor kelimelerin açıklanmasına yer vermişlerdir. Örneğin tatil-işten ayrılmak, yaz tatili-

yazın ders olmayan dönemi, hitap-topluluğa konuşma, tarla-ekim yeri, firar-kaçma vb. Bu tür açıklayıcı sözlükler bir yandan öğrencilerin kelime dağarcığını arttırırken, diğer yandan verilen eserin ana fikrini kavramalarına, net bir şekilde anlamalarına ve akıllarında tutmalarına yardımcı olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, dilbilgisi kurallarına uymak, öğrencilere doğru ve güzel yazma alışkanlıklarını kazandırmak için her metinden sonra soru ve alıştırmalara da yer verilmiştir. Bu sorularda da ders kitabındaki metinlerde olduğu gibi basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru didaktik kurallara özen gösterilmiştir. Ders kitabının başındaki sorular her metinden sonra belirli bir konuyu kapsamış, kitabın ilerleyen bölümlerinde bu durum daha da karmaşık şekilde verilmiştir. Böylece, öğrencilerin daha fazla düşünmesini, düşünme süreci içerisinde olması gerçekleşmiş olur. Örneğin A. Sahhat'in "Sokak Çocuğu" şiirinden sonra yazı dersi için şu sorular sorulmuştur: "“Sokak Çocuğu” şiirinde şair kendi durumunu nasıl anlatmaktadır? Sokakta başlı başına bırakılan bir çocuğun alışkanlığı nedir? Neden sokaklarda başlı başına bırakılmıştır? Eğitimsiz bir çocuk büyüdüğünde ne olur? Bu çocukların anne ve babaları neden onların yetiştirilmesine dikkat etmiyor, sokakta başlı başına kalan çocuklar için ne yapılmalı? Söz konusu çocuklar eğitim ve öğretim görek büyüdülerinde bu hayatlarına bir yarı mı olacak yoksa zararı mı olacak? Eğitimsiz çocuklar kimin umurunda? Dünyaya ne gibi zararlar verilebilir? Faydası ne olabilir?”⁷⁶ Bu soru ve çalışmalar giderek karmaşıklaşmaktadır.

“İnsan” bölümünün ardından şu sorular gelmektedir: “Vücut kaç büyük bölümden oluşmaktadır? Vücutun temeli nedir? Kemiklerin üstü neyle kaplanmıştır? Etin üzerinde ne var? Vücutta kaç tane boşluk vardır ve bunlar nelerdir? Bu alanlarda neler mevcuttur? İskeletin ana kısımlarını sayınız. Gövde kemikleri hangi parçalardan oluşmaktadır? Lomber kolonun içine ne denir? Lomber kolonunun içinde ne var? Kafatasının içinde ne var? Bel kolonuna yaslanan kemik nedir?

---

⁷⁶ A.g.e. səh. 9-10.

Vücuttaki kemiklerin birbirine yaklaşımı nasıldır? Hangi kemikler kırılganla birbirine bağlanıyor, hangileri birbirine giydiriliyor? Hangi kemikler hareket edebilir? Kemiği hareket ettiren şey nedir? Balık eti hangi kemikleri hareket ettiriyor? Vücutumuz besinleri nasıl sindirir? Sindirim organlarını sayınız. Dişlerin boyutunu, kısmını ve işlevini sayınız. Kanın vücuttaki görevi nedir? Bu nasıl kanıtlanabilir? Kanın vücutta kaç döngüsü vardır? Büyük döngüde kan nereden akıyor? Küçük döngü? Besinlerin vücutumuzda nasıl sindirildiğini ve kana karıştığını yazınız. Vücutta kaç tür kan var? Hangi kan hangi damarlarla akıyor? Saf kanın döngüsünü resmin üzerine yazınız. Kara kanın döngüsünü yazınız. Hava nedir? Havanın varlığını nasıl kanıtlayabiliriz? Canlıların hava olmadan yaşayamayacaklarını nasıl kanıtlayabiliriz? Hava akciğerlerdeki kanı nasıl temizler? Sinirler nedir? Vücuttaki sinirlerin görevi nedir? Sinirler eti nasıl hareket ettirir? İnsanda kaç tür duyu vardır? Onlar hangileridir? Her duygunun aleti nedir? Görme duyusu ile neyi biliyoruz? İşitme duyusuyla? Koku almayla? Tat alma duyusuyla? Termometrenin ne olduğunu yazar mısınız? Termometrenin insana faydası nedir?”⁷⁷

Bu tür sorular ve ödevler, öğrencileri yazı dersine hazırlamanın yanı sıra, onların öğrenme sürecindeki önemli gerçekleri ve olayları net bir şekilde anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olmaktadır. Metnin içeriğini aktarma becerisini geliştirmektedir. Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere bu sorular aynı zamanda öğrencilere eğitim materyalleri üzerinde bağımsız çalışmayı öğretmekte, gerçekler ve olaylar hakkında bağımsız düşüncelerini, sonuç çıkarmalarını, genellemeler yapmalarını teşvik etmekte, bilişsel yeteneklerini ve düşünme aktivitelerini geliştirmektedir.

Eğitimin etkili bir şekilde organize edilebilmesi için öğrencilerin her türlü anlama ve düşünmenin temeli olan bağımsız çalışma, daha derin genellemeler ve karşılaştırma yapma becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Ders kitabında verilen bölümlere de söz konusu gelişimler açısından mükemmel denebilir. Örneğin insan ve yapısı, iç

---

⁷⁷ A.g.e., s. 88-89.

ve dış organları vb. Bilgileri elde ettikten sonra bunları “Hayvanat” bölümünde edindiği bilgilerle karşılaştırma olanağına sahip olur. İnsanlarla hayvanlar arasındaki benzer ve farklı davranışları inceler. Onların vücutlarının iç ve dış organları ve kısımlarının kendine özgü özelliklerini bilmiş olur. Bunları birbirinden ayırt edebilir. Ayrıca farklı hayvan, bitki vb. gruplar arasında bu şekilde karşılaştırma yaparak kitaptan daha fazla bilgi alabilir. Bu, öğrencilerin öğretim materyallerini temel olarak anlamaları, öğrenilen bilginin uzun süreli hafızada tutulması ve bilginin tutarlı düşünülmesi için bilimsel bir sistem oluşturmaktadır. Yukarıda belirtilen hususlara ilişkin, bu ders kitabı hazırlığı az olan öğrenci tarafından ciddi bir şekilde kullanılması için amaçlanmıştır. Öğrencinin bu kadar ciddi ve zor bir işe girişmesinde ona yardımcı olması ve rehberlik etmesi açısından önemlidir. Böylece öğrenci ilk adımları atmasına yardımcı olan kitapla tanıştıktan sonra bağımsız bir şekilde çalışmayı öğrenebilmektedir.

“Yeni Mektep” kitabının yazarları, büyük Rus pedagoglarından K. D. Ushinsky’nin mirasına, esas olarak onun ders kitaplarına ve bu ders kitapları hakkında yazdığı metodolojik talimatlara yakın bir tutum sergilemişlerdir. Hatta ders kitabının bazı yönlerinin aynı olduğunu söylemek mümkündür. Pedagojik ilkelere dayalı özgün bir ders kitabı olan “Yeni Mektep”, didaktik açıdan K. D. Ushinsky’nin “Çocuk Alemi” ders kitabına daha çok yakındır. “Yeni Mektep” ders kitabının analizinden, K.D. Ushinsky’nin dediği gibi, etkileyici okuma becerilerinin yanı sıra açık ve akıcı konuşmanın da öğretildiği açıktır: “Okuma ve hikaye zamanı, her şeyden önce, öğrencide fikir oluşturan belirli bir müspet bilgi kazandırmak ve aynı zamanda onun fikir üzerinde düşünme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesini önemsemişlerdir.”⁷⁸ Bu yakınlık, doğa bilimlerine özel bir yer verilen “Yeni Mektep”in son beş bölümünde daha açık bir şekilde hissedilmektedir. Uzun süredir genç neslin eğitim ve öğretimine hizmet eden “Yeni Mektep” ders kitabı, pedagojik ve didaktik açıdan döneminin en gelişmiş ders kitaplarından biri haline gelmiştir.

---

⁷⁸ K.D. Uşinski. *Seçilmiş pedagoji eserleri*. Bakı: Azərneşr, 1953, səh. 261.

Bu ders kitabı 20. yüzyılın başında yeni pedagojik gereklere uygun olarak hazırlanan “Türk Alfabeti” ve “İkinci Yıl” ders kitaplarından sonra okutulan ilk ders kitabıdır. Ana dilin saflığı mücadelesi sırasında, dil ve düzen ilkesi nedeniyle daha fazla ilgi gören “Yeni Mektep”in özgün bir ders kitabı olarak ortaya çıkması, Azerbaycan’ın pedagoji tarihinde çok önemli bir olay idi. Bu ders kitabında Azerbaycan halkının yaşam ve geleneklerini yansıtan ana dil korunup geliştirilmiş, modern Azerbaycan dilinin bir örneği verilmiştir. Bunu, zamanında ders kitabı hakkında yazılan ilk yorumlarda da açıkça görmek mümkündür. “Yazarlar kitabın diline çok dikkat etmişler ve Farsça ve Rusça dillerinin etkisinden uzak, kolay okunabilen, özgün, Türkçemizin bir örneğini ortaya koymayı başarmışlardır. Makalelerde geçen yabancı kelimelerin tercümesi yapılarak makalenin altında açıklanmaktadır.”⁷⁹

Ders kitabındaki asil ahlaki nitelikleri, konuşma ve düşünmeyi geliştirmek için, bilimsel bilgiler açısından zengin metinler, okunabilir ve ilgi çekici sanat eserleri sunarak bu kitap esas alınarak öğrencilere eğitim verilmesi amaçlanmaktadır. Öğretmenlik ve pedagojik becerileri ortaya koyan bu ders kitabı, yazarların topluma, insanlara ve ülke çocuklarına yaptığı hizmetlerin parlak bir örneğiydi. “Yeni Mektep” ders kitabı Azerbaycan çocuklarının eğitiminde uzun ve onurlu bir yol kat etmiş, okul tarihinde ve pedagojik fikirlerde yeni bir sayfa açmıştır. Bu ders kitabında Azerbaycan çocuk edebiyatının gelenekleri önemsenmiş ve onun varlığı bir kez daha kendini göstermiştir. O dönemde farklı şekilde derlenen ders kitapları dikkate alındığında “Yeni Mektep” sadece pedagojik düşünce tarihi için değil, aynı zamanda Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişimi için de önemli araçlardan biridir.

“Yeni Mektep” uzun süre Azerbaycan okullarında faydalı bir ders kitabı olarak okutulmuştur. 1920’ye kadar her yıl ve daha sonra biraz geliştirilmiş bir biçimde yayınlanmıştır. 1920’den sonraki baskıda ders kitabının “İnsan” ve “Coğrafyaya İlişkin Genel Bilgiler”

---

⁷⁹ Tənqidat. *Tərəqqi*. 2 sentyabr 1909, №206.

bölmeleri çıkarılmış, önceki baskıda ayrı bir bölüm olarak verilmiş ve “Eğitim ve Bilgi” başlıklı ilk bölümle birleştirilmiştir. Metinlerde küçük değişiklikler yapılmıştır. Önceki basımlarla karşılaştırıldığında, kitap pedagojik, didaktik ve metodolojik açıdan mevcut yeni programa uyarlanmıştır. Bu baskıda ders kitabı beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm “Mektep, Aile ve Yaşam” adında verilmiştir. Buraya “Mektepte”, “Nahoş Öğretmen”, “Kambur”, “Sokak Çocuğu”, “Baba Sevgisi”, “Kömürcü Çırağı”, “Yoldaşım Cavid”, “Mektebe Devam Ediniz”, “Bizim Çocuğumuz”, “Çiftçi”, “Çalışkanlık ve Bilgi”, “Çalışmak ve Eğitim Almak Gerekir”, “Emek ve Şevk”, “Karınca ve Sinek” vb. metinler dahil edilmiştir. İkinci bölüm “Yardım ve İttifak”, üçüncü “El Maişetinden”, dördüncü “Hayvanat”, beşinci “Nebatat” bölümleri olmak üzere, her bölüme uygun bir hikaye verilmiştir.

A. Sahhat, Azerbaycan okullarında okutulacak ders kitaplarına olan büyük ihtiyacın bilincindeydi. Dolayısıyla ders kitabı yazma faaliyeti “Yeni Mektep” ile bitmedi. Şair Mahmudbeyov ile birlikte “Türk Edebiyatına İlk Aadam” başlıklı bir ders kitabı daha yazdılar ve bu kitap 1914 yılında Bakü Elektrik Matbaasında basıldı.

Ders kitabı beş bölümden oluşmaktadır. “Maişet” olarak adlandırılan ilk bölümde verilen “Doğru Yol”, “Çiftçilik”, “Sınav”, “Kardeşlik”, “Körler ve Fil” vb. yazılar çocuklara, evdeki kötü niteliklere karşı nefret duygusu, okula tutku, dostluk, çalışan insan sevgisi gibi niteliklerin aşılması amaçlanmıştır.

Kitabın “Tasvirler” adıyla verilmiş ikinci bölümünde, “Yaz”, “Denizler”, “Şelale”, “Fırtına” vb. metinler verilmiştir. Burada çocuklarda doğa sevgisi, doğanın güzelliğini hissetme, mevsimlerin güzelliğini anlama gibi konulara değinen şiir ve öyküler öne çıkarılmıştır. Kitabın üçüncü ve dördüncü bölümleri sırasıyla “Seyahat” ve “Milli Hikaye ve Şiirler” başlığıyla verilmiştir. Söz konusu başlıklar sayesinde öğrencilere çeşitli halklar, şehirler, o halkların örf ve adetleri, tarihi destanlar vb. uygun metinler tanıtılmaktadır.

Öğrencilere vatan sevgisini aşılamanın amacı son olarak verilen “Milli Hikâye ve Şiirler” bölümünde insanı ve vatani yücelten metinler tercih edilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu ders kitabı gerçek anlamda “Yeni Mektep” gibi pek de tutulmamıştır. Sadece bir kez basılan “Türk Edebiyatına İlk Adım” ders kitabı ise pedagojik ve metodolojik açıdan hatalıydı. Ders kitabında onun bölümleriyle hiçbir ilgisi olmayan “Korkunç Gece”, “Yıldız”, “Gecelerimden” vb. gibi uzun metinler verilmiştir. Bu kaçınılmaz olarak ders kitabının bilimsel ve pedagojik düzeyini düşürmüştü. Ders kitabının teknik açıdan genel yapısına rağmen kağıt nispeten iyiydi, yazı tipleri küçüktü ve satırlar arasındaki mesafe azdı. Bu da ister istemez okuma olanağını zorlaştırıyordu. Ancak buna rağmen kitap, kendi dönemindeki büyük ders kitabı ihtiyacını kısmen karşılamış, üniversitelerde ve okullarda okutulmuştur.

Böylece anlatılanlar, A. Sahhat’in her zaman yararlı okul kitaplarının önemini göz önünde bulundurduğunu ve bu işle meşgul olduğunu, geçirdiği 35 yıllık edebiyat ve pedagojik kariyeri boyunca çeşitli alanlarda yorulmadan çalıştığını da kanıtlıyor. Onun amacı ülke çocuklarını yüksek idealize edilmiş, saf, manevi, zeki ve mükemmel bireyler olarak yetiştirebilecek ders kitaplarıyla temin etmektir. A. Sahhat’in eğitimle ilgili düşünceleri ve ders kitaplarındaki faaliyetleri, onu döneminin ileri düzey bir eğitimcisi ve yaratıcı öğretmeni olarak karşımıza çıkarmaktadır. Kitaplarından da görülebileceği gibi, bu amaç uğruna mücadele verdiği okullardaki eğitimin kalitesini yükselttiğini söylememize olanak sağlamaktadır. Açıklık, farkındalık, etkinlik, sistematiklik, tutarlılık, bilinenden bilinmeyene, kolaydan zora, basitten karmaşığa gibi öğretici kurallar ilkesine büyük önem vermekteydi. A.Sahhat, öğrencilerin entelektüel yeteneklerinin geliştirilip yetiştirilmesi ve bilimsel bakış açısının oluşması için eğitim içeriğine gerekli materyali ve konuların dahil edilmesi gerektiğini biliyordu. Bu amaçla dil, edebiyat, tarih ve müziğin yanı sıra pozitif bilimlerin, özellikle doğa bilimlerinden anatomiye, fizyoloji, zooloji, botanik, coğrafya, astronomiye kadar, hatta ekonomi ve fizik gibi konuların da dahil edilmesi gerektiğinin farkındaydı.

5. Abbas Sahhat ve Anadil

Her insan hayatında ve varoluşunda temel unsur olan dili, anne sütü gibi sevmiş, onu dış etkilerden korumaya ve muhafaza etmeye çalışmıştır. Pedagoji klasikleri anadile büyük önem vermiş ve anadilde eğitim verilmesi düşüncesini teşvik etmiştir. K. D. Ushinsky şunları demiştir: “...Dil yalnızca insanların yaşamını ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda yaşamın kendisidir. Anadil yok olunca halk da yok olur... Dil, halkın asırlar süren manevi yaşamının sonuna kadar en eksiksiz ve doğru tarihidir. Öğretmeye devam eden halkın en büyük eğitimcisidir.”⁸⁰ Buna rağmen çarlığın sömürge politikası nedeniyle Rus olmayan milletlerin diline değer verilmemiştir. Özellikle devlet okullarında eğitim Rusça olarak yürütülmekteydi. Azerbaycan’daki devlet okullarında Azerbaycanlı öğrencilerin kendi anadillerinde konuşmalarına bile izin verilmiyordu. Çarlık Rusyası’nda nüfusun yarıdan fazlası, yani beşte üçü (%57’ye kadar) ulusal kölelik şartları altında yaşıyordu. Anadillerini bile özgürce kullanamıyorlardı. Onlar zorla Ruslaştırılma politikasının hedefine çevrilmişlerdi.

İşte bu nedenle daha 19. yüzyılda Azerbaycan’ın aydınları çarlığın sömürge politikasına karşı mücadele etmiş, okullarda anadilini ders olarak okutarak okulların açılması için tüm gücüyle çabalamışlardır. Anadilini ve okullarda öğretilmesini gerekli bir sorun olarak görmüş, bu sorunla ilgili basında sık sık dilin saflığına ilişkin makaleler yayınlamışlardır. Okullarda eğitimlerini yasaklayan mevcut yasalara karşı protesto seslerini yükseltmişlerdi. Böylece anadilin saflığını ve bağımsızlığını korumaya çalışmışlardı. A. Sahhat de kendinden öncekilerin dil konusundaki fikirlerinden yola çıkarak, çağdaşlarının düşünceleriyle uyumlu, demokratik ideallere uygun konuları ileri sürmüş, anadile özel önem vermiştir. Eğitim için mücadele etmiş, bu alanda faaliyet göstermiştir. Şair anadilin

---

⁸⁰ K.D. Uşinski K.D. *Seçilmiş pedagoji əsərləri...*, səh. 112.

insanların eğitim, bilim ve öğreniminde, sosyo-politik olayların aşılmasında önemli bir silah olduğunu çok iyi biliyordu.

Dili her milletin bağımsızlığının korunmasının temel şartı olarak gören K. D. Ushinsky'nin "Anadil yok edildiğinde halk da yok olur" fikrini tamamen kabul etmiştir:

Öz dilini bilmemiş yarım yamalak,
Terbiye alsa ecnebiden çocuk
Hissi milliyet onda bitmez mi?
Adı dünyadan itmez mi?⁸¹

A. Sahhat, çocuğun eğitim ve yetiştirilmesinin yabancı öğretmenlere emanet edilmesine de karşıydı. Ona göre yabancı öğretmenden etkilenen çocuk, halkının hayatını anlayamaz, milletini, vatanını küçümser, insanlıktan ve vatanseverlikten uzak yetişir ve akli açıdan sakat kalır. Bunun sonucunda millet ve halk zenginleşmemekte, aksine yok olup yeryüzünden silinmektedir. "...Masum çocuklarımızı henüz gözlerini açmamış yabancı öğretmenlere teslim ediyoruz. Talihsiz çocuklarımızı daha dünyayı tanımadan ruhlarını zehirleyerek öldürüyoruz. Doğrudur, evladımız zahiren ölüp mezara gitmez. Fakat gerçekte ruhu (bilinci) ölür ve bedeni yaşayan bir mezar şeklini alır. Çünkü insanın gerçek ruhu onun devleti ve milliyetidir. Zehirlendikten, yok edildikten sonra yerde ne kalır ki? Ruhsuz bir kalp, cansız bir beden! Biz bu konuda da uygar değiliz... Avrupalılara bir o kadar Avrupalıyı, Ruslara bir o kadar Rus kazandırıyoruz."⁸² Böylece toplumsal açıdan taklide olan eğilim eleştirilmekte ve milli kimliğin ortadan kaybolmasına işaret etmektedir.

A. Sahhat'e göre güzel bir edebiyat dili sadece yazarlar ve gazete çalışanları tarafından değil, tüm millet tarafından yaratılmaktadır. O "dil ve gelenek her milletin can damarıdır"⁸³ görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle milletin varlığı ve diğer halklar arasında tanınması için

---

⁸¹ A.Səhhət. Bir məktəbdə imtahan. *Məktəb*. 18 may 1913, №9.

⁸² A.Səhhət. Bizdə millət uyğusu...

⁸³ A.g.y.

milletin diline ve edebiyatına saygı gösterilmesi, onu dış etkilerden korunması çağrısında bulunuyordu. Halkın bu alandaki eksikliklerinden üzüntü duyan A. Sahhat, başka halkların dil, örf ve adetlerini körü körüne taklit etmeyi, kendi dil, örf ve adetlerine kayıtsız kalmayı sert bir şekilde eleştiriyordu: “Milletimizin maalesef muhite çok hızlı adapte olma gibi büyük bir kusuru var.”⁸⁴ Bu kusur milletin kendilik bilincini yıpratmakta ve zamanla onun kaybolmasına yol açmaktadır.

Bu nedenler eserlerinde Azerbaycan halkının kadim geçmişinden örnekler veriyordu: “Kültür seviyesi bizden yüksek olan insanların diline, geleneklerine çok çabuk alıştık. Bir zamanlar Arapların hâkimiyetindeyken onların dillerine, örf ve adetlerine o kadar alışmıştık ki, İbni Sina ve Farabi gibi aydınlarımız Türk olsalar da, Türk oğulları olsalar bile Türkçe hiçbir şey yazmamıştılar. Onlardan sonra Türk şairleri ve Türk yazarları genellikle Farsça yazmışlardır. Hatta şairlerimiz ve yazarlarımız, hatta bütün Türk hanedanlarından hükümdarlarımız ve krallarımız bile Farsça yazmış ve konuşmuştur.”⁸⁵ A. Sahhat, halkın geçmişini şimdiki durumla karşılaştırarak, bu çirkin görüntünün hâlâ halkımızda kaldığını belirtiyor. “Sadece tek bir dil bilmek kalsaydı yine iyiydi. Aslında asıl sorun, yabancı ulusların geleneklerini, inançlarını ve duygularını taklit etme konusunda sorumsuz olmuşuz ve gelecekte bunların sonucunun ne olacağını bilmiyoruz.”⁸⁶

Düşünür, geleneklerini küçümseyen, çocuklarına yabancı isimler veren ve bundan gurur duyan aileleri kınıyordu: “...Bu bizim için bir onur değil, utançtır! Bununla yabancıların gözünde gururlu ve özel görünüyoruz. Belki de hakaret ve küçümseyici bakışların hedefi oluyoruz, çünkü kendi değerimizi bilmediğimiz aşıkardır ve hiçbir zaman bilemeyeceğiz.”⁸⁷ Bununla halka, yabancıların diline ve geleneklerine bağımlı kalarak hiçbir zaman kendine değer

---

⁸⁴ A.Səhhət. Sovqat oxucularına. *Sovqat*. 26 sentyabr 1916, №23.

⁸⁵ A.g.y.

⁸⁶ A.g.y.

⁸⁷ A.g.y.

katamayacağını ve diğer halklar arasında saygı kazanamayacağını anlatmaya çalışmıştır. Tam tersine dillerine ve geleneklerine saygısızlık diğer halklarda tiksinti duygusu yaratabileceğini vurgulamıştır. Onun için millete, dile, örf ve adetlere değer verilmelidir. Bu sayede diğer halklar tarafından kıskanılmak mümkündür. Abbas Sahhat dilin yaratıcısı olan halkın yaşamında ve bağımsızlığında önemli rol oynayan anadilin, milliyetçiliğin korunması ve bu alanda her bireyin üzerine düşen görevi yerine getirmesi çağrısında bulunuyordu. “...O halde neden milletimizi çöpe atalım. Kendi milletimizi koruma görevimizi yerine getiremez miyiz!?”⁸⁸ Kendi diline karşı lakayıt olmamak ve onun korunması elden gelen her şeyi yapmak gerekmektedir.

Şaire göre her bir halk kendi anadili sayesinde eğitim görmekte, hayatı ve dünyayı anlayabilmektedir. Buna göre de anadile aşağılayıcı gözle bakmak, vatan evlatlarının maneviyatını zehirlemek, halkı yok etmek demektir. Sahhat'in “Bizde millet uykusu olur” başlıklı makalesi de ilginçtir. Makalede asla o, Türkçe konuşmaya ve okumaya rağbet göstermeyen, evlerinde yüz ciltlerle Avrupa yazarlarının eserleri olduğu halde, bir sayfa bile olsun Türkçe yazı bulunmayan, “gospodinleri”, cepleri hesabına değil, okul harcı hesabına basılmış bir iki Türkçe gazete bile almayan, anadildeki gazetelere aşağılayıcı bakan ve “Bizim gazetelerde malumat az olur” ifadesini kullanan hocaları eleştiriyordu. Adı geçen makalede darülfünunu bitirmiş bazı aydınlara şöyle demiştir: “...Onlar bunlardan beş çömlek fazladır. Türkçe okumaya asla tenezzül bile etmezler. O bunlar için şöhretin düşmesi demektir. Evlerinde ecnebi öğretmenler tutmak, adap ve adet, milliyetini unutmak, bunlara göre insaniyetlikten sayılmaktadır.”⁸⁹ Şaire göre öz ahlakına yabancı penceresinden bakan, onun dilini sevmeyen kişiler yaşama değil, ölüme mahkumdur. O şiirlerinde halkın gelişiminde, maarif ve medeniyetin ilerlemesinde esas şart olan anadilin rolünü değerlendirmeyen, bu işe engel olmaya çalışan vatan

---

⁸⁸ A.g.y.

⁸⁹ A.Sahhat. Bizde millet uykusu olur...

ve halktan kopuk ecnebi dilleri yarım yamalak bildiği halde, anadilini hor gören burjua aydınları şiddetli bir şekilde eleştiriyordu.

İki gözüm millet için zahmet edip çalışma
Yanarak millet oduna pervane tek alışma
Türk dili ne gerektir canım, gözüm bizlere
Ana dil gerektir boş yere, bahs açma
Biz mahvolmak istiyoruz yoldaşıktan hiç kaçma
Bize temiz insan tek ömür sürmek yaşamak
Menfaat yok, boş şeydir, ancak büyük zavaldir.
Millet için meseldir ağlayan göz kör olur.⁹⁰

A. Sahhat, genç neslin bu tür iğrenç niteliklere sahip kişilerden uzak durmasını, anadilin önemini anlamalarını, bunun kıymetini bilmelerini istiyordu. Bu tür fikirlerin propagandasını yapan düşünür, hiçbir zaman milliyetçi olmadı ve diğer dillere karşı kendi dilinin de üstünlüğünü savunmadı. Hatta eserlerinde bütün dilleri bilmenin önemini vurgulamıştır. Sahhat bu konuda şunları yazıyordu: “...Yabancı dil öğrenmeye karşı olduğumu düşünmeyin. Hayır, bizce akli başında bir insan bu düşünceye sahip olamaz... Ben yanan bir yürekle kültürel modernlikten yanayım ama... bunu benlik duygumuzu, kendi varlığımızı kaybetmemek şartıyla yenilenmek isterim.”⁹¹ A. Sahhat, yabancı dil öğrenmeyi geri kalmışlığın aşılmasında, milli edebiyat ve kültürün gelişmesinde önemli bir araç olarak görüyordu. Yabancı dil bilen her insan, diğer halkların ilerici fikirlerini kendi halkına tanıtır, onun değerli yönlerini benimser ve kendi milli kültürünün gelişmesine yardımcı olur. Bu nedenle Sahhat, yabancı dil bilmemeyi geriliğin temel nedenlerinden biri olarak değerlendiriyordu: “Avrupa dillerine aşına olanlarımız Türkçeyi bilmeye tenezzül etmemişler, Türkçeyi mükemmel bilen şairlerimiz de ecnebi lisanları öğrenmemişler. Bu yüzden hâlâ sınırlı bir çemberin dışına çıkamadık.”⁹² Anadilin inceliklerini bilen Sahhat, Türkçe, Tatarca, Fransızca, Arapça, Farsça, Rusça ve Gürcüce dillerini çok iyi

⁹⁰ Şeyx Şeypur. Zəhmət çəkmə. *Kəlmiyyat*. 20 iyul 1912, №9.

⁹¹ A.Səhhət. Təqdim. *Sovqat*. 30 sentyabr 1916, №24.

⁹² A.Səhhət. *Əsərləri. II cild*, səh. 34.

biliyordu. Bunu Rus, Batı Avrupalı ve komşu Gürcü şairlerinden Azerbaycan diline çevirdiği eserlerle kanıtlanmıştır.

Anadilin başka dillerle karıştırılmasına karşı çıkan A. Sahhat, bunun pedagojik ve metodolojik açıdan zararlı olduğunu belirtmiştir. Onun için herhangi bir dili mükemmel şekilde bilmek gerekmektedir. Yani düşüncelerinizi bağımsız olarak, o dilin kural ve kanunlarına uyarak ifade edebiliyorsanız, başkalarına da doğru bir şekilde aktarabilirsiniz. Herhangi bir dilin birkaç kelimesini söyleyebilmek, o dilde konuşmak ve o dili bilmek anlamına gelmediğini belirtiyordu. Tam tersine, öyle konuşanları, anadillerini başka dillere karıştırmakla, dilin saflığına ve temizliğine zarar vermekle suçlamıştır. Şair diğer diller arasında Rus dilinin öğrenilmesine özel önem verdi. Rus dilini çok iyi bilen ve önemini derinlemesine anlayan saygın eğitimci, bu dilin kötü kullanılmasına da karşı çıkıyordu. “Cemo, bir Rus okulunda okuduğun doğru ama Rus dilini çok iyi bildiğini söyleyemezsin. Anadilini de iyi bilmiyor olman üzücü... Her halükarda en azından anadilinde konuşabilmeyi kendine borç bilmelisin. Her iki dili de mükemmel bir şekilde öğrenmek gelecekteki gelişimin için çok önemli bir koşuldur. ...Ama iki dili karıştıma.”⁹³

Sahhat’in iki dilin karıştırılmasına karşı çıkması “Petrol Fontanı” adlı eserde daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bakü petrol madenlerinde çalışan işçilerin hayatı, petrol baronları arasındaki rekabet, maden işçilerinin kavgası ve ofis çalışanlarının rüşvet vermesi bu eserde gösterilmektedir. Eserdeki Beybala karakteri ile “...Bu zavallılar Türkçe bilmiyor” diyerek anadile karşı tavrını açıkça ifade etmiştir. Anadilini iyi bilmemekle birlikte Rusça konuşmaya çalışan Ali Şafi gibi karakter aracılığıyla düşünür bu iki dili karıştırırları eleştirmiştir. Bu fikir Beybala ile Ali Şafi arasındaki sohbette daha da belirgindir:

Beybala – Söyle bakalım Rusça biliyor musun?

---

⁹³ C. Cəbrayılbəyli..., səh. 92-93.

Ali Şafi – Nasıl bilmem (cebinden kağıt çıkarır). Bak, proşına yazmışım.

Beybala - Bakayım, (bakıyor) Oho, dilekçedir!

Ali Şafi – Hayır, proşınadır.

Beybala – Farketmez, aynı şey (okuyor ve gülüyor)...

Beybala - Ey oğul, bu dili nerde öğrendin?

Ali Şafi - Bizim okulda.⁹⁴

A. Sahhat dili biliyormuş gibi davranan ama aslında dil bilmeyen insanları eleştirerek bunun asıl sebebinin okulda arıyordu. Anadili bilmeden diğer dillerin derinliklerine inmenin, bilim öğrenmenin mümkün olmadığını söylüyordu. Bu nedenle A. Sahhat, çocuklara anadilin öğretilmesine aileden başlanması gerektiğini ve okullarda dilin daha da geliştirilmesini belirtiyordu.

20. yüzyılın başlarında bazı Azerbaycan ailelerinde medeniyet göstergesi olarak ebeveynler başka dilleri konuşmaya yöneliyorlardı. “Kendi dilinden hiç olmasın haberin, onu bilmenin faydası nedir?”⁹⁵ diyerek ana dillerini sevmiyorlardı. Böyle bir ailede çocuk kendi diliyle pek ilgilenmiyordu. Şair, Türklük ve İslamlık iddiasıyla kendi dilini öğrenmek istemeyen, ecnebi ruhun havasıyla vatanını, milletini sevmeyen anne babaları eleştiriyordu.

Okullarda anadilin öğretilmesine büyük önem veren A. Sahhat, kendi dönemindeki mevcut okullarda bu dilin zorunlu olarak öğretilmemesinden endişe duyuyordu: “Anadil zorunlu olmayan bir ders sayıldığından altıncı saatte o ders yapılmaktadır. Yani öğretmenlerin yorgun olması, başka bir şey öğrenmeye istek ve ilgisinin olmaması bunun nedenlerinden biridir. Hatta darülmüallimlerde bu derslere daha fazla dikkat edilmesi gerekirken bu dersler ... ihtisar edilerek geçilmektedir. Bazı zikir ve ünas okullarında anadil öğretimi ancak 1905-1906 yıllarında başlamıştır.

---

⁹⁴ A.Səhhət. Neft fantanı. *Əsərləri. I cild*, Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnaşr, 1975, səh. 253.

⁹⁵ A.Səhhət. Bir məktəbdə imtahan. *Məktəb*. 18 may 1913, №9.

Bu okullarda bile anadilin öğretilmesi o kadar kötü haldedir ki, öğretmenler ve eğitimcilerin isteklerine rağmen yararlı bir sonuç alınamamaktadır.”⁹⁶

Düşünür okullarda anadilinin eğitimini iyileştirmekle ilgili kendi düşüncesini gerekçelendirmiş ve eğitim sürecinde onun önemli rolünü göstermiştir: “...İdadi mekteplerinde ana dilin makulane kaide tahtına alınması diğer derslerde de öğrencilerin istidatlarının artmasına neden olabilir ve öğretmenlerin akli ve zihni durumlarını yükseltmeye mucip olur.”⁹⁷ O anadilini ciddi ve temelli bir ilkeye göre zorunlu ders gibi koyulmasını talep etmiştir. Okullarda anadili ve edebiyatının öğretimine büyük önem vermiştir. Düşünürü göre anadili ve edebiyatının eğitimini iyileştirilmedikçe ve halk arasında yaygınlaştırılmadıkça hem evlatlar, hem de başka halklar bizim dilimizden, edebiyat ve medeniyetimizden habersiz kalacak ve hatta ona önem bile vermeyeceklerdir.

Düşünür, okullarda anadil ve edebiyatın öğretilmesi konusunda, başta öğretmenler olmak üzere, döneminin ileri gelenlerine önemli görevler yüklemiştir. A. Sahhat sadece okullarda anadil öğretimiyle ilgili tebliğ yapmıyordu. Şamahı`daki yeni okulda anadil ve edebiyatı öğretmek bu çalışmaya doğrudan katkıda bulunuyordu. Öğrencilerine anadili sevdirmeye çalışıyordu:

Burada ders verdiğim beş on yıldır,
Diyorum her zaman ki, gayret edin.
Türk dili güzel ve tatlı dildir,
Onu öğrenmeye himayet edin.⁹⁸

Öğretmenlik görevini layıkıyla yerine getiren A. Sahhat, diğer öğretmenlerden de aynısını talep ediyordu. Anadil ve edebiyat öğretiminde öğretmenlerin gücüne büyük umutla bakıyordu. Aynı zamanda bu işe gönülden yaklaşmayan öğretmenleri eleştirmekten de çekinmiyordu. Bu bağlamda Sahhat`in dil meselesine ilişkin yazısı

---

⁹⁶ A.Səhhət. Edadi məktəblərində milli tərbiyə. *Açıq söz*. 28 dekabr 1915, №71.

⁹⁷ A.g.y.

⁹⁸ A.Səhhət. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: 1950, səh. 125.

önemlidir: “...Ama burada bizim düşünce zaafımız nedeniyle işin en zor ve meşakkatli kısmı ülkenin öğretmenlerine düşüyor. Her şeyden önce ciddi bir şekilde çalışmaya başlamalıdır. Kararlılık gösterebilirler, komşu milletlerin öğretmenlerinin ne kadar ciddi ve titiz çalıştıklarını onlardan öğrenebiliriz... Lakin ne fayda ki, el öğretmenleri adlanan insanların çoğu anadilini gerçekten sevmiyor ve saygı duymuyorlar. Ne evlerinde, ne okullarında anadilleriyle ilgili tek bir kağıt bile bulundurmuyorlar.”⁹⁹

Şair çocuklarda kendi halkı ve vatanına sevgi ruhunu beslemeyi, anadile karşı rağbet hissi terbiye etmeyi önemli bir görev olarak okul ve öğretmenlerin karşısına koyuyordu. “...Kusurlarımızı konuşup düşünürken, bunun sorumlularını ev terbiyesinde görüyoruz. Böylece bunları nerede tashih etmeli? Elbette, mektepte! Mektepte öğretmenlerin görevi yalnız okuma yazma öğretmek değil, etrafta halkına, vatanına ve diline sevgi hissini terbiye etmek en kutsal görevi olsa gerektir... Hatta talebelerimizden bazıları var ki, bilimle içli dışlı olan bir aileden olmalarına rağmen, bir türk gazetesi alıp okumaya eğilim bile göstermiyor... Mefkuresiz millet yaşayamaz. Er yada geç yok olup gider.”¹⁰⁰ Böylece Sahhat tüm aydınları, öğretmenleri ve öğrencileri bir mefkure uğruna mücadeleye yöneltmeye çalışıyordu. Bu da öğretmen ve öğrencilerin misyonlarının belirlenmesi anlamına gelmektedir.

A. Sahhat aile, okul ve öğretmeni anadilin öğretilmesinde güçlü bir araç olarak düşünüyordu. O dönemde Azerbaycan dilinde yayınlanan gazete ve dergiler de dilin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bir makalesinde her milletin kendi dilinde bir gazetesi ve dergisinin bulunduğunu ve bunların her milletin kültür düzeyini ifade ettiğini göstermişti. Sahhat, diğer halkların basını ne kadar sevdiklerini örnek göstererek halkının basına karşı bu şekilde hissetmesini sağlamaya çalışıyordu. O, “Molla Nasreddin” dergisini halkla iletişim kurmanın en güzel ve güçlü aracı olarak değerlendiriyordu. Halk arasında “Molla Nasreddin”in en ileri

---

⁹⁹ A.Səhhət. Sovqat oxucularına...

¹⁰⁰ A.g.y.

propagandacılarından biri olması da tesadüf değildi. Gazetede yazıların anlaşılmasının zor olduğunu belirten bazılarınıysa bu şekilde cevap vermişti: “Ay gözüm! Varsayalım sen dediğin doğrudur, gazetelerin ibareleri senin kavrama seviyenden üstündür. Evet, “Molla Nasreddin” dergisinin dili çok sadedir, ... peki onu neden alıp okumuyorsunuz.”¹⁰¹

Arap alfabesinin yarattığı zorlukları “Tagi ve Nagi”¹⁰² adlı eserinde dile getirmiştir. Eserde Nagi ve Tagi kuzen olarak verilmiştir. Kuzenler bir gün mektup alırlar. Bu mektubun kimden geldiğini anlayamadıkları için hararetli bir şekilde tartışmaya giriyorlar. Nagi “benim” diyor, Tagi ise “benim” diyor. Nagi ve Tagi arasındaki bu tartışma mektupta gösterilen isimdeki bir noktaya ilişkindir. Bir noktanın olmaması Tagi, noktanın eklenmesiye Nagi isminin okunmasına delalet etmektedir. Aslında mektup Nagi’ye gelmiştir. Yazar bu mektuptan yola çıkarak Nagi ve Tagi kelimelerinin anlamları konusunda bir tartışma ortamı yaratmış ve bu tartışmayı ustaca kullanarak Arap alfabesinin zorluğunu eleştirmiştir. Halkını modern kültür dünyasında görmek isteyen Sahhat, anadilde öğretimin uygulanmasında ders kitaplarının ve öğretim materyallerinin büyük önemini fark etmiş ve bunu göstermiştir. Anadilde anlatım tarzını benimsemiş ve tüm aydınları, yazarları ve şairleri saf dille yazmaya çağırmıştır. Bu da mevcut olan alfabenin yetersizliği ve halk tarafından anlaşılmasından ileri gelmekteydi.

“Milli İdealler” başlıklı yazısında, ayrı mezhep ve kültür görünümü peşinde koşan bazı yazar ve aydınları haklı olarak eleştirmektedir. Milli kimlik, edebiyat, dil, örf ve adetlerini unutan, Arapça ve Farsça yazmayı şeref sayan şairlere karşı sert bir tutum sergilemiştir. “...Yazarlarımız ve şairlerimiz Arapça ve Farsça yazmayı bir gurur ve şeref sayarlar. Her kabilenin kendi yazarları ve şairleri varken, bizimkiler diğerlerini tanıtmaya heveslidirler. Üdeba ve şuaramız Türklüğe her zaman istihkar ile bakmışlar.”¹⁰³

¹⁰¹ A. Səhhət. Bizdə millət uyğusu olur...

¹⁰² A. Səhhət. Tağı və Nağı. *Əsərləri. I cild*. Haz: K. Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 277.

¹⁰³ A. Səhhət. Milli ideallar. *İqbal*. 4 mart 1914, №593.

Bu nedenle anadilin saflığının korunmasını ve çocuklara yönelik saf dille eserler yazılmasını teşvik eden Sahhat, halkın anlayabileceği basit dilde şiir ve sanat eserleri yazmayı bir araç olarak görmüştür. Böylece kitlelerin bilinci üzerinde güçlü bir etki oluşturulabileceğine vurgu yapmıştır. Sadece propaganda çalışmasıyla yetinmemiş, başkalarına örnek olmuş, halkın hayatını kendi diliyle anlatan birçok çocuk eseri yazmıştır. Sahhat, kitlelerle iletişim kurabilmek için basit dilde yazmayı gerekli görüyordu. Anadile özgü doğallık, açıklık, güzellik ve kesinlik onun yazdığı eserlerde kendi ifadesini bulmuştur. Halk yazılarına ve ortak dile bilinçli bir şekilde yaklaşan A. Sahhat, dilimizin zengin hazinesinden anlamlı ifadeleri, güzel kelimeleri özenle seçip edebi dilimize kazandırmaya çalışıyordu. Sözlerin yerine göre kullanımı, bağlantıları iyi kuruyordu ve bu da hem konuşma diline hem de edebi dilin kanunlarına uygundu.

Yüreğimde daha yok gonca dudaklar derdi,
Vardır ev derdi, kadın derdi, çocuk derdi.
Biri ekmek, biri çarık, biri elbise diler,
Verdiği borcu da her günde talepkar diler.
Atmışım ben hevesi, aşkı dahi, dilberi de,
Seni de, şiiri de, ilhamı da, defterleri de.¹⁰⁴

Böylece çok farklı faaliyet gösteren A. Sahhat anadilin ve anadilde eğitimin sosyal ve pedagojik önemini vurgulamış, Azerbaycan okullarının anadilde olmasını ve anadili öğretiminin iyileştirilmesini devletten talep etmiştir. Dilin saflığı, zenginliği, edebi dilin oluşturulması için mücadele vermiş, Arap alfabesinin neden olduğu zorlukları eleştirmek ve teorik düşünceler seslendirmekle kalmamış, onların gerçekleştirilmesi için çalışmıştır. Şair saf, zengin anadili için durmadan mücadele etmiştir. Fakat bu sorunlar Azerbaycan`da 1918-1920 yılları arasında bağımsızlığını kazanan Demokratik Cumhuriyet döneminde çözüme kavuşturulmuştur.

---

¹⁰⁴ A.Səhhət. Şair, şeir pərisi və səhərli. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 89.

6. Abbas Sahhat'ın Terbiyeye İlişkin Düşünceleri

Azerbaycan pedagojik düşünce tarihinde terbiye konuları önemli bir yer tutmaktadır. Daha orta çağlarda Nizami Gencevi savaşlardan, yalandan, düşmanlıktan ve açgözlülüğten uzak, sadakati ve yüksek ahlaki nitelikleriyle öne çıkan toplumdaki bahsetmiştir. Nizami'den sonra Azerbaycan'ın önde gelen düşünür şairlerinden M. Fuzûlî, iyilik ve adaleti öne çıkarmış ve feodalizme özgü ahlaki nitelikleri eleştirmiştir. Sonra A. Bakıhanov, M.F. Ahundov, M.P. Vagif gibi şairler ve yazarlar da pedagojik fikir tarihimizi daha da geliştiren ve zenginleştiren değerli görüşler ortaya koymuşlardı. İyi bir toplumun oluşturulmasına ilişkin düşünürler tarafından yapılan kurgular, sonrakiler için önyak oluşturmuş ve onları yönlendirmiştir.

Abbas Sahhat de kendisinden önceki düşünürlerin terbiye konusundaki fikirlerinden ve ilerici ideallerinden etkilenerek, kişiliğin gelişimi ve oluşumunda terbiyeye büyük önem vermiştir. Ona göre terbiyenin amacı temiz ahlaklı, zeki, mükemmel ve kendine saygısı olan bir insan yetiştirmektir. Hümanist şair, insanlığa karşı görevini yerine getirebilmek için insanın yetiştirilmesinin gerekliliğini ileri sürmüştür. Şair, dünyanın hızla değiştiği 20. yüzyılda kültürel gelişim aşamasında, boş ve anlamsız eserler yazmanın ve günün meselelerine kayıtsız kalmanın suç olduğu görüşündeydi. Milletten eğitimi, millete hizmet her şairin ve aydınının görevidir. Zalim zincirleri altında eziyet gören ve felaketlerle kuşatılan milletin kurtuluş yolunu eğitim ve terbiyede görmek gerekmektedir. Halkın acısını umursamayan, eğitime dikkat etmeyenleri ve onlara kayıtsız kalan seçkinleri azarlıyordu. “Bu zamana kadar okumuşlarımız halktan uzak durmayı kendilerine düstur edinmişlerdi. Eğer birbirlerini tanırlarsa, beğenmedikleri arasında o kadar saf inançlılar, o kadar temiz vicdanlılar olduğunu görebilirler..”¹⁰⁵ Böylece dönemin aydınlarına

---

¹⁰⁵ A.Səhhət. Millət məclisi...

halka daha bir umutla bakmaları gerektiğini vurgulamaktaydı. Bunun nedeni ise onun bir eğitimci olarak iyimserliği ve canından çok sevdiği milletinin geleceğine olan kaygısıydı. Terbiyenin gelişimin temel noktası, büyük bir değiştirici güç olduğunu fark eden şair, bu işe çok küçük yaşlardan itibaren başlanması gerektiğini biliyordu. A. Sahhat'in özgün eserleri ve tercümelerinde ahlâk terbiyesi özel bir yere sahiptir. Aile, estetik, emek terbiyesi vb. gibi birbirini tamamlayan konulara eserlerinde geniş yer vermişti. Düşünürün terbiyeye ilişkin görüşlerini kısa başlıklar altında toparlamaya çalışalım.

a. Ahlak Meselesi

A. Sahhat, Azerbaycan'daki sosyal eşitsizliği, adaletsizliği ve her türlü yolsuzluğu hem pedagojik faaliyetinde hem de edebi eserlerinde eleştirmiş, kültürel ilerleme için mücadele etmiştir. Gelecek neslin yüksek ahlaki niteliklerinin terbiyesini bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Ahlaki niteliklerin oluşmasında ailenin, okulun, öğretmenin ve sosyal çevrenin rolüne çok değer verdiğini, yaşadığı dönemden ve eğitim sisteminden memnun olmadığını, halkının manevi çalkantılar dünyasında olduğunu söylemiştir. "...İlim ile ziyalanar bu millet, kalkar bu taassubu cehalet." Çalkantılar içinde olan halkın kurtarıcı gücü olarak aydınlanmayı görmektedir. Bu sayede taassuptan kurtuluşun mümkünlüğünü belirtmektedir. Şair, ülkesinin mutluluğu ve halkının özgürlüğü, çocukların iyi geleceği için dilediği güzel dileklerin bir gün gerçekleşeceğine inanıyor ve bunun için mücadele ediyordu. Halkının cehalet zincirini kırıp parlak bir geleceğe doğru ilerleyebilmesinde itici güç olarak terbiye ve eğitimi görüyordu.

Yetişen genç nesli asil ruhla terbiye etmek, onlara çok küçük yaşlardan itibaren olumlu ahlak ve kültürel alışkanlıklar kazandırmak A. Sahhat'in en önemli amaçlarından biriydi. Bunun nedeni A. Sahhat'in gençliği ülkenin ve milletin geleceği, umut lambası olarak görmesiydi. Geleceğin yüksek eğitimli gençler tarafından inşa edileceğine inanıyordu. Bu yüzden ülke evlatlarının eğitimi için

çalışıyordu. Fakat şairin çoğu zaman zorlandığını da kabul etmek gerekmektedir. Bu zorluk Sahhat'in yaşadığı dönem ve anormal sosyal çevreyle ilgiliydi. O dönemdeki şartlar altında çocukların ve gençlerin terbiyesiyle uğraşmak, onlardan yüksek niteliklere sahip kimseler yetiştirmek pek kolay değildi. Çünkü çağ ve toplumsal ortam buna pek de izin vermiyordu. Bu nedenledir ki, onun çağdaşları M.A. Sabir ve C. Memmedguluzade yozlaşmış ahlakla mücadeleye kalkışmış, çevreyi ve geleceği umursamayan gerici bağnazları eleştirmişlerdir. Onlar gibi A. Sahhat de her türlü sahtekarlığın, hilenin ve ikiyüzlülüğün hüküm sürdüğü dönemi anlatarak sert itirazını söyle dile getiriyordu:

Hileli devranı gör,
Halkı ipte oynatır,
Sineğe bak, sineğe,
Hortumuyla fil yutar.
Bak nasıl zamandır,
Rindi, zahid aldatır.
Rüzgara bakginen,
Tavşan tutar tazını.¹⁰⁶

Sağlıksız çağın ve çevrenin ürünü olan, davranışlarıyla çocuklara ve gençlere kötü örnek olan böyle bir düzenbaz, kaygısız, anlamsız, insanlara hiçbir faydası olmayanların bol olduğu bir dönemi tasvir etmiştir. Onlara göre yaşamın amacı zevk almak olmuştur. Şair “Müslüman Ürefaları”, “Aliminümalar” gibi hicivlerinde bu kimseleri eleştirmiş, gerçek yüzlerini ortaya çıkarmış, genç kuşaklarda böyle insanlara karşı nefret uyandırmaya çalışmıştır.

A. Sahhat'in eleştirdiği olumsuz ahlaki niteliklerden biri de sarhoşluk ve kumardır. Ona göre içki içmek kişinin fiziksel sağlığını ve gelişimini engelliyor, onu kötü etkiliyor. Beden eğitimini genç neslin uyumlu gelişimi için önemli faktörlerden biri olarak gören şair, içkinin sinir sistemi üzerindeki etkisinin kötü olduğunu ve onun insanda çeşitli hastalıkların oluşmasına neden olduğunu belirtiyordu.

---

¹⁰⁶ Şeyx Şeypur. Ədəbiyyat. *Kəlmiyyət*. 16 dekabr 1912, №30.

Şiirlerinde çocukların sağlığını önemsemiş, alkolün çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimine olan olumsuz etkisini, insanın kişiliğini ve onurunu düşürdüğünü, insanları bu tür kötü alışkanlıklardan uzaklaşmaya çağırda bulunmuştur. Mesela “Mest yahud Sarhoş” şiirinde içki tiryakisi bir insanın iğrenç yüzünü gerçekçi resimlerle ortaya koymuştur:

Of, bu mestin ne felaketli, yaman haleti var,
Ne gerih menzeri, bed sureti, pis adeti var.
Düşmüş balçığa, tutmuş kimi sersem uykusu
Ne ufunetli çıkar ağzının kötü kokusu.
Düştüğü yerde kusmuş, bulaşmış üstü, başı...
Celb eder nefreti etrafına muhiş bakışı...
Gitmek ister, duramaz, düşer kah kalkar,
Kah güler, kahi tehevüürle, söver, sersemeler,
Eserek meyleder kahi sağa, kahi sola,
İki adım gidemez, düşer bir de yola.
İçki yıkmış bütün sinirini, rengi sararmış,
Ömrü sarhoşluk ile bade gitmiş lezzetsiz.
Aç, sefil, müflisü biçare yaşar izzetsiz.¹⁰⁷

A. Sahhat, her türlü ahlaksızlığın kaynaklarından birinin içki, sarhoşluk olduğunu belirtmektedir. Alkol, insanlara fiziksel zarar verdiği gibi bilinçlerini, maneviyatlarını ve ahlaklarını da zehirlemektedir. Her türlü anormal eylemin kaynağı olan, çocukların eğitimini olumsuz etkileyen ahlak dışı sözlerin söylendiği içki meclislerini istihza ile anlatıyordu: “Bizim içki meclisimizi görenler biliyorlar ki, orada çok edepli sözler söylenir ve çocukların terbiyesi için çok faydalıdır.”¹⁰⁸ Vaktini boşuna harcayan, hayatın anlamını votka, şarap içmek ve pasaklı kadınlarla çıkmakta gören, vatanseverlikten uzak, kendi kafasına göre yaşayan, benliğini içkiye kurban verenlerin iç özelliklerini şiirlerde ortaya koyuyordu:

Millet için, misaldir, ağlayan göz kör olur,

¹⁰⁷ A. Səhhət. Məsd yaxud şərxoş. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 60.

¹⁰⁸ Şeyx Şeypur. Ata çıxan ağacı oğul budaq-budaq gəzər. *Kəlmiyyət*. 28 oktyabr 1912, №23.

Çok yaş dökme gözünden, bozbaş, piti şor olur.
Gel gidelim duhane şarhoş olup kalalım,
Namus ile iffeti satıp içki alalım...
Yaşamakta amaç hep keyif çekmek vesselam,
Votka, şarap, biradır, borş yemektir vesselam.
Gel girelim biz sonra, hanımların koluna,
Feda edelimher şeyi mehveşlerin yoluna
Kavmiyyeti redd edelim, milleti atalım...¹⁰⁹

Alkol ve sarhoşluk, insanın vicdan, şevk, namus, şeref gibi güzel ve asil duygularını bastırır ve gelişmesini engeller. Böyle kötü alışkanlıklara sahip olan kişilerin nefsinin, haysiyetini, namusunu koruyacak enerjisi yoktur. Bu yüzden kişisel haysiyetlerine saygı göstermeyen, şevk ve namusunu korumayan, alkol bağımlısı olan kimse, vatanın ve milletin namusunu asla kutsal sayamaz. Vicdansız insanlardan her türlü çirkin hareket beklenebilir, hatta vatana ve millete ihanet bile edebilirler. Şair böylelerini hiçbir zaman ahlaklı bir insan olarak görmemiştir. İnsanlarda manevi zenginliğin ve ahlaki saflığın en önemli göstergesi olarak şevk, şeref ve haysiyetin korunmasına özen göstermiştir: “Bilmeli ki, himayet işinde her halde vicdana müracaat, namusa itaat lazımdır. Namus, namuslular için pak ve kutsaldır. Başkalarının onurunu çiğneyenlerde namusun değeri yoktur. Onun için insan vicdanlı bir şekilde terbiye edilmeli ki şerefin kıymetini bilsin.”¹¹⁰ Vicdan sahibi her insan, herkesin önünde alçakgönüllü davranmamalı, şerefini ve dürüstlüğünü para karşılığında satmamalı, dayanılmaz hayat şartlarına rağmen ölene kadar başını hep dik tutmalı, mesleğine bağlı kalmalıdır.

A. Sahhat kendini bilen, kişiliğini koruyan, vatansever iyi insanların onuruna saygı duyan ve başkalarının mutluluğu için çalışan insanları namuslu hesap ediyordu. Böyle insanları takdir eder, onlara karşı insanlarda sempati uyandırmaya çalışıyordu. Çünkü böyle

---

¹⁰⁹ A.g.y.

¹¹⁰ A.Səhhət. İnkılab günləri və bizim hamımız. *Açıq söz*. 28 iyul 1917, №531.

kimselerin toplum hayatına müspet tesir ettiğini ve genelin menfaatine zarar vermediğini vurguluyordu.

Namus riayeti çeken hep emraye,
Elbette, dil ve canla itaat gerek olsun.
İnsanlara hizmet eden erbabi dühaye
Tekrim edilip şayani riayet gerek olsun.
Onlar ki, bize rah, bize ilim ve edeptir...¹¹¹

Alkol bağımlısı gençler, gerçek bir insana mahsus hassas duygulardan mahrum kalıyorlar. Ne sosyal çevre, ne de mevcut eğitim sistemi gençlerin kötü alışkanlıklardan kurtulması ve insani duygular geliştirmesi konusunda doğru ve gerekli etkiye sahip değildir. A. Sahhat “Student” adlı hicivinde eski ekolün eğitim sistemine yönelik eleştirileri ortaya koymuştur. Başka milletlere saygı göstermeyen, onların ilerici fikirlerinden etkilenmeyen bir milliyetçi, bencil, bilimden ve eğitimden habersiz, boş zamanlarını votka ve şarap içerek geçiren öğrencilerin iç yüzünü betimlemiştir:

Ermeni, Gürcü değildir tayımız,
İçkidir, içki ekmeğimiz, canımız,
Dolaşır gaflet ile aşiret ile
Günümüz, haftamız, yılımız, ayımız.¹¹²

O halde kendisinin ve başkalarının ahlaki eylem ve davranışlarına değer vermeyen, insanlık ve ahlaki görevlerini yerine getirmeyenler güzel iç duygulardan mahrum kalıyorlar:

Yoktur insaf ve sadakat bizde,
Ne düz, doğru, reftar bizde.
Kaldı tembellik, sorsan o da var,
Dededen kalma bir adet bizde.¹¹³

Şair sarhoşluk, kumar ve bunların neden olduğu her türlü ahlaksızlığı eleştirmekle yetinmez, iflas nedeniyle ahlaki karakterini

---

¹¹¹ A.Səhhət. *Sınıq saz*. Bakı: 1912, səh. 5.

¹¹² Şeyx Şeypur. Student. *Kəlmiyyət*. 3 avqust 1912, №11.

¹¹³ A.g.y.

kaybetmiş ve nihayet dayanılmaz hale gelmiş insanın acınası bir durumda olduğunu eserlerinde defalarca anlatmış, çocukları ve gençleri irade sahibi bireyler olarak yetiştirmeye çalışmıştır. Bu bakımdan okul çağındaki çocuklara yönelik yazdığı “Yoksulluk Ayıp Değildir” oyunu oldukça ilgi çekicidir. Oyunda paranın, para düşkünlüğünün, açgözlülüğün, cimriliğin ve ikiyüzlülüğün yol açtığı kötülükler sert bir şekilde eleştirilmiştir. A. Sahhat, içki ve kumarın acı sonuçlarını göstererek bu dünyada her şeyin para olduğunu gerçekçi bir şekilde göstermiştir. Dostluğun, hatta selam vermenin bile servete bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunu gününü meyhanelerde geçirerek boş bir hayat süren Sefer karakteriyle ortaya koymuştur.

Ne kadar ki, pulum, malım var idi,
Bana her kes yoldaş idi, yar idi.
Her yerde aş vardı, orda baş idim,
Hana kardeş, beylere yoldaş idim...
Şimdi her kes selamımı almıyor,
Yoldaşlar da beni hatıra saymıyor.¹¹⁴

Abbas Sahhat, içki ve kumar gibi kötü şeylerle uğraşan, bunlara bağımlı olan kişileri mutsuz, aptal, deli diye betimlemekte ve bu yanlış yoldan kurtulmanın zorluğunu anlatmaktadır. Genç okura ve çocuklara asla bu yola düşmemelerini gerektiğini tavsiye etmektedir.

Sen bilmiyorsun, Yusuf, terk etmek olmaz,
Kimse ki, düşse böyle bir pis yola.
Çok zordur bir de o akil ola.¹¹⁵

Toplumdaki rezillikleri ve iğrençliklerini yansıtan Tüccar Hacı Demir, açgözlü, zenginliğe düşkün, taş kalpli hacılardan biri olarak eserde verilmektedir. Onun için zenginlik her şeyin üstündedir. Açgözlülüğü nedeniyle baba mirasını paylaşırken öz kardeşi Sefer`i kandırarak sokaklara atmayı tervih etmiştir. Kardeşinin yanına yaklaşmasını bile istemez.

---

¹¹⁴ A. Səhhət. Yoxsulluq eyb deyil. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 236.

¹¹⁵ A.g.y.

Demedim mi bu civarda dolaşma
Kaybol burdan, daha artık dayanma.¹¹⁶

Hacı Demir için yoksulluk en büyük kötülüktür. Hatta hacı olmasına rağmen para için her türlü suça karışmaya hazırdır. Bu aşağılık tipin iç kusurları, münafıklıkları ve ikiyüzlülükleri eserde açık bir şekilde verilmektedir.

Yusuf, bugün bir iyi fikir etmişim,
Ağsu beyi, Ahmet bey, işitmişim.
Bir az pul ister ede muamele,
Artıq tenzil ile bir kaç yıla.
Fikrim budur onu çağırayım misafir,
Az para verib köyünü teminat alak.
Vade tamamında işi düzelmez,
Ne ki, faizin, kendisini de veremez.
Yıldan yıla şişer artar tenzili,
Tazelerim nastoykayla vekseli.
Sonra çıkarırım köyü elinden
Yaşarız fariğ bal hasilinden.¹¹⁷

Kendi çıkarı uğruna hile yapan, hileyi ve ikiyüzlülüğü kendisi için iyi bir şey olarak gören, yüzsüzlüğüyle okurda nefret duygusu uyandıran Hacı Demir'in açgözlülüğü yeni bir suça daha adım atmasına neden olur. İşletmek için borç parayı kalp olarak vermek ister:

İsterim ben beye tuza kuram,
Bir az da kalp param var, hiç bilinmez,
Vererim ona harcaya, ya harcamaz.
Hazır veksil kağıdı var, yazarız,
Onun için derin kuyu kararız...¹¹⁸

A. Sahhat açgözlülük, kurnazlık gibi kötü duygulara sahip insanlara karşı Sefer karakterini ortaya koymuştur. Böylece iyi

---

¹¹⁶ A.g.e., səh. 239.

¹¹⁷ A.g.e., səh. 240.

¹¹⁸ A.g.e., səh. 242.

dileklerle yaşayan, ihtiyaç sahiplerine yardım eden, faydalı öğütler veren, insanları kötü şeylerden alıkoyan, bencillikten, adaletsizlikten vs. uzak durmaya çalışan, acımasızlığa karşı mücadele eden temiz ve ahlaklı insanların da olduğunu göstermiştir. Hacı Demir gibi insanları Sefer aracılığıyla eleştirmiştir.

Görüyorsunuz mu nasıl kara vicdandır,
İnsan cildinde yırtıcı hayvandır,
Utanmıyor da diyor ben müslümanım...
Görün nasıl pamuk ile baş kesiyor,
Öz doğma kardeşi soğuktan esiyor,
Eskisini bile kıyarak ona vermiyor.
Artık artık bin bin yaman laf diyor,
Her gün gider camaatle namaza,
Başlar mescitte razü niyaza...
Elinde tespih dudakların oynatar,
Halk da öyle zanneder ki, zikr yapar.
Halbuki, tenzilin sayır, pulunun,
Şehrin yetim öksüzlerin, dulunun.
Bu yol ile elden alır var yokun,
Kabul eder, dolaştırır az çokun.¹¹⁹

Böylece A. Sahhat, eleştiri, nasihat ve eğitim yoluyla toplum hayatındaki her türlü ahlaksızlığı ve kötü alışkanlıkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. O kötü özelliklere sahip kişilerin iç duygularını açığa çıkararak okurda iğrenç karakterlere karşı nefret duygusu aşılamayı hedeflemiştir. A. Sahhat'in genç okul çocukları için yazdığı oyunlar da ahlak eğitimi açısından önemlidir. "Karınca ve Sinek", "Tilki ve Kurt", "Ulak ve Aslan", "Köpek ve Gölgesi", "Ayı ve Aslan" vb. eserlerinde asil ahlaki duyguların geliştirilmesi ve oluşturulması esas alınmıştır.

---

¹¹⁹ A.g.e., s. 240.

b. Vatanseverlik Terbiyesi

Azerbaycanlı eğitimci yazarların eserlerinde vatanseverlik önemli bir yer tutmaktadır. A. Sahhat de hayatı boyunca vatanseverlik fikrini yeni şekilde ve yeni bir içerikle dile getirmiştir. O, toplumsal mücadelede her zaman mahkûm sınıfların yanında yer almış, işçi sınıflarına derin bir sempati duymuş, ülkenin ilerici güçlerine büyük bir inanç beslemiş ve diğer halkların kültürel başarılarını takdir etmiştir. Şairde sömürcülere, egemen sınıflara karşı derin nefret hissi gelişmiştir. Eserlerinin pedagojik incelemesi, onun vatansever fikirlerinin şiddete, sömürüye, adaletsizliğe, cehalete karşı olduğunu kanıtıyor. Bu dönemde Çarlık yönetiminin Rus olmayan halklara karşı politikası, onlarda bulunan her türlü devlet düşüncesini, kültürlerini yok etmek, onları cahilleştirmek ve Ruslaştırmaktı. Çarlığın bu gerici politikasını savunanlar da vardı. 20. yüzyılın başında bu savunucular Azerbaycan'da millete ve onun kültürüne karşı olduklarını açıkça dile getiriyorlardı. Bu dönemde Azerbaycan'ın aydınları, 1905-07 devriminin ruhuyla burjuva ideolojisini ve sömürge politikasını eleştirmeye başladılar. Fakat vatanseverlik duygusunu kaybetmiş bir grup burjuva aydını ise tamamen yabancı tesiri altına girmişti. Üzücü olan, Batı Avrupa, Rusya ve Doğu kültürünü yanlış anlayıp körü körüne taklit etmeleri ve çoğu zaman bunların zahiri hatta gerici yönlerine kapılmalarıydı. Böylesi zor bir durumda aydınların en ön saflarında yer alan A. Sahhat, halkı gerici düşüncelerden uzaklaştırarak kültürel mirasın değerini bilmeye, onu korumaya ve kollamaya çağırıyordu.

A. Sahhat'in 1909 ve 1914 yıllarında "Vatan" konusunu ele alması dönemin sosyal ve siyasi olaylarıyla bağlantılıydı. Bu şiirlerin bir çocuk ders kitabında ("Yeni Mektep") ve çocuk basımında ("Mektep" dergisi) yayınlanması, şairin genç nesilde vatanseverlik ruhuna önem verdiğini gösteriyor. Ona göre vatanseverlik, ülkenin ilerlemesine, mutluluğuna, emekçi halkına, diline ve kültürüne yönelik bilinçli bağlılık ve sevgiden başka bir şey değildir.

Anavatanın sanatsal tasviri, çocuklarda vatanseverlik duygusunun geliştirilmesi, onun güzel doğasına karşı bilinçli bir tutuma sahip olunması için büyük olanak sağlamaktaydı. Bir öğretmen olarak A. Sahhat, çocuklarda vatan sevgisinin asil bir ahlaki vasıf olduğunu, bunun sadece sözle değil, ülkeye dair belli bir fikir ve anlayışla geliştiğini çok iyi biliyordu. Dolayısıyla şair şiirlerinde öğrencinin vatan kavramını anlamasını, bu kavram hakkında bilgi elde etmesini sağlamaya çalışmıştır. Eserlerde ülke hakkında bilgi vermeye ve herkesi onun sonsuz güzelliklerini hayranlıkla ve duygu uyandıracak derecede sevmeye sesliyordu. Şiirde şairin aklında, ülkenin ilerlemesi için çalışan yetenekli evlatların bulunduğu özgür bir ülke vardır. Şair, sanatsal-estetik bakış açısıyla yazdığı ve duygu dolu şiirlerinde, sıcak ve mecazlı ifadelerle Anavatan'ı ve ülkenin doğasını anlatmaktadır. Gençliğe ülkeyi kendi canı, eti ve kanı gibi sevmesini öğütlemektedir.

Güzel toprak, güzel ülke, güzel yer!
Dünya üzre bimisli, bibedel yer!
Böyle güzel memleketi kim sevmez?
Ben vatanı canım gibi severim.
Ruhum, etim, kanım gibi severim.¹²⁰

Şiirin eğitimsel yanı öğrencilere ülke ve onun zengin doğası hakkında kapsamlı ve ayrıntılı bilgi vermek, onu diğer ülkelerle karşılaştırmak imkanı sağlamaktır.

Şairin “Vatan” adlı diğer şiiri de gençlerin vatanseverlik eğitimine hizmet örneklerinden biridir. Sahhat şiirinde her dürüst insanı vatanını sevmeye ve korumaya çağırmaktadır. Çünkü vatan insanlara ekmek ve tuz vermiş, onları bir ana gibi beslemiş, sevmiştir. Dolayısıyla şairin gönül dostuna benzettiği memleketini sevmeyen insanlar, ebeveynlerin tüm emeklerine değer vermeyen nankör bir çocuk gibi verilmiştir.

Gönlümün sevgili mahbubu benim,

¹²⁰ A.Səhhət. Vətən. Əsərləri. I cild. Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 81

Vatanımdır, vatanımdır, vatanım...
Vatanı bence unutmak ne demek?!
Anadır her kişiye öz vatanı,
Beslemiştir sinesi üstünde onu.¹²¹

A. Sahhat çocuklara milletin geçmişi ve geleceği olan vatanlarını gözbebeği gibi sevmelerini, onun korunması için canlarını esirgememelerini öğütlemektedir. Vatanını sevmeyen insanları vicdansız adlandırmaktadır.

Tutarım gözlerim üste onu ben,
Ölürüm elden eğer gitse vatan.
Vatanın nimeti nisyan olmaz,
Nahalefler ona kurban olmaz.
Vatan ecdadımızın medfenidir,
Vatan evladımızın meskenidir,
Vatanı sevmeyen insan olmaz,
Olsa, o şahısta vicdan olmaz.¹²²

Bununla birlikte şair, genç kuşakta vatanseverlik duygularını geliştirmek amacıyla doğanın güzelliklerini, kendine özgü coğrafi koşulları ve yılın farklı renklerini şiirsel bir dille anlatmıştır. Bu bağlamda “İlkbahar”, “Sonbahar Çağında”, “Kış”, “Yaz Gecesi”, “Yaz Sabahı”, “Çiftçi Nağmesi” vb. eserleri vardır. Şair bu şiirlerinde çocukların Azerbaycan topraklarının güzel doğasına dair izlenimlerini, vatanseverlik duygularının gelişmesini öne çıkarmıştır.

A. Sahhat’a göre vatansever bir insan sadece vatani seviyorum demekle yetinmemelidir. Bu sevgi, ülke ve millet uğruna çalışma ve emekte kendini göstermelidir. Her insan vatan için zorluklara, haksızlıklara, sitem ve hakaretlere dayanmalıdır. Bu nedenle geri dönmeden mücadele etmek gerektiğini vurguluyordu. A. Sahhat gençlere, vatanseverlik duygularının gelişimi için düzenli olarak vatan ve millet yolunda özverili bir şekilde çalışmalarını tavsiye ediyordu. “Özgeçmişim, Yahud Hululu” adlı şiirinde asil ve saf bir vatanseverlik

---

¹²¹ A.Səhhət. Vətən. Əsərləri. I cild. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 35

¹²² A.g.y.

duygusunu dile getirerek kendi hayatını ülkenin gençlerine ve çocuklarına örnek olarak göstermektedir. Baskının, sömürünün ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir çağda yaşayan şair, ülkenin kalkınması için ne kadar mücadele ettiğini betimlemektedir.

Şişe çekseniz bile diriyyken etimi,
Atamam ben vatanı milletimi.
Meslekim özgeçmişimdir,
Lütfi hak gayeyi amalımdır.¹²³

Şair sadece vatanını sevmekle, ona bağlanmakla insanın işinin bitmiş sayılamayacağını söylemektedir. Vatana ve millete hizmet etmek lazımdır. Bunu eylemlerle göstermenin önemine vurgu yapmaktadır. A. Sahhat'a göre, kalbi, vicdanı ve ruhu sağlıklı olan her insan, ülkesinin ve halkının yardımına koşmalı, dürüst çalışmalı ve onun ilerlemesine katkıda bulunmalıdır.

Her kimin kalbi, ya vicdanı değildir satılık,
Her kimin taş gibi yoktur yüreğinde katılık,
Milletin halini gördükte gerektir yansın,
Derdine kalmayı daima kendine borç sansın.¹²⁴

Halkın mutluluğu için savaşmak onun ana fikriydi. Genç nesli bu ruhla yetiştirmeye çalışıyordu. Vicdanlı olan her genci ihanete ve sahtekarlığa karşı mücadeleye çağırıyordu. Pratik vatanseverliğe değer veren şair, sözde kendisine vatansever diyen, gerçekte ise halkın iyiliği için hiçbir şey yapmayan, kişisel çıkarlarına bağımlı olanları eleştiriyordu. Şair, memleketin sıkıntılarıyla boğuşan, manevi ve maddi ihtiyaçlarına çözüm arayanları, haysiyet ve kaliteye sahip son derece faydalı insanlar olarak takdir etmiştir. Ona göre insan adını taşımak tam bir insan olmak anlamına gelmez. Her insanın varlığını ve insanlığını belirleyen temel ölçütlerden biri de vatan ve millettir. Kişi vatana ve millete şerefle hizmet ederek, insanlık görevini yerine getirerek bunu kanıtlayabilir. İnsan kendini sevmeden önce ülkesini ve halkını sevmelidir. Şair, "Özünü Sevenler" adlı şiirinde kendisi için

¹²³ A.Səhhət. Tərcümeyi-halım yaxud hululu. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 47

¹²⁴ A.Səhhət. Şair, şeir pərisi və şəhərli..., səh. 93

yaşamak gibi olumsuz bir sıfatla bazılarının gerçek yüzünü ortaya koyarak onları azarlamıştır.

Varsayalım çok akıllı tüccarsın,
İş yapmakta hayli mahirsin,
İktidarın, malın, pulun çoktur,
Halka ondan veli kömek yoktur.
Sandukanda var ise milyonlar,
Nef görmüyorsa müslümanlar,
Tuf senin mülkü malü devletine,
Hem sana, hem de şanü şevketine.¹²⁵

Şair bu şiirinde vatanseverlikten uzak insanların malını, makamını, zenginliğini, sanatını gereksiz ve değersiz olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle özellikle ülkeye yabancı olan insanlara karşı acımasız olmayı genç nesle öğütlemiştir. Gençleri bu tür niteliklerden uzak durmaya, ülkenin her sorununa, halkın ilerlemesine ve refahına çalışılması gerektiğinin altını çizmiştir. “Şair, Şiir Perisi ve Şehirli” adlı eserinde bunu daha net bir şekilde ortaya koymuştur.

Sayılırsın vatan evlatlarının bir ferdi,
Vatan imdadına işte çağırır her ferdi...
Er kadın, yaşlı genç, zorlu zayıf, şah geda,
Her kes etsin gerek imkanı kadar borcun eda.¹²⁶

A. Sahhat'e göre sadece barış zamanlarında değil, vatan tehlikede olduğunda bir anne gibi yetiştirip büyüttüğü çocukları onun yardımına koşmalı, acısına ortak olmalı, borcunu ödemelidir. Bu görev her dürüst vatan evladının en onurlu, saf ve temiz hedefi olmalıdır.

Menfaat vermeyi bildiğinde, başardığında sana,
Borç değil mi edesin nefli hizmet vatana?
Ananın derdine evlat ortak olmaz mı?
Ananın derdi vahim olsa, oğul solmaz mı?¹²⁷

¹²⁵ A.Səhhət. Özlərini sevənlərə. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 63

¹²⁶ A.Səhhət. Şair, şeir pərisi və şəhərli..., səh. 94

¹²⁷ A.g.e., səh. 93

Şair her türlü hileyi, korkaklığı, tembelliği kınayarak, halkın içinde bulunduğu acı duruma, sorunlara karşı mücadele etmenin önemini vurguluyordu. Milletın felaket içinde olduğunu, toplumsal ve ulusal baskıların, geri kalmışlığın, hurafelerin ülkeyi bir örümcek ağı gibi sardığını ve boğduğunu eserlerinde gösteriyordu.

Görmüyor musun bu biçare vatandaşlarını?
Bacı kardeşlerini, sevdili dindaşlarını?
Zulüm zincirinin altında çekiyor işkence,
Ayıptır sen uyasan gencefeye, şetrence.¹²⁸

A. Sahhat, emekçi kitleleri burjuvazinin sömürsünden kurtarmaya çağırarak genç nesile devrimci vatanseverlik ruhunu aşılama, böylece halkın durumunu iyileştirilmek için mücadele ediyordu. Ona göre her vatansever insan, ülkesinin ve halkının özgür ve mutlu geleceği için istibdada karşı savaşmalıdır. Amacı, vatan evlatlarında devrimci bir ruh uyandırmaktı. Bunun için “Ahmed’in Namusu” adlı meşhur eseri yazmıştır. Eserde anlatılan Ahmed, 20. yüzyılın başında İran’dan gelen ve Bakü’de ailesini (dul annesi ve öksüz kardeşleri) geçindirmeye çalışan bir işçidir. Vatanını ve halkını gönülden seven bu dürüst adam, İran Şahının zulmünü gazetede okumaya dayanamaz ve memleketine döner. Ülkesinin hainler tarafından yok edildiğini gören Ahmed’in öfkesi daha da artar ve bu da onun ülke düşmanlarına olan nefretini güçlendirir. Şair, böylece okurlara öfke kaygısını, iç çalkantılarını gerçek bir anlatımla vermek istemiştir.

Gördü ancak arvad, çocuk kalmış köyde, obada,
Erkekleri şah kırdırmış kan içen şahsevene,
Hanlar, beyler talan etmiş reyanın yurdunu
Eyliyorlar muhafaza hain İran kurdunu.
Her yer viran, sessiz, sanki matem çökmüş çöllere,
Vatanını böyle görcek utancından ağladı.
Uğrunda ölmek için belin muhkem bağladı.¹²⁹

¹²⁸ A.g.y.

¹²⁹ A.Səhhət. Əhmədin qeyrəti. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 69

Gerçek vatandaş gibi devrimci ve cesur bir kahraman olan Ahmed, sevdiği ülkesini acımasız beylere, kana susamış zorbalara karşı çetelere katılır ve üç ay kıyasıya mücadeleye eder. Bu kanlı savaşlardan birinde yaralanmış olsa da bu yoldan dönmemiş ve zafere ulaşmıştır. Eserde vatani sevmek, vatan uğrunda mücadele etmek, vatanın ve milletin çıkarlarını şahsi hayatının üstünde tutmak, onu korumak ve gerekirse onun uğruna canını feda etmek gibi yüksek insani vasıflar vurgulanmıştır. Burada A. Sahhat'in bir öğretmen olarak ustalığı, vatanseverlik terbiyesinde geleneksel yolu izlememesi, kuru söylem ve öğüt kullanmamasından kaynaklanmaktadır. Çocuk psikolojisi konusunda iyi bir bilgi birikimine sahip olan şair, Ahmed aracılığıyla genç okurlara pratik bir vatanseverlik örneği göstermiştir.

Şairin vatanperverlik terbiyesi konusuna ilişkin yaptığı çeviriler de önemlidir. Büyük Rus şairi M.Y. Lermontov'dan tercüme ettiği "Mtsiri" şiiri dikkat çekmektedir. Şair, çocukluğundan beri yurdundan kovulan gencin başına gelen sayısız işkencenin ardından, vatanına, ülkesine olan sevgisini ve ölmeden önce yaşadığı acıları sözlerle ifade etmiştir. Bu bağlamda Rus şair M.I. Kozlov'dan tercüme ettiği "Vatani Anmak" şiiri de dikkate değerdir:

Bir mukaddes muhabbet ile müdam,
Vatani, hanımanı çok seviyorum
Görüyorum ben uykuda her akşam,
Bu mübarek vatani çık seviyorum.¹³⁰

A. Sahhat'in vatanseverliği teşvik eden çalışmaları kendi döneminde büyük önem kazanmış, hatta daha sonraki yıllarda gençlerin vatanını sevmeye, onu savunmaya, vatan adına ve millet adına işler yapmaya çağrıda bulunmuştur.

c. Hümanizm, Yoldaşlık ve Dostluk Terbiyesi

A. Sahhat, vatanseverliğin yanı sıra insanlığa sevgiyi ifade eden hümanizmin genç nesilde geliştirilmesini önemli bir konu olarak değerlendiriyordu. Hayırseverliği ve vatanseverliği büyük bir tutkuyla

¹³⁰ A.Sahhat. *Əsərləri. II cild.* səh.144

öğütleyen şair, bunları asla birbirinden ayırmaz ve vatanseverlik gibi daha yüksek bir duygunun tohumlarının insanlık sevgisinden doğduğunu anlıyordu. Bu nedenle hakikatin savunucusu olan şair, insanın ve insanlığın adını her şeyin üstünde tutmuş, insanlığa hizmet eden ve ona sevgi duyan her insana saygı duymuştur.

Sen mükafatını insanlığa hizmette ara,
Ebedi zevki, teselliyi hakikatte ara.
Gölgeye kanarak sevme cefa alemini,
Yüksel ulviyete, seyr et sefa alemini...
Sen gerek rahi hakikatte çahandan geçesin
Hanimandan geçesin, baş ile candan geçesin.¹³¹

Şairin içinde tüm enerjisini ve becerisini halkın refahı için ülke çocuklarının eğitim ve öğretimine harcayan emekçilere saygı ve sevgi vardı.

Çocuklara ve onların eğitimlerine özen göstermenin her akıllı insanın kutsal görevi olduğunu düşünüyordu. Bu, şairin vatana, milletin geleceğine, genç nesle olan büyük sevgisinden ileri geliyordu. Eğer çocuğa iyi bakılmazsa, onun eğitim ve yetişmesine önem verilmezse, çocuk büyüyecek ve sefil bir hayat sürecektir ve hayatı bozulacaktır. Bu da ülkeye ve millete zarar verecektir. A. Sahhat`e göre eğer ülke çocuklarını zeki, bilgili, ülkenin ve halkın sorunlarını paylaşan, temiz manevi insanlar olarak görmek isteniyorsa onlara şefkatli bir tutum sergilemek gerekmektedir. Çocukları mevcut sosyal çevrenin kötü etkilerinden korumak, gittiği yanlış yoldan geri çekmek ve onların doğru bir şekilde yetişmesine rehberlik etmek önemlidir. Böylece ülkenin ve milletin geleceği güvence altına alınmış olur. Nitekim “Sokak Çocuğu” şiirinde bu konulara yer vermiştir.

Kalbim yanar ona, derim: ey yazık çocuk,
Sen sevgili vatancığımın gül fidanısın,
Sen bir güzelce goncasın, ama yabanısın...
Zifiri yollar içre geziyorsun niçin böyle?

---

¹³¹ A.Səhhət. Şair, şer pərisi və şəhərli... səh. 91

Yavrum, kuzum, bahari hayatın nasıl olur?
Ah, yavrum, anlasaydı bugün milletin senin,
Bilseydi layığıyla eğer kıymetin senin,
Can tek basardı göğsüne, eylerdi terbiyet...¹³²

Sokaktaki çocuğa nezaketli olunmasını, onu kötü yoldan döndürmenin önemini vurgulamıştır. İlk kez bir ders kitabında (“Üçüncü Yıl”) basılan bu şiir, insanda kırılğan duyguları uyandırmanın yanı sıra bilime ve eğitime olan tutkuyu öne çıkarmakta, hümanist duyguların gelişmesini sağlamaktadır. Şairin “Kış” şiiri, hümanizmden uzak olanlara, çalışanlar pahasına zenginleşenlere, başkalarının değerini bilmeyenlere ve onları kendi yerine koymayanlara değinmektedir. Aç olanlara yardım etmek yerine onları istismar eden taş kalpli insanların iç yüzünü ortaya koymaktadır. Genç nesilden bu tür alışılmadık duygulardan uzak durmasını ve çalışan insanlara karşı nazik davranmasını istemektedir. Çünkü bu insanlar vatan uğruna, millet uğruna herkesten daha çok çalışıyorlar. Şair, emekçi kitlelerin kanını emen zenginleri işaret ederek, çocukları fakirlere karşı merhametli olmaya ve onlara yardım etmeye çağırmıştır.

Bu yazıklar değil midir fabrikalarda çalışan

Lağımlarda külünk çalan, zahmetlere alışan?!¹³³

“Yaz Gecesi” şiirinde hümanizmi daha da net bir şekilde ortaya koymuş şair, gençlerde saygı, sevgi, emekçi insanlara değer verme gibi niteliklerin geliştirilmesinin önemli olduğunu belirtiyordu.

Ey insanlar, farz değil mi bizlere,
Rahm etmek, el tutmak acizlere.
Onların da var bizim gibi yüreği,
Bir arzusu, bir aşkı, bir dileği.
Onlar sizden daha artık çalışıyor,
Yaşamak için her zahmete alışıyor.¹³⁴

¹³² A.Səhhət. Küçə uşağı. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 190

¹³³ A.Səhhət. Qış. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 68

¹³⁴ A.Səhhət. Yay gecəsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 65

A. Sahhet'in hümanist düşünceleri "Talihsiz Aile" (1915) ve "Kara Günlü Halime" (1917) eserlerinde de kendini göstermektedir. Bu eserler okurda insanlığa karşı sevgi ve ilgi hissi vermektedir. Şairin hümanizmi sadece insanlar için değil, tüm canlılar ve doğa için de geçerlidir. "Kırlangıç Yavruları" şiirinde şairin kuşlara duyduğu derin sevgi ve hayranlık açıkça görülmektedir.

Ey kuşçuğazlar ne güzelsiniz,
Can gibi beslenmeğe layıksınız.
Nedir o istekli, o hayran bakış,
Ne tatlı cik cik, ne güzel çırpınış?¹³⁵

Şaire göre ülkesinin ve halkının mutluluğu için çalışan insanlar arasında birlik, dostluk ve kardeşliğin olması gerekmektedir. İnsanların aynı amaç uğruna mücadele edebilmesi için dostluk ilişkilerinin kurulması ve güçlendirilmesi çok önemlidir. Bu bağlantılar ne kadar güçlü olursa kişi veya toplum kendi hedefine o kadar hızlı ulaşabilir. Birlikte hareket etmek, halkın mutluluğu için verilen mücadeleyi kazanmanın temel koşulu olarak görülüyordu. Çünkü birlik ve beraberlik tükenmez bir güç kaynağıdır: "Biz cemaatin faydasını, saadetini kasteder, anlamak istemeyiz... odur ki, genel bir meselede bir ağızdan bir ses değil, yüz ses çıkarıyoruz. Her kes genel bir meseleyi ancak kendi zevkine göre görmek istiyor... Büyük genel meselelerde cemaatin saadeti değil, yalnız kişisel faydamızı gözlüyoruz." Birlik, beraberlik, arkadaşlık ve dostluk gibi asil ahlaki vasıflara büyük önem veren Sahhat, söz konusu vasıfların çok küçük yaşlardan itibaren çocuklarda geliştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu yönü onun çocuklara yönelik özgün eserlerinde, çevirilerinde ve ders kitabında yer alan hikâyelerinde daha açık bir şekilde kendini göstermektedir. "İki Buzağı" şiirinde sürüden ayrı düşen iki buzağı anlatılmaktadır. Akşam ineklerden biri eve dönmeleri gerektiğini söyler. Diğeriyse henüz çok erken olduğunu belirtir ve yalnız kalır. Geceyi dışarıda geçirmek zorunda kalan buzağı kurt

¹³⁵ A.Səhhət. Qaranquş balaları. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 181

tarafından yenir. Sabah arkadaşının yenmiş olduğu gören buzağı bu duruma çok üzülür.

Ey dana, dana, dur gidelim,
Karnını doldur gidelim.
Ben sana dedim gel gidelim,
Sen daha erkendir dedin.¹³⁶

Bu şiirle A. Sahhat arkadaşlığı hayvanlar aracılığıyla anlatmaktadır. Laftan anlamayan, dostluğunu pekiştiremeyen acı kaderini göstermektedir. Ekibin üyesi olmak ve ekiple birlikte hareket etmenin önemine vurgu yapılmaktadır.

“Ayı ve Arılar” şiirinde de dostluğun, birlik ve beraberliğin büyük bir güç olduğu vurgulanmıştır. Bir gün bir ayı, bal için arı kovanına saldırır. Bu durumu haber alan arılar, soyguncuyu hep birlikte alt ederler.

Agah olan tek arılar haldan,
Oldular aşifte bu olaydan.
Ol ayını dövmeğe bil-ittifak,
Eylediler hamle her kes bir şekil.
Gördü ki, fenadır işinin sonu,
Kaçtı o saat ayı ordan geri.¹³⁷

A. Sahhat, çocuklara birliğin tükenmez bir güç kaynağı olduğunu, en korkulu düşmana karşı bile kazanmanın mümkün olduğunu anlatmaya çalışmıştır. “Yeni Mektep” ders kitabında “Necip Esir” hikayesinde çocuklara arkadaşlığın ne olduğunu göstermiştir.

Savaş sırasında ordu komutanı esir alınanlara, arkadaşlarının kafasını kesenlerin esaretten kurtarılacağını belirtir. Esirlerin hiçbiri böyle çirkin bir emri kabul etmez. Sonunda komutan, birini arkadaşının kafasını vurmaya zorlar. Eğer bunu yapmazsa ağır işkencelerle öldürüleceğini söyler. Çaresiz kalan esir, kılıcı sol eline

---

¹³⁶ A.Səhhət. İki dana. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 208

¹³⁷ A.Səhhət. Ayı və Arılar. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 192

alarak sağ elini keser ve yüzünü komutana doğru tutarak şöyle der: “Görüyorsunuz ki istemiyorum, emrinizi yerine getiremeyeceğim. Hadi, buyurun ne yapacaklarsa yapsınlar.”¹³⁸

A. Sahhat'in kişisel hayatı da dostluğun bir örneği haline gelmiştir. Mesleği gereği dönemin birçok aydınıyla (M.A. Sabir, F. Köçerli, A. Şaig vb.) arkadaşlık kurmuştu. Özellikle Sabir ile Sahhat arasındaki ilişki gerçek dostluğun pratiğe yansması olarak değerlendirilebilir. Her şeyden önce bu ikilinin dostluğu, her türlü önemsiz kişisel duygudan uzak, güçlü bir amaç birliği, nezaket örneği haline gelmişti. Her iki şair kendi halklarının özgürlüğü, kültürel gelişimi ve eğitimi için mücadele etmiş, nesillere yüksek vatanseverlik ve hayırseverlik örneği olmuşlardır.

ç. Emek Terbiyesi

A. Sahhat, genç neslin dürüst ve halka saygılı bir ruhla yetiştirilmesine özel önem vermekteydi. Şair'e göre çalışmak, insanların ahlak ve maneviyatına pozitif etki etmekte ve yüceltmektedir. Başkalarının hayatı pahasına yaşayan insanlar, iğrenç özelliklere sahiptirler. Çalışkan insanlar, özgür yaşam sürenlere göre daha yüksek ahlak ve asil değerleri yansıtmaktadırlar. Çalışmak insanları bağımlılıktan ve dalkavukluktan kurtarmaktadır. Her türlü aylaklık ve tembelliğe karşı nefret duygusu oluşturmaktadır. Çalışmak, insanı kişisel duygularından kopararak, halka ve ülkeye hizmet etme gibi yüksek ahlaki bir göreve ulaştırmaktadır.

Çalışıyor bu bir yığın insan,
Ekimlerde, tarlalarda, biçimde.
Bu zahmetler şerh olunmaz, uzundur,
İnsaniyet hep bunlara medyundur.¹³⁹

A. Sahhat'a göre zahmete katlanan çocuk, büyüklerin emeğine saygı duyar, tüm çalışkan insanların emeğini takdir eder, çalışma yeteneğini geliştirir. Böylece çocuk gelecekteki mutluluğunun ilk temelini atmış olur. Bu yüzden çocuğun aileden itibaren çalışma

¹³⁸ *Yeni məktəb.*, səh. 54.

¹³⁹ A.Səhhət. Yay səhəri. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 66

hayatına alıştırılması gerektiğini belirtiyordu. “Yeni Mektep” ders kitabı da dahil olmak üzere genç okul çocukları için yazdığı eserlerinde bunu bir daha vurgulamıştır. Şairin çocuğa her şeyi sevmesini tavsiye eden “Bahçe” şiiri bu konuda en güzel örneklerdendir. A. Sahhat burada çocukları bahçecilik ve çiftçilikle tanıştırma gayreti içerisinde. Bir çocuğun çalışkanlığını, çiçek ve meyve bahçesindeki verimli çalışmalar şiirde anlatılıyor. Bahçe işlerinde elde ettiği başarının tadını çıkararak ve emeğinin meyveleriyle mutlu olan çocuğun bu asil hareketi, dedesini de mutlu eder. Dede da torununun çalışmalarını çok takdir ederek yeteneğini över.

Maşallah, ne yaman kabilsin?

Bahçıvanlıkta hayli kamilsin.¹⁴⁰

Şair, bahçedeki meyvelerin bolluğunun, çiçeklerin tazeliğinin onlara gösterilen özen ve emeğe bağlı olduğunu çocuklara anlatmak istemektedir. Çok emek harcandığında, ürün bol olacak, insanlar faydalanacak, emeğinin meyvesini gören kişi kendisiyle gurur duyacak, başkaları arasındaki saygısı artacak ve şöhret kazanacaktır. Bu fikir, Sahhat’e I.A. Krylov’dan ders kitabına dahil ettiği “Göl ve Nehir” çevirisine de yansımıştır. I.A. Krylov’un geliştirdiği eğitim fikrini benimseyen şair, Azerbaycan çocuklarını etkilemeye çalışmıştır.

Bu kaygısız yaşamayı, elgarez,

Bir şey ile etmek olur mu evez?

Rüzgar ne kadar esse de kımıldamam,

Rahat kalarak dünyayı seyr eylerim.

Hiç gelir mi hatırına bu kanun,

Kim su eger kımıldarsa, aksarsa daim,

Teraveti olur o vakit kaim.¹⁴¹

A. Sahhat bu şiirle öğrencilerine, hiçbir işle meşgul olmayan, anlamsız bir hayat sürerek çalışmaktan kaçan, tembel, ahlaken fakir insanların yaşayamayacaklarını ve kaybolacaklarını anlatmaya çalışmaktadır. İşte bu nedenle şair, okul çağındaki çocuklara yönelik

¹⁴⁰ A.Səhhət. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: 1950, səh. 165.

¹⁴¹ A.Səhhət. *Əsərləri. II cild...*, səh. 85.

eserlerinde tembelliği defalarca kınamakta ve bunu okul çağındaki çocuklar için zararlı bir özellik olarak değerlendirmektedir. Eserlerde çocuklara mutlu olmak için çalışkanlığın ve çok çalışmanın gerekli olduğunu öğütlenmektedir. Çocuk tembelliğe alışırsa hiçbir şey yapamaz, hayattan geri kalır. Bu nedenle çocuğun eğitimi için canla başla çalışan şair, çocuklara çok çalışmaları gerektiğini tavsiye etmektedir.

Çok yatma kalk, ey tembel,
Yatsan olur iş engel.
Gün dağlara yayıldı,
Her bir yatan ayıldı...
Sen çeşte kadar yatıyorsun,
Elbiselerini atıyorsun.
Hayır şeri anla oğlum
Kendi haline yan, oğlum.
Bir azacık himmet eyle,
Bir azacık gayret eyle.
Her kim diler şad olsun,
Gitsin çalışkan olsun.¹⁴²

Şair “İki Çocuk” şiirinde çocukların tembellik yüzünden bugünün işlerini yarına ertelemelerine engel olmaya çalışmaktadır. Şiirde tembel bir çocuk arkadaşını dersi asıp oynamaya çağırmaktadır. Cevabında diğeri gelemeyeceğini, önce ders çalışması gerektiğini sonra oynayabileceğini söylemektedir. Tembel çocuğa karşı hoşnutsuzluğunu dile getiren zeki çocuk, arkadaşına her şeyi zamanında yapmasını tavsiye etmektedir.

Konuşma kötü, hespsız,
Sabaha bırakma bugündü işi,
Bırakmaz akıllı kişi,
Dersimi yaparım,
Sonra gidip oynarım.¹⁴³

---

¹⁴² A.Səhhət. Tənbəl. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 187

¹⁴³ A.Səhhət. İki uşaq. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 204

Şair çocukların günlük rejimi takip etmelerini istemektedir. Özellikle dersleri yaptıktan sonra oynamanın doğru olduğunu vurgulamaktadır. “Karıncı ve Sinek” şiirinde, zamanını sinek gibi hiçbir işle meşgul olmayan, bununla övünen, halkın kanını emen mağrur insanları kınamaktadır. Karınca gibi insanları alkışlamakta ve takdir etmektedir.

İşten dolayı ki, gitmedi tembel,
İşin sonu olur engel.
Çekse her kim ki, bir azcık zahmet,
Olur elbette, akıbet rahat.¹⁴⁴

A. Sahhat başkasının sırtından geçinerek yaşamayı iğrenç bir ahlaki davranış olarak kınamaktadır. Çocuklara çok çalışmanın, kendi helal emeğiyle yaşamının, başkalarına değer vermenin önemini anlatmaya çalışmaktadır. “Yeni Mektep” ders kitabında yer verdiği “Hümmetli Fakir” hikâyesinde yaşlı bir oduncunun zengin bir adama verdiği cevapla bu düşüncesini daha açık bir şekilde ifade etmektedir: “Ne kadar ki benim canım sağlam, ellerim çalışmaya yatkındır, çalışıp kendi emeğimle oğlumu ve ailemi besleyeceğim, bir kimsenin ekmeğini beleş yememek ve başkasının parasına göz dikmemeye çalışacağım.”¹⁴⁵ Şair’e göre çalışma sevgisi, ahlaki gelişimin yanı sıra kişinin fiziksel gücüne, sağlığına ve refahına etki etmektedir. Sahhat bu düşüncesini ders kitabında yer verdiği “Çalışkanlığın Sonucu” adlı hikâyesinde yaşlı bir adamın sözleriyle dile getirmiştir. Hikâyede genc adam yaşlının gözlerinin iyi görmesine, bedeninin sağlıklı olmasına hayret etmektedir. Yaşlının cevabıysa şöyle olmuştur: “Oğlum, çocukluktan şimdiye kadar Güneş’le birlikte uyanır akşam erken uyurum. Şu ana kadar işsiz ve boş oturmanın ne olduğunu bilmemişim. Hayatımı çalışmakla geçirdiğimden bedenim sağlıklı kalmıştır. Şimdi ben oğullarımı, kızlarımı ve torunlarımı da bu şekilde terbiye ediyorum.”¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ A.Səhhət. Qarışqa və milçək. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 191.

¹⁴⁵ *Yeni məktəb.* səh. 24-25.

¹⁴⁶ A.g.e., səh. 28.

A. Sahhet, işi yalnızca kişinin kişisel yaşamını iyileştirmek olarak değerlendirmiyor. Çalışmayı geniş anlamda ortaya koyuyor, toplumun ilerlemesindeki önemli rolüne dikkat çekiyor. Emeği gelişimin itici gücü, onun önemli, ayrılmaz bileşeni olarak görüyordu. “Çiftçi Nağmesi” şiirinde bu konuyu daha açık bir şekilde anlatmaktadır.

Darı, susam, arpa, buğday ekmezsem,
Yılın üç mevsimi zahmet görmezsem,
Aç kalmaz mı güzel, masum çocuklar?
Bensiz keten, ip veremez tarlalar.
Çadırsız, yelkensiz kalır gemiler,
İnce donsuz çocuklar yazın ağlar,
Su vermezsem yanar otlar, çiçekler,
Aç kaldığında süt vermezse inekler.
Neyden olur peynir, yağ, kaymaklar?¹⁴⁷

A. Sahhat burada çalışmanın önemini gösteriyor ve çalışmadan hayatın değersiz olduğunu okurlara anlatmaya çalışıyordu. İnsan emeği hayatı canlandırır ve aydınlatır. Çalışmak da insanı yükseltir ve onu güçlü kılar. Çalışmazsa insanların aç kalacağını, giyecek elbise bulamayacağını, uçsuz bucaksız tarlaların ürün üretemeyeceğini, ulaşımın duracağını ve hayvanların telef olacağını belirtmektedir. İşin büyük önemini kavrayan öğrenci, çalışan insanlara sevgi ve saygı duyacak, işi aksatmadan düzenli olarak çalışacaktır.

Şair işten bahsederken özellikle yaratıcı emeğe daha çok değer vermektedir. Ona göre yaratıcı emek, ülkenin ve insanların kalkınmasına yönelik çalışmaları ihtiva etmektedir. Bir insan, işini, sanatını, gücünü ve becerisini halkın yararına harcamaz, sadece kendi kişisel çıkarı için çalışırsa o zaman topluma zarar verecektir.

A. Sahhat, topluma büyük önem vererek ahlakın terbiyedeki rolünü göstermiş, genç neslin hayırseverlik ruhuyla eğitilmesini

---

¹⁴⁷ A.Səhhət. Əkinçi nəğməsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 67.

önemli bir konu olarak değerlendirmiştir. Okulun, sosyal çevrenin ve ailenin rolünün bununla ilintili olduğunu ortaya koymuştur.

d. Estetik Terbiye

Çocukları her yönüyle gelişmiş insanlar olarak görmeyi hayal eden A. Sahhat, böyle bir kişiliğin yetiştirilmesinde önemli rol oynayan estetik terbiyeye de özel önem vermektedir. Estetik terbiye genç nesile güzelliği sevmeyi, onu her haliyle hissetmeyi, algılamayı ve değer vermeyi öğretmekte, aynı zamanda onların sanatsal yeteneklerini geliştirmektedir. Estetik açıdan bakıldığında, doğru bir şekilde eğitilmiş her genç, doğanın, toplumun, insan faaliyetinin ve maneviyatın güzelliğini açık ve kolay bir şekilde algılayabilmekte, anlamakta ve bundan keyif almaktadır. Genel olarak gençlerin çok yönlü gelişimini sağlayan diğer eğitim araçlarıyla temas halinde olan estetik terbiye, kişiliğin oluşmasına hizmet etmekte, zihinsel, ahlaki ve fiziksel yeteneklerin oluşmasını etkilemektedir. Burada amaç genç neslin neşeli, kendine güvenen, kararlı insanlar olarak yetişmeleridir. A. Sahhat, döneminin ileri düzeydeki bir öğretmeni olarak estetik terbiyenin bu yönlerini net bir şekilde anlamış ve genç nesile böyle bir anlayışı aşılamanın gerekliliğini hissetmiştir.

A. Sahhat'a göre ailede oluşturulan estetik terbiyenin okulda planlı ve düzenli bir şekilde verilmesi gerekmektedir. Şair okulda öğretilen tüm konuların estetik açıdan belli fırsatlara sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak bu konular arasında edebiyat, müzik ve nağme derslerine özel önem vermektedir. A. Sahhat, çocuklara yönelik yazdığı şiirlerinde onların estetik eğitimine dikkat çekerek bu talebi karşılamaya çalışmıştır. Okullarda müziğin ve nağmenin önemine ilişkin özel bir makale yazmış, bu konuların öğretilmesini acil bir konu olarak gündeme getirmiştir.

“Okullarda Müziğin ve Nağmenin Önemi” adlı yazısında müziğin zihni zenginleştirdiğini, neşe ve mutluluk getirdiğini, müzik dinlemenin ve şarkı söylemenin değerli olduğunu ifade etmiştir. A. Sahhat'e göre müzik insanda asil duyguları, narin, güzel hisleri uyandırmakla kalmaz, onu ruhsal olarak yükseltir, hayata, yaşama ve

bilinçli faaliyete yönlendirir. Zihinsel ve ahlaki yeteneklerin oluşumunun, anlama ve sağlık üzerinde olumlu etkisi vardır. Azerbaycan müziğinin hem manevi hem de fiziksel açıdan varlığı geliştirici etkisinin olduğunu da belirtmiştir. Bu sayede karanlık düşüncelere karşı nefret duygusu oluşmakta, sınırlar yatışmakta ve zihin tazelenmektedir. Şair bunu genç nesile aktarmak için elinden geleni yapmıştır.

A. Sahhat döneminde Azerbaycan okullarında müzik ve şarkı eğitimi dikkate alınmamış, faydasız bir konu olarak değerlendirilmiş ve öğretilmesine önem verilmemiştir. Bunun nedenlerinden biri halk kitlelerini bilinçli olarak sanattan ve yaşamdan uzak tutmak, onları estetik zevkten mahrum bırakmak, kitlede karamsar fikirleri yaymayı amaçlayan gerici bir devlet politikasıydı. Bir diğer sebep ise fanatik din propagandacılarının kurgusal etkisi altında kalan, müzik dinlemeyi, şarkı söylemeyi, dans etmeyi, tiyatro ve gösteri yapmayı günah sayan insanlardı. “Canım, şarkı bizim hangi derdimize çaredir? Çocuklarımız... bir azcık yazı bilsiyebilir. Şarkı neye lazım ki?”¹⁴⁸

Şair, Azerbaycan okullarında genç neslin estetik eğitime önem vermeyen ve bunu engelleyen yönetici sınıf ve dini liderlerle karşı karşıya gelmiştir. Estetik terbiyenin önemli araçlarından biri olan müzik derslerinin okullarda öğretilmesini doğru bulmuş ve aynı zamanda onun eğitiminin gerekliliğini gerçek örneklerle halka kanıtlamaya çalışmıştır. “Okullarda müzik eğitimi zaruri ihtiyaçtır. Çünkü hareketlilik, bağırma çocukların doğal ihtiyaçlarından biridir. Daha çocuklar kundaktayken bir yandan ellerini oynatıyor, bir yandan da dillerini ve boğazlarını hareket ettiriyorlar... Bu hakikat onların ruhlarının bir tarafı olduğundan hiçbir çocuk hareket etmeden, bağırma bilmeden sakin olamaz. Şimdi biz onları sakinliğe davet etmek için kızmak, vurmak ve korku gibi vasıtalar ararsak, bir selin zararından kendimizi kurtarmak için o selin önüne engel bağlamak gibi faydasız bir işe girişmiş oluruz. Ama selin yolunu açarak akıp gittiği yeri düzenlersek, onun zararından emin olmakla birlikte hatta

---

¹⁴⁸ A.Səhhət. Musiqi və nəğmənin məktəblərdə əhəmiyyəti. *Sovqat*. 4 noyabr 1916, №53.

ondan değirmen çarklarını hareket ettirmek gibi bir fayda da elde etmek mümkün olmaktadır. Bunun gibi çocuklara bağirmaya engel olmak yerine şarkı talim etmekle daha güzel sonuçlar elde edebiliriz.”¹⁴⁹

A. Sahhat, müziği tüm incelikleriyle bilen bir öğretmen olarak, okuldaki estetik eğitiminin doğru düzenlenmesinin çocuğun genel gelişimini etkilediğini, çocuğa okulu sevdirdiğini, sınırları yatıştırarak davranışları düzenlediğini, diğer eğitim konularının kolay öğrenilmesi için manevi bir fırsat oluşturduğunu belirtiyordu. Müzik çocuğu neşeli, mutlu ve sağlıklı kılarak ortak çalışma faaliyetlerine alıştıyor. Bu yüzden de müziğin önemini vurguluyordu. “Çocuklar müzik derslerinden sonraki başka derslerde daha sakin oturur, gürültü, bağırta yapmazlar. Bundan başka müzik eğitiminin hıfzi sıhhat açısından da faydası az değildir. Nağme derslerinde çocuklar derinden nefes almakta ve böylece ciğerleri kuvvetlenmekte ve göğüsleri büyümektedir. Göğüs zayıflığı nedeniyle oluşan hastalıklara daha az kapılırlar. Bundan ilave hareketlerinde de belli bir nizam oluşur... Görüyor musunuz müzik düzeni koruyor, yorgunluğa daha çok dayanıklılık oluşturuyor... çiftçiler çalışma zamanı nağmeler, şarkılar aracılığıyla kendi hareketlerini düzenliyorlar. Nağme dersleri çocuklar için hem masum bir eğlence olmakta, hem de onlara okulu sevdirmektedir. Derslerden sonra onların zihinleri dinleniyor. Sınırları yatışıyor.”¹⁵⁰

Çocukların özelliklerini bilen bir psikolog olarak A. Sahhat, müzik ve şarkının onlarda hislerin ve duygusal algıların güçlenmesine yardım ettiğini belirtiyordu. Çocuk müziği kuru konuşmalardan ve sıradan kelimelerden daha çabuk algılar ve daha derinden özümser. A. Sahhat’a göre sanat eseri, çocukta estetik duygu uyandırıyor, ahlakı eğitıyor, zihnini geliştiriyor, bilgi çemberini genişletiyor ve yaşamını doğru anlamasını sağlıyor. “...müziğin en büyük yararını ifade ettiği duygular ve terennüm ettiği kelimelerde aranmalıdır. Manzum kelimelerin kolayca akılda tutulması her kese malumdur. Demek ki,

---

¹⁴⁹ A.g.y.

¹⁵⁰ A.g.y.

nağme sözleri zihinlerde pekişir, kalbe kadar nüfuz eder ve böylece insanda ahlaki ve vatani duygular uyandırır. Sırf nasihat amacıyla söylenen kelimeler çocuklara pek de etki etmiyor, ahlaki şiirler ve vatani nağmeler daha çok etkiliyor ve bu sayede derslerin çok ileri gitmesine yardım ediyor... şarkı sözleri insanın düşüncesi ve duygusu üzerinde çok etkilidir ve kolay bir şekilde ezberleniyor. Böyle nağmeleri tekrar ederek okula giden çocuk tembel olabilir mi?”¹⁵¹

A. Sahhat, H. B. Zardabi'nin estetik açıdan güçlü, içeriği derin olan şarkılarının okullarda öğretilmesi gerektiğini “Okullarda Müziğin ve Nağmenin Önemi” başlıklı makalesinde de yazıyor. “Muhtemelen merhum Hasan beyin meşhur nağmeleri talim edilirse, kısa cümleler içerisinde büyük, yüce düşünceler anlatan o nağmeler çocukların kalbinde, damarlarında çok etkili heyecanlar oluşturur ve vatanseverlik gibi büyük his uyandırır.”¹⁵²

Şair ayrıca müzik ve şarkının estetik, eğitici ve öğretici değerlerinin yanı sıra büyük bir değiştirici ve gelişme gücüne sahip olduğunu belirtiyordu. Müziğin insanın bilinç ve düşüncelerini geliştirdiğini, gelişime, ilerlemeye, kültüre ve güzel bir hayata yol açtığını gösteriyordu. Zorluklardan korkmayan, ülkesi ve milleti uğruna fedakarlık gösteren adamlar, savaşçılar yetiştirmeye yardımcı oluyor. Diğer halkları örnek gösteren A. Sahhat, onlarda ilerlemelerinin ve özverilerinin nedenlerinden birini estetik eğitimle olan ciddi ilişkide görüyordu. Bu nedenle ülkesinin insanlarını müzik alanında diğer milletlerden bir şeyler öğrenmeye sesliyor, Azerbaycan okullarında estetik eğitimin uygulanmasını talep ediyordu. “Medeni milletlerde gördüğümüz büyük fedakarlıklar... çocuklara öğretilmiş nağmelerin, şarkıların sonucudur. Böyle olduğu halde biz neden nağme eğitimini faydasız kabul ederek önemsemiyoruz? Dünya götürme dünyasıdır. Biz de gördüklerimizi götürürsek ayıp mı olur?”¹⁵³

---

¹⁵¹ A.g.y.

¹⁵² A.g.y.

¹⁵³ A.g.y.

Düşünür genç neslin estetik eğitiminde sınıf dışındaki çalışmanın rolüne çok değer veriyordu. Tiyatro oyunlarını, mevsimlerin değişmesine bağlı milli bayramları, yeni yılın gelişi vb. bu gibi unsurları çocukların kültürel gelişiminde önemli bir araç olarak değerlendiriyordu. A. Sahhat tiyatronun, oyunların çocukların fikirlerinin hassas ve kolay algılanması ve bilinçli anlaşılması için büyük fırsatlar açtığını çok iyi biliyordu. Oyuncuların renkli, duygusal performansları ve fotoğrafları çeşitli komik etkinlikler, kıyafetler vb. duyguları etkiliyor. Çocukların ahlaklarına, kültürel düzeylerine ve sanat zevklerine olumlu etki ediyor. A. Sahhat'e göre tiyatronun estetikliği, çocukların sadece seyirci olarak değil, hem de şair, yazar, sanatçı ve oyuncu olarak aktif olmalarına olanak sağlıyor. Hatta yakın katılım göstermeleri durumunda bu daha da güçleniyor. Şairin öğretmenlik yaptığı okulda öğrencilerin katılımıyla düzenli olarak tiyatro gösterileri yapılıyor.

A. Sahhat, çocuktaki ilk duyguların annenin şarkıları ve melodileriyle geliştiğini söylüyordu. Bu nedenle eserlerinde çocuk müziği, onların zevkine göre kulaklarına ilk müzik gibi gelen, hassas duygular uyandıran annenin ninnilerine özel bir anlam vermiştir. Bu bakımdan duygusallığıyla öne çıkan "Anne ve Çocuk" şiiri öne çıkmaktadır.

Oturmuş ana,
Basmış bağrına,
Nazlı bebesin
Ninni der ona.
Bebek yatmıyor,
Bakıyor, ağlıyor,
Anası onu
Böyle seviyor:
Dağda darılar,
Sümbül sarılar,
Koca karılar,
Bu balama kurban...¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ A.Səhhət. Ana və bala. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərənəşr, 1975, səh. 206.

Annesinden güzel davranış, nezaket, sevgi ve samimiyet gören çocuk, sinir gerilimini atlatır ve sakinleşir. Çocukta ilk olarak anne sevgisi oluşmakta ve zamanla insana, hayata ve doğaya doğru evrilmektedir. Böylece çocukta genel insani duygular gelişmektedir.

Uzun yıllardır okul ders kitaplarında değerli bir eğitim materyali olarak kullanılan “İlkbahar”, “Yaz”, “Kış”, “Yaz Gecesi”, “Sonbahar Çağında”, “Çiftçi Nağmesi”, “İlk Bahar”, “Göç” ve diğer eserlerde doğa, rengarenk mevsimler, onların kendine özgü güzellikleri resmediliyor. Şiirlerdeki doğal sahneler çocukları düşündürüyor. A. Sahhat, yaz manzarasının edebi resmini özel renklerle ve hassasiyetle çiziyor. Güneşin ilk şafaklarıyla yıkanan gizemli gecelerden kaç tane yaz sabahı doğacak, insanları selamlayacak, onlara sonsuza kadar ilham verecektir.

Od tutup kırmızı ateşle yine yandı ufuk,
Şafağın kırmızı rengiyle aydınlandı ufuk.
Bir kadar nehirden uzak, ateş yakmış dağda çoban,
Uyandırıyor öz sürüsün otlaya yaylada çoban.
Yumşak yeşil çimenin üste düşmüş çiy geceden,
Sıcak yok, daha var bir küçücük meh geceden
Ak dumanlar, yükselir gök yüzüne dağlardan,
Çok serindir havası, geçme bu yaylalardan,
Güneş doğuyor, göktü bulut kırmızı renge boyanır,
Köylüler çok yorulmuş, uykudan şimdi uyanır...¹⁵⁵

A. Sahhat, doğa manzaralarını ve onun farklı renklere dönüşmesini her zaman insanlarla ve sosyal hayatla buluşturmuştur.

Tüm bunlar şairin estetik terbiyeye ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir. Böylece doğanın güzelliklerini çocukların anlayabileceği şekilde anlatmakta ve onu sevmelerini istemektedir. Doğaya olan sevginin çocuk gelişimindeki önemi vurgulanmaktadır.

e. Aile Terbiyesi

A. Sahhat'in pedagojik fikirleri aile eğitimini de içermektedir. O, çocuğun eğitimine değinerek, eksikliklerin evdeki eğitim

¹⁵⁵ A.Səhhət. Yay səhəri. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 76

kaynaklandığını belirtmektedir. Ailenin bu konuda sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. A. Sahhat, anne-baba için en kıymetli varlığın çocuğu olduğunu göstermekteydi. Çocuk ebeveynlerin bugünü ve geleceğidir. Anne-babalar ilhamlarını çocuklarından alır ve gelecek yaşamlarını bu temel üzerine inşa ederler. Ailenin çocuk sahibi olması onun daha sağlam temeller üzerine kurulması demektir. Bu nedenle genç aileler her zaman çocuk sahibi olma hayaliyle yaşar ve çocuğun doğumu onlar için bir düğün kutlamasına dönüşür.

Çocuğun geleceği çok önemlidir. Çünkü çocuk sadece ebeveynlerin değil, aynı zamanda halkın ve ülkenin de geleceğidir. Çocuk anne ve babası tarafından yalnız bırakılırsa, davranışları zamanında düzeltilmezse, istek ve arzularının karşılığı belli bir şekilde ödenmezse kültürlü, kibar ve disiplinli olamaz. Böyle çocuğun ne anne babasına, ne insanlara, ne de ülkeye faydası olur. Bunun sonucunda ahlakı bozulur, hayatta gereksiz bir varlık haline gelir. Okul da bu tür çocukları düzeltmekte zorluk çekiyor. A. Sahhat, eserlerinde ebeveynlerden, kendilerine ve topluma zarar verebilecek kötü alışkanlık ve davranışları çocuklarından öğrenmelerini ve bunları zamanla ortadan kaldırmalarını talep etmiştir. Şünkü çocuklar genelde kendi ebeveynlerini örnek almak ve davranışlarını ona göre düzenlemektedirler.

Boş zamanlarını sokakta geçiren, sokağın etkisi altında yaramazlık yapan, küfür eden, iğrenç alışkanlıklar edinip hayatını mahveden çocukların durumu kötüdür. “Sokak Çocuğu” şiirinde şairi rahatsız eden söz konusu kaygılara değinilmiştir.

Görürsem çamurlu bir sokakta oynuyor haçak,
Çıplak, yalın ayak, baş açık, bir haylaz uşak.
Adet etmiş sövüşmeyi, daima savaşmayı.
İt kovmayı, taş atmayı, halka sataşmayı,
Ahlakı bozuk, adeti pis, pasıbanı yok,
Kalbim yanar ona derim ay yazık çocuk...¹⁵⁶

A. Sahhat’a göre çocuklardaki bu tür bozukluklarının bir nedeni ebeveynler, diğer nedeni ise buna zemin hazırlayan çağ ve sosyal

---

¹⁵⁶ A.Səhhət. Küçə uşağı..., səh. 190

çevredir. Sömürü ve soygun çağındaki aileler gece gündüz çalıştıklardan dolayı çocukların büyümesi için gereken koşulları oluşturamıyorlar. Böyle bir durumda başsız kalmış çocuk günlerini sokaklarda aç, çıplak ve kaygısız geçirmek zorunda kalıyor. Öte yandan her türlü yozlaşmanın kaynağı olan mevcut toplumsal ortam da süreci etkilemektedir. Bunun hümanizmden uzak birçok örneği var. Bilinçli olarak yoksul çocuklarının eğitime ve okullara yönlendirilmesinde sorunların ortaya çıktığını da kabul etmek gerekmektedir. Bununla birlikte yaşadığı sosyal çevrenin, çocukları eğitimden mahrum bırakmasından üzüntü duyan Sahhat, yeni neslin eğitiminin dikkate alınmamasını protesto ettiğini ifade etmektedir.

A. Sahhat, zengin ya da fakir fark etmeksizin her ebeveynin çocuğunun yetiştirilmesine özen göstermesi ve onu doğru yola yönlendirmesi gerektiğini söylüyordu. Bu konuda anne ve babaların iyi davranışlarıyla örnek olmalarının önemini vurguluyordu. Şair, ebeveynler örneğini aile eğitimi için önemli bir araç olarak kabul ediyordu. Çocuk doğduğunda ilk olarak babasını ve annesini görüyor. Anne ve babasının davranışlarını taklit ediyor ve onları örnek alıyor. Bunu dikkate alan A. Sahhat, ebeveynlerin evde, halka açık yerlerde davranışlarını kontrol etmeleri ve çocuklarına iyi örnek olmaları gerektiğinin altını çiziyordu. Azerbaycan halkının tarihi, bugün bile takdir edilebilecek aile eğitimi gelenekleriyle zengindir. Ancak A.Sahhat'in yaşadığı dönemde çocuklarını sağlıklı bir ruhla yetiştirmeye özen göstermeyen anne babalar, kötü davranışlarıyla çocuklarına kötü örnek oluşturan cahil ebeveynler de yok değildi. Cahil, babaları keskin bir şekilde eleştirmiş ve onları doğru yola çağırıştır. "Ata Çıkan Ağacı Oğul Daldan Dala Gezer" hicivi ilginçtir.

"Dün gece boş olduğum için kalktım, kıyafetlerimi giydim ve kulübe gittim. Üç çift ve bir tek Müslüman ürefalar gördüm. Bazıları kumar oynuyor, bazıları içki içiyor... Bu konuda söyleyecek bir şeyim yok ama bir şey beni şaşırttı. İçki masasının başında oturanlardan birinin altı yaşındaki oğlu da yanındaydı. Babası ona bir bardak bira doldurup önüne koyduğunda oğlu ona bağırdı: "Hayır baba, bira

içmeyeceğim, şarap içeceğim.” Babası bardağı doldurdu. Çocuğun eline sığmıyordu. Gücü de yeterli değildi. Kısacası bardağı mükemmel bir iştahla içti. Bunu görünce evet dedim. Ata çıkan ağacı oğlu daldan dala gezer. Şimdi bu masum çocuğun gelecekte ne kadar parlak ve zeki olacağını görün.”¹⁵⁷ Kuşkusuz bu tür babaların çocukları üzerinde herhangi bir etkisi olamaz. A. Sahhat, gerçek hayattaki olaylara ve canlı gözlemlere dayanarak yazdığı bu eserde, ebeveynlere çocuklarını kötü etkilerden uzak tutmalarını, onlara iyi örnek olmalarını, çocukları üzerinde etkili olmalarını söylüyordu.

A. Sahhat’a göre anne baba çocuklarını sevmeli ve onlarla ilgilenmelidir. Ancak bu sevgi onları kör etmemelidir. Bu sevgi ve ilgi çocuğun geleceğini görmesinde, kaderini düşünmesinde kendini göstermelidir. Geleceği bilimde ve eğitimde gören aydın şair, her ailenin çocuklarını okula göndermesi, eğitmesi ve topluma katkı sağlayan bir birey olarak yetiştirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. A. Sahhat bu konudaki düşüncelerini “Baba ve Oğul” şiirinde küçük bir çocuk karakteriyle dile getirmiştir.

Ey dede dur git bana çok şeyler al!
Bir tane çanta, bir iki defter al!
Ben dayım oğluyla geliyordum demin,
Gördüm o mektepte oku çok uşak.
Dayandım oraya pencereden bakmaya,
Derslerine azacık kulak asmaya...
Dışarıda beni gördü hocaları,
Tutdu götürdü kendisi içeri,
Hayli konuştu beni, dinledi
Sonra nevazişle bana söyledi:
-Söyle seni göndersin baban mektebe
İlim okuyup ta yetersin metlebe.¹⁵⁸

Anne ve baba, çocuğu okula göndererek işlerini bitmiş saymamalıdır. Çocuğu günlük denetlemeli, onu doğru yönlendirmeli,

¹⁵⁷ Şeyx Şeypur. Ata çıxan ağacı...

¹⁵⁸ A.Səhhət. Ana və oğul. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 182.

şevkini arttırmalıdır. Çocuklar bilim ve eğitim yolunda tembellik gibi kötü alışkanlıklardan uzaklaşmalı, bunun okul çocuklarına yakışmayan bir özellik olduğunu anlamalı, çalışkanlık ve iş ruhuyla eğitilmelidir. Ebeveynlerin evde çocuğun eğitimi için uygun koşulları yaratması, bu işi düzenlemesi ve çocuğun buna alışması gerekmektedir. A. Sahhat'in bu düşünceleri "Anne ve Oğul" şiirinde annenin oğluna söylediği sözlerden açıkça hissedilmektedir.

Uyan oğlum, bu kadar eyleme hab,
Dur al koluna şimdi kitap
Mektebin vakti geçiyor, eyle iştap,
Gayret et ilim oku hengami şebap,
Uyuma bu payede rahat, a çocuk!
Etme tembelliği adet, a çocuk!¹⁵⁹

Bir baba ve anne, çocuğunun mutlu, iyi eğitilmiş, mükemmel, gerçek bir insan olmasını istiyorsa, öğretmenin ve okulun en yakın yardımcısı konumuna gelmelidir. Çocuğun eğitimini düzenli olarak denetlemelidir. Bu süreçte doğru eğitim alması için okulun ve öğretmenin gerekli şartları karşılaması gerekmektedir. Fakat ebeveynler çocuklarının okul coşkusunu bastırıp onları bilimden ve eğitimden uzak tutmaya çalışırsa, ne aile ne de öğretmenin verdiği taleplere ters düşen okul, eğitim gibi önemli bir görevi yerine getiremez. A. Sahhat'in bu düşünceleri "Cehaletin Meyvesi ya da Bir Yetimin Mutluluğu" adlı eserde kendini belli etmektedir. Eserde öğretmen Faig Efendi gelecekle ilgili kaygılanmakta ve çocukların mutluluğu için hiçbir şeyden kaçınmamaktadır. Çocukları kendi evladı gibi sevmekte, bilimin ve eğitimin değerini anlamaktadır. Onları okula ve eğitime heveslendirmekte, öğrencilerinin hareket ve konuşmalarını düzenli olarak denetlemekte, kötü davranışlardan, tembellik vb. şeylerden uzak tutmaya çalışmaktadır. Ancak bazı ebeveynler, çocuklarının mutluluğu için öğretmenin gösterdiği tüm çaba ve önerileri kabul etmemektedir. Çocuğun yetişmesine farklı bir şekilde yön vermeye çalışmaktadırlar. Çocukları okuldan alıp farklı işlere

---

¹⁵⁹ A.Səhhət. Ana və oğul. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 178

göndermekte, böylece çocukları bilimden ve okuldan dışlamakta, öğretmenin isteğine karşı çıkmaktadırlar. Bu nedenle eserde A. Sahhat, veliyi öğretmenin isteğine uymamak ve çocuğun eğitimini ihmal etmekle suçlamaktadır.

“Faig Efendi- Senin dükkanda ne işin var?”

Esad- Muallim efendi, hergün mektepten çıktıktan sonra dükkana geliyor

İsmail-Ben gitmiyorum, annem yolluyor.

Faig Efendi- Suç bunların ebeveynlerindedir. Evlatlarına terbiye vermek yerine sokağa salıyorlar. Çocuk heba oluyor, bundan sonra adam olur mu? Terbiyesizlik, edepsizlik bunlarda pekişmiştir. Ben sana dükkana gitme demedim mi? Dün babana da söylemedim mi?”¹⁶⁰

Düşünür çocuğun sokaklarda, pazarlarda vakit geçirmemesi gerektiğini ebeveynlere anlatmaya çalışmaktadır. Çünkü bu sağlıksız ortam çocukları olumsuz etkilemekte, ahlaklarını bozmakta, onları bilim ve eğitimden uzak tutmaktadır. Eserin bir başka yerinde ise anne ve babanın öğretmenin istek ve arzularına aykırı hareket ettiği gösterilmektedir. Esad isimli bir çocuğu Gori öğretmen okuluna gönderme isteğine karşılık cahil baba şu sözleri söyler: “Mollacan, Allah’ın adını verdim çocuğu rahat bırak... Esad’ın annesi, çocuğumdan bir saat bile ayrılmayacağım diyor. İstersen evimize gidelim ve annesinin ne halt ettiğini görelim.” Çocuğun yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgilenmeyen, kör duygulara aşık, öğretmenin iyi dileklerine engel olan anne ve babanın bilgisizlik içinde olması, durumu daha da kötüleştirmektedir. Şair bu yolun doğru olmadığını belirterek, tüm velileri okul ve öğretmenlerle omuz omuza çalışmaya seslemekteydi.

A. Sahhat, eserlerinde eğitimde kilit rol oynayan anne ve babanın sorumluluğuna defalarca değinmiştir. A. Sahhat, “Hırsız ve Annesi” eserinde bazı anne ve babaların sorumsuzluğu nedeniyle çocuğun ahlaki açıdan bozulduğunu açıkça ifade etmiştir. Eserde bir

---

¹⁶⁰ A.Səhhət. Cəhalət səmərəsi yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi... səh. 268

okul çocuğu arkadaşının kitabını çalar ve eve getirir. Annesi bu hırsızlık olayını bilir ve oğluna bununla ilgili tek kelime etmez ve onu azarlamaz.

Bir mektepli hırsızlık yaptı bir vakit,
Arkadaşının kitabını halvet.
Eve gizlice onu getirdi
Öz sevimli anasına yetirdi.
Validesi hırsızlığı anladı,
Yavrusunu ne yerdi, ne azarladı.¹⁶¹

İlerde bu çirkin davranışlar çocukta alışkanlık haline gelir. Sonuç olarak korkunç bir suçlu olarak yargılanır. Hakimler asılma cezası verirler. Bu sırada çocuk ölmeden önce söz ister ve annesinin gerçekten suçlu olduğunu söyleyerek yaptıklarını itiraf eder. Çünkü çocuğun çalmayı, gasp etmeyi alışkanlık haline getirmesine ve ağır suçlu olmasına neden olan annedir. Küçük bir şeyle, kitap çalmakla işe başlayan anne, bu ilk suçun nedenlerini bulmuş olsa, oğlunun kimlerle arkadaş olduğunu öğrenmiş olsa, çocuğunu kötü etkilerden uzak tutabilirse, hiç sorun yaşamayacaktı. Demek ki çocuğun bu kadar suç ve trajedisinin sebebi annesidir. Annenin sorumsuzluğu nedeniyle çocuk gelecekteki yaşamını mahvetti ve korkunç bir trajedinin kurbanı oldu. A. Sahhat bu düşüncelerini çocuğun sözleriyle hakimlere açıkça ifade etmiştir.

Ey hakimler, suçluyum doğrudur,
Hakikatte benim anam uğrudur.
Evvel defa uğurluğa uyarken,
Arkadaşımdan kitap çalarken,
Etseydi anam beni mezemmet,
Olmazdım şimdi bu tür bedbaht.
Benim anam belə olmuş müddebir,
İnsafla söyleyin, kimdir mukassır?¹⁶²

---

¹⁶¹ A.Səhhət. Oğru və anası. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975, səh.

196

¹⁶² A.g.y.

A. Sahhat'in aile terbiyesi konusundaki düşüncelerinde çocuğun gelişiminde aile eğitimine önemli bir yer verdiği ve anne-babanın çok küçük yaşlardan itibaren çocuğu denetlemesini gerekli bulduğu sonucuna varmak mümkündür. Çünkü çocuğun eğitiminin temeli ailede atılıyor. Çevre ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin ilk biçimleri ailede de oluşuyor. A. Sahhat, aile terbiyesinde anne baba örneğini esas alıyor. Çocuğun eğitiminde başarıya ulaşabilmek için anne babanın okul ve öğretmenlerle birlikte çalışmasının gerekli olduğunu düşünüyor. Böylece A. Sahhat, çocuğun yetiştirilmesinde ve eğitiminde okulun ve öğretmenin rolüne değer vermiş ve bu durumda anne babanın sorumluluğunu modern çağa uygun şekilde önemli bir konu olarak öne çıkarmıştır.

A. Sahhat'in aile terbiyesi konusundaki düşünceleri modern pedagojinin gereklerini tam olarak karşılamasa da eserlerinde öne sürdüğü fikirler, kendi döneminde aile eğitiminin doğru bir şekilde oluşturulmasında şüphesiz belli bir rol oynamıştır. Çocuk terbiyesinde sadece okulun gayretinin yetersiz olduğunu ileri süren düşünür, ailenin yardımıyla bu sorunun ortadan kalkabileceğine değinmiştir. Bunun için de eserlerinde ebeveynlerin tutumlarına ilişkin örnekler vererek ailelere konuya ilişkin mesajlar vermiştir. Aile ve okulun birlikte çalışması çocuğun iyi bir şekilde yetişmesine ve topluma yararlı birey olmasına olanak sağlamaktadır.

7. Çocuk Edebiyatı ve Pedagojik Temelleri

A. Sahhat 20. yüzyıl Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişimine özel katkı sağlayan düşünürlerden biridir. Eserlerinde çocukla ilgili pedagojik çalışmalarının önemi, yüzyılın başında Azerbaycan’da milli okullar ağının göreceli olarak genişlemesi ve çocuklara yönelik ders kitaplarının gelişimi ve anlaşılması zor olan okuma materyallerinin ortadan kalkmasıyla ilgiliydi. Bu gereklilikten dolayı birçok ilerici aydın da (M.A. Sabir, A. Şaig, S.S. Ahundov, M. Mahmudbeyov vb.) Azerbaycan’da çocuklara yönelik çalışmalar yapmış ve ders kitapları yayınlamışlardı. 20. yüzyılın başlarında yeni neslin ilgisini çeken ve memnun eden özel eserler yazıldı, tercüme edildi ve matbaa yoluyla çocuklara ulaştırıldı. Böylece Azerbaycan’ın ünlü aydın şair ve yazarları milli çocuk edebiyatı aracılığıyla çocukların eğitim ve öğretim alanındaki ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştılar. A. Sahhat da bu yolda çok emek harcamış, Azerbaycan’ın milli çocuk edebiyatı hazinesini zenginleştirmiş ve onu yüksek bir seviyeye çıkarmıştır.

Şairin sade, doğal, lirik şiirleri ve piyesleri eğitim açısından yararlıydı. Çocuk edebiyatının altın fonunda yer alan “Civcivler”, “Kuşlar”, “Bahar”, “Göç”, “İlk Bahar”, “Ayı ve Aslan”, “İki Buzağı”, “Anne ve Çocuk”, “Bahçe”, “Baba ve Oğul”, “Ayı ve Arılar”, “Ulak ve Aslan”, “Tilki ve Maymun”, “Güneş ve Rüzgar”, “ Köpek ve Gölgesi” gibi özgün şiirler hem yetişkinlerin hem de çocukların gözdesi haline geldi. Bu eserlerde aynı zamanda genç nesilde bilime, eğitime, vatanseverliğe, dostluğa, nezakete, tevazuya ve çalışkanlığa da çağrı rölünü oynuyordu. A. Sahhat’in çocuk edebiyatı alanındaki başarılı çalışmaları, onun yüksek pedagojik becerilere sahip yetenekli bir öğretmen olmasından ileri geliyordu. Hayatının sonuna kadar öğretmenlik yapmış ve genç neslin eğitime hizmet etmiştir. Bu yüzden çocuk psikolojisini derinlemesine incelemiş ve onların yaşlarına uygun eserler ortaya koymuştur. A. Sahhat, çocuk psikolojisini inceliklerine kadar bilen, çocukların dünyasını net bir

şekilde anlayan, gerçek bir çocuk yazarıdır. Sahhat'in eserlerinin çoğu ilk olarak çocuk ve ders kitaplarında yayımlandı. Bu, şairin küçük okurlarına olan yakınlığını, çalışmaları boyunca şefkatli bir öğretmen olarak onları unutmadığını doğrulamaktadır.

A. Sahhat'in çocuklara ilişkin eserleri iki kısma ayrılabilir. Birinci kısma ait olan şiirler küçük çocuklara, ikinci kısma ait olanlar ise okul çağındaki çocuklara yöneliktir. Küçük çocuklara yönelik şiirleri içerikleri, düşünce netliği, dili, ifade dolgunluğu ile öne çıkıyor. Örneğin, "Kuşlar", "Civcivler", "Anne ve Çocuk", "Bahçe" vb. şiirleri genç okurda asil duygular uyandırıyor.

Civcivlerim birer birer,
Suyu görüp yakın gelir,
İçer, gider eşelener.
Yiyip içer civcivlerim
Doyup kaçar civcivlerim.¹⁶³

Eserlerinde çocuklar için önemli olan görsellik ve imgelere özellikle önem vermiştir. Şair şiirlerinde düşüncelerini, bilimsel bilgilerini ve yaşam olaylarını ilginç ve gerçekçi bir üslupla ifade etmiştir. Bu da çocuğun konuyu açıkça anlamasına, düşünmesine, olayları karşılaştırmasına ve bağımsız yargıda bulunmasına olanak sağlar. "İlk Bahar"da karların erimesi, nehirlerin taşması, otların büyümesi, ekinoks, yaşamın yeniden canlanması vb. olaylar hakkında öğrencilere değerli bilimsel bilgiler verilmektedir. Bu, yaz mevsimini diğer mevsimlerle karşılaştırma, avantajlarını ve farklılıklarını belirleme ve yılın mevsimlerine göre doğadaki değişimler hakkında bağımsız bir yargıya varma yeteneği sunmaktadır ve çocukta neşe için geniş fırsatlar açmaktadır.

Gök yüzünde bir geşeng,
Ta görünür yedi renk...
Kuşlar öter çöllerde
Ördek yüzer göllerde.

---

¹⁶³ A.Səhhət. Cüceler. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərənşr, 1975, səh. 179

Esiyor sıcak rüzgarlar,
Uçuyor kazlar, ördekler...
Seyre çıkar çocuklar,
Yeşil çimende oynaklar.¹⁶⁴

A. Sahhat'in çocuklarla ilgili eserleri okul çocukları için eğitim, okul ve bilimin önemli yer tutması nedeniyle özel bir anlam taşımaktadır. Şiirlerinde gerçekleri ve olayları doğru anlayabilmek, yüksek idealler uğruna mücadele edebilmek ve hayatı gerçeklerle anlatabilmek için bilimin avantaj ve faydalarını çocuklara anlatmaya çalışmaktadır. Bu açıdan "Okul Öğrencisi", "Baba ve Oğul", "Anne ve Oğul", "İki Çocuk" şiirleri daha ilgi çekicidir.

İşte terbiyeli, akil çocuk,
İşte bir zirek, ayık, kamil çocuk.
Giymiş mektep üniformasını
Almış koluna çantasını.
Mektebe şevk tamam ile gider,
Geçmesin vakti diye sürat eder.
Gece gündüz çalışır merdane...
Ey çocuk, git sana hak yar olsun,
Cümle halinde medetkar olsun!¹⁶⁵

A. Sahhat'in bu şiirlerinde duyarlılık, çalışkanlık, azim, samimiyet ve disiplin gibi olumlu niteliklerin geliştirilmesi düşüncesi öne çıkarılmıştır. Bu şiirler çocukları okula ve eğitime eğilim göstermeyi amaçladığı gibi yetişkinleri, özellikle de ebeveynleri etkileme amacı güdüyor. Bununla A. Sahhat, bilimin ve eğitimin değerinin anlaşılmasını, insanların mükemmel, kültürlü ve gelişmiş olarak yetişmesinde okulun rolünün net bir şekilde takdir edilmesini esas almıştır. Şair temsillere büyük önem vermiştir. A. Sahhat, temsili bir eğitim aracı olarak kullanarak bunları ağırlıklı olarak ders kitaplarında yayınlamıştır. I.A. Krylov'un sosyal ve kültürel açıdan

---

¹⁶⁴ A.Səhhət. İlk bahar. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 202-203

¹⁶⁵ A.Səhhət. Məktəb şagirdi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 209

önemli temsillerinden etkilenerək, S.A. Şirvani'nin temsillerine yakın bir üslupla şiirler yazmışdır. Zamanının toplumsal eşitsizliklerini, cehaletini ve batıl inançlarını, olumsuz ahlaki niteliklerini sert bir şekilde eleştirmiş, genel olarak insanları asil ahlaki niteliklere sahip ruhla eğitmeye çalışmıştı.

Temsillerinde hicivler, alaycılık ve gerçek hayattan örnekler o kadar ustalıklı sunuluyor ki çocuklar bunu zorlanmadan anlayabiliyorlar. Örneğin “Güneş ve Rüzgar”da öğrencilere sabırlı, dikkatli olmanın ve akıllı davranmanın olumlu bir şey olduğunu anlatmıştır. Güneş ve rüzgar gibi iki zıt kavramı birbiriyle karşılaştırmaktadır. Eserde göğsüne vurarak kendine gereğinden fazla güvenen Rüzgarın zekayla hareket eden Güneş'e yenilmesi betimlenmiştir.

Güç ve zor ile hiç bir iş aşmaz,
İş elinde helim olan şaşmaz.¹⁶⁶

A. Sahhat'in “Ulak ve Aslan”, “Tilki ve Kurt”, “Karınca ile Sinek” adlı eserlerinde kibir, gösteriş ve tembellik kötü özellikler olarak verilmektedir. Buna karşılık nezaket, tevazu, dostluk, cesaret, çalışkanlık ve sevgi övülmektedir. “Tilki ve Kurt”ta şair pek çok şey vaat eden, kendisini yakın dost olarak takdim eden ama gerçekte sözüne göre hareket etmeyen, tembel insanlar kınanmaktadır.

Yoksa ki, etmez kuru laf ihtifa,
İş gerek olsun ne abes iddia.¹⁶⁷

Şair, anlatılan hikayelerde böyle benzetmeler vermeyi sıkça tercih etmektedir. Böylece öğrenciler anlatılanları daha net anlayabilmektedirler. Temel düşüncenin yanı sıra öğrencilere kazandırılması gereken ahlaki nitelikler daima olumlu ve olumsuzluklarıyla (iyilik kötülük, tembellik çalışkanlık vb.) birlikte gösterilmektedir. Bunlardan hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğu

---

¹⁶⁶ A.Səhhət. Gün və külək. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 199.

¹⁶⁷ A.Səhhət. Tülkü və qurd. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 193.

çocuklara delillerle anlatılmaktadır. Bu sayede eserlerde ortaya konan eğitim fikrinin bilinçli olarak kabul edilmesi sağlanmakta ve çocukların bağımsızlığını, inisiyatifini ve entelektüel aktivitesini arttırmaktadır.

“Ayı ve Aslan” ve “Köpek ve Gölgesi” şiirleri açgözlülüğü, aptallığı ve hileyi eleştirmektedir. Şair, “Ayı ve Aslan” eserinde, ayı ile aslanın birlikte avladıkları tavşan için kavga ederek açgözlülük yüzünden birbirlerini kana boğduklarını ve sonunda ikisinin de güçlerini kaybettiğini anlatmaktadır. Bunu gören tilki avı kolay bir şekilde elde eder ve yer.¹⁶⁸ Çocukların net bir şekilde anlayabileceği bir dille yazılan bu şiirde, ayı ve aslan, açgözlü ve ahmak, tilki ise cimri ve kurnaz olarak verilmekte ve insanların iç duyguları ortaya konulmaktadır. Aynı fikir “Köpek ve Gölgesi” şiirinde de ifade edilmektedir. Ağzında kemikle yürüyen köpek, sudan geçerken orada kendi gölgesini görür ve onu başka bir köpek zanneder. Ağzındakini bir kenara atar ve ona saldırır. Ancak bunu başaramaz, üstelik kemiği de kaybeder.¹⁶⁹ Böylece açgözlülük ve aptallığın acı sonuçları ortaya konulmuştur.

Çocuk edebiyatının genç neslin yetiştirilmesinde ve eğitiminde oynadığı rolü takdir eden A. Sahhat, Rus ve Batı Avrupa çocuk edebiyatının birçok klasik örneğinin tercümelerine özel önem vermişti. Ünlü Rus şair I.A.Krylov'un eserlerini ders kitaplarına dahil etmişti. Bu eserler de öğrenciler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

---

¹⁶⁸ A.Səhhət, Ayı və şir. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə.Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 195.

¹⁶⁹ A.Səhhət, İt və kölgəsi, *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərneşr, 1975, səh. 183.

Sonuç

Mirza Abbasgulu Mehdizade, yetenekli doktor, usta öğretmen, iyi bir çevirmen, liyakati ve sadeliğiyle bugün bile önemini kaybetmemiş eserlerin yazarı, şair ve seçkin aydınlardan biridir. O Azerbaycan pedagojik tarihinde ileri düzey bir eğitimci, bilim, kültür müjdecisi ve yeni fikirlere açık bir halk figürü olarak tanınmıştır. A.Sahhat, Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca, Ermenice ve Gürcüce çok iyi bildiğinden dünya edebiyatına, bilimsel-pedagojik düşünceye aşinaydı ve onlardan etkilenmişti. Eğitim, okul, öğretim konularında teori ve deneyime dayanarak, hiçbir zaman başkalarının kültürünü körü körüne taklit etmekten yana olmamıştır. A. Sahhat uzun yıllar Azerbaycan'ın kültür tarihini derinlemesine incelemiş, Asya ve Avrupa'nın önde gelen şahsiyetlerinin fikirlerinden esinlenmiştir.

A. Sahhat'in dünya görüşü, İran'daki tıp fakültesindeki eğitiminin ilk günlerinden itibaren gelişmeye ve şekillenmeye başladı. Bir yandan Ebu Nasr El Farabi, Ebu Ali İbn Sina, Celaleddin Rumi gibi hümanist, ilerici doğu felsefesinin temsilcilerinden, öte yandan yaşadığı zamanın sosyal ve politik değişimleri (özellikle 1905-1907 devrimi, 1917 yılları), aynı zamanda bağımsız Puşkin, Lermontov, Gogol, Nekrasov, Krylov, Çehov, Ostrovski ve Gorki gibi Rus edebiyatının temsilcilerinden etkilenmiştir.

Dünya görüşündeki bazı çelişkilere rağmen o, kalkınmayı ve ilerlemeyi esas almış ve her türlü kaderciliği reddetmiştir. Müslüman ilahiyatçıların ve din adamlarının yalanlarını ve ikiyüzlülüklerini ortaya koymuştur. Toplumsal yaşamdaki sınıfları ve aralarındaki çelişkileri, cehaleti, geriliği açıkça hissetmiş ve aydınlanmanın geniş çapta propagandasını yapmıştır. A. Sahhat, insanları acılardan kurtarmak için bilim ve eğitim çağrısında bulunmuştur. Düşünür iyimser, büyük hayallerle yaşayan, geleceğin sesini duyan bir insandı.

Yaşadığı çağdan memnun olmayan şair, dileklerinin ve hayallerinin gerçekleşeceğine derinden inanıyordu. A. Sahhat, eğitim ve kültürün geniş kitlelere yayılması için geniş çaplı propaganda

çalışmaları yürütmüş, bilim ve eğitimin büyük öneminden bahsetmiş, bununla ilgili basın sayfalarında düzenli olarak yazılar yayımlamıştır. Bilim ve kültür adına alınan tüm tedbirlerin hayata geçirilmesinde aktif olarak çalışmıştır. Şair genel eğitime geniş yer vermiş, zorunlu eğitimin uygulanmaya konması ve devlet okulları ağının genişletilmesi için mücadele etmiştir. Yeni yöntemlerle ilerici okulların, laik ve düzgün organize edilmiş eğitime eğilim göstermiştir. Genç neslin akıl uyuşturan ve bilinç zehirleyen, eski okul sisteminden uzaklaşmasını istemiştir. Halkın eğitiminin gerekli şartı olarak ilkokulu önemsemiş, ilkokulların anadilde açılmasını, ilkokul öğretmenini yetiştirilmesini talep etmiştir.

A. Sahhat, yeni okulların yanı sıra genç neslin eğitiminde öğretmenin rolüne de büyük önem vermiştir. Öğretme sanatının onurlu, kutsal ve sorumlu taraflarını belirtmekle yetinmemiş, öğretmenlerin ilkeli, asil ahlaki niteliği ve bilgi düzeyini artırmak için kendi üzerinde disiplinli çalışması gerektiğini göstermiştir. A. Sahhat'e göre öğretmen, işini sadece okulla sınırlamamalı, kapsamlı sosyal faaliyetler göstermeli, propaganda çalışmaları yapmalı ve kitlelere onurlu bir şekilde hizmet etmelidir. Eğitim ve öğretimi iki yönlü bir süreç olarak görüyordu. Basının, kitabın, kütüphanenin ve tiyatrunun eğitime olumlu etkisi olduğunu belirtiyordu. Eğitim ve öğretim sürecinde çocukların yaşlarının ve bireysel özelliklerinin dikkate alınmasının önemli olduğunu biliyor ve uygulamaya çalışıyordu.

A. Sahhat, K. D. Ushinsky'nin düşüncelerinden etkilenmiş ve anadilde eğitimin destekçisi olmuş, hem politik hem de pedagojik ve didaktik açıdan bunun önemini vurgulamıştır. Ayrıca ders kitaplarının basit, anlaşılır, saf bir dilde, bilimsel ilkelere dayalı, pedagojik gereksinimleri karşılayacak şekilde hazırlanmasını talep etmiştir. Bu temelde M. Mahmudbeyov ile birlikte üçüncü sınıflar için orijinal "Yeni Mektep", üst sınıflar için "Türk Edebiyatına İlk Adım" ders kitaplarını hazırlamıştır. Eğitimde özellikle anadilin rolünü takdir etmiş, onun saflığı ve öğretimi için mücadele etmiştir. Böylece Azerbaycan'ın edebi dilini oluşturmaya çalışmıştır. A. Sahhat, ana

dilin yanı sıra yabancı dil de öğrenerek, diğer milletlerin kültür ve bilimini yurttaşları arasında yaymanın ateşli bir müjdecisi olmuştur.

Eğitim sürecinde çocukların bilimsel bakış açısına ve yüce ahlaki niteliklere sahip olarak yetiştirilebilmesi için bu tür konuların müfredata alınmasından yanaydı. Söz konusu sürecin açıklığa, farkındalığa, etkinliğe ve sistematikliğe dayanması gerektiğini belirtiyordu. Öğrencilerin entelektüel seviyelerini ve bağımsız düşünme becerilerini geliştiren yöntemlere, özellikle de sorular ve alıştırmalara ders kitaplarında çok önem veriyordu. Eğitim ve öğretimi tek bir süreç olarak görüyordu. Kişiliğin oluşmasında eğitimin gücüne büyük önem vermiştir. Ancak kişiliğin oluşumunda eğitimin rolünü gereğinden fazla abartmamış, çevrenin de söz konusu oluşumu etkileyen önemli bir faktör olduğunu kabul etmiştir. A. Sahhat'e göre eğitimin amacı ülkesini ve milletini seven, eğitilmiş, temiz maneviyata sahip, imanı sağlam, dünya görüşü geniş ve vatansever insan yetiştirmektir.

Ahlak eğitimi meselesini tartışmaya açan A. Sahhat, bencillik, bireycilik, açgözlülük, dalkavukluk, kabalık, gösteriş vd. bu tür sıfatları sert bir şekilde eleştirmiştir. Genç neslin uyumlu gelişimi için beden sağlığı ve beden eğitimi önemli faktörlerden biri olarak gören şair, özellikle alkolün insan vücudu ve sinir sistemi üzerindeki menfi etkisinden bahsetmiştir.

A. Sahhat, genç neslin eğitiminde estetik duyguların geliştirilmesine özel önem vererek, seleflerinden daha ileri giderek, eğitimin gerekliliğini kanıtlayan okullarda müziği estetik eğitimin önemli bir aracı olarak görmüştür. Estetiğin ve sanatın rolünün sadece zevk vermek, eğlendirmek ve rahatlatmak değil, aynı zamanda insana sevebilmeyi ve nefret edebilmeyi, her türlü kötülükle mücadele edebilmeyi öğretmek olanağı olarak görmüştür.

Aile eğitimi konusundaki düşünceleri onun pedagojik sisteminde önemli bir yer tutmaktadır. Aile mutluluğunu ailede bir çocuğun varlığına bağlamaktadır. Genç neslin yetiştirilmesinde ve eğitiminde okulun rolüne değer vermiştir. Bununla beraber çocuğun

yetiştirilmesinde anne ve babanın da önemli olduğunu vurgulamıştır. A. Sahhat, ailenin ve okulun ortak çalışmasını, onlar arasında görev bölüşümü yapılmasını önermiştir. Ona göre her ebeveyn çocuğunu sevmeli ve kişiliğine saygı duymalıdır. Çocuğun geleceğini düşünen bu sevgi ve saygı, onun davranış ve hareketlerini düzenli olarak kontrol altında tutmalı, yüksek taleplerde bulunmalıdır.

A. Sahhat, genç neslin zihinsel ve ahlaki gelişiminde çocuk edebiyatına da özel önem vermiştir. Onun yazdığı şiirler çocuk edebiyatının en parlak eserleri arasında kabul edilmektedir. Eserleri, çocuklara asil ahlaki nitelikler aşılamanın yanı sıra, onlara doğa ve toplum hakkında kapsamlı bir bilgi de vermektedir. Onlarda bilimsel bir dünya görüşünün oluşmasını ve sanatsal zevkin gelişmesini tetiklemektedir. Eğitim sürecinde çocuk psikolojisinin önemli olduğu belirtmekte ve öğretmenlerden konuya ilişkin bilgiler edinmesini istemektedir.

Genel olarak bakıldığında A. Sahhat'ın düşüncelerinin öneminin günümüzde de kaybolmadığını görmek mümkündür. Bireyin gelişimi için önemli olan ahlaki değerlerin kazanılması eserlerde sürekli vurgulanmıştır. Düşünür, bireyin kişisel niteliklerinin geliştirilmesiyle toplum karşısında misyonunun bitmediğini ifade etmiştir. Bu nedenle ikinci aşamada eserlerinde bireyin toplumdaki yerini tespit etmeye çalışmıştır. Bu misyonun vatanseverliğin aşılmasıyla başarılacağını düşünüyordu. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin sonuçta insanlığa hizmet edeceğinin bilincinde olan A.Sahhat, bu nedenle hümanizmin önemine vurgu yapmıştır. Çünkü bu duygularla büyüyen bireyin kendine, halkına ve insanlığa hizmet edeceği varsayılmaktadır. Bu da düşünürün daha aydın bir gelecek hayal ettiğini göstermektedir. Eğitim sayesinde kötülüklerden kurtulan birey, toplum ve insanlık daha mutlu ve huzurlu bir yaşam tarzına kavuşacaktır.

Kaynakça

- A. Məmməd, X. Cəfər. *Müasir ədəbiyyat: Orta məktəbin 10-cu sinfi üçün*. Bakı: 1948.
- A.Səhhət, Ayı və şir. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə.Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət, İt və kölgəsi, *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Ana və bala. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Ana və oğul. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Ana və oğul. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Ayı və Arılar. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Bir məktəbdə imtahan. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Bir məktəbdə imtahan. *Məktəb*. 18 may 1913, №9.
- A.Səhhət. Bizdə millət uyğusu olur. *Bəsirət*. 10 may 1914, №5.
- A.Səhhət. Cəhalət səmərəsi yaxud bir yetimin xoşbəxtliyi. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr.
- A.Səhhət. Cərrahlıq. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Cücələr. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Dəvət. *Rəhbər*. 1906, №2.
- A.Səhhət. Dostum Mirzə Abdulla Şaiq cənablarına. *Əsərləri I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Edadi məktəblərində milli tərbiyə. *Açıq söz*. 28 dekabr 1915, №71.
- A.Səhhət. Ey Qoqol yatmagınən, dur gözün aç bidar ol. *Şərqi-rus*. 3 mart 1904, №25.
- A.Səhhət. Ədəbi-elmi felyeton. *Həyat*. 23 iyun 1905, №14.

- A.Səhhət. Əhmədin qeyrəti. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Əkinçi nəğməsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. *Əsərləri. II cild.* Bakı: Azərnəşr, 1976.
- A.Səhhət. Fəryadi-intibah yaxud amali vətənpərvəranə. *Əsərləri I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Gün və külək. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. İki dana. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. İki uşaq. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. İlk bahar. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. İnqilab günləri və bizim hamımız. *Açıq söz.* 28 iyul 1917, №531.
- A.Səhhət. İnqilab günləri və bizim hamımız. *Açıq söz.* 28 iyul 1917, №531.
- A.Səhhət. Küçə uşağı. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Qaranquş balaları. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Qarışqa və milçək. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975
- A.Səhhət. Qış. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Məktəb şagirdi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Məktəb şagirdi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Məsd yaxud şərxoş. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.

- A.Səhhət. Millət məclisi. *Sovqat*. 4 aprel 1917, №175.
- A.Səhhət. Milli ideallar. *İqbal*. 4 mart 1914, №593.
- A.Səhhət. Musiqi və nəğmənin məktəblərdə əhəmiyyəti. *Sovqat*. 4 noyabr 1916, №53.
- A.Səhhət. Neft fantanı. *Əsərləri. I cild*, Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Nideyi millət, yaxud amali vətənpərvəranə. *Rəhbər*, 1906, №3.
- A.Səhhət. Naleyı təhəyyür, yaxud millətə xitab. *Rəhbər*. 1906, №5.
- A.Səhhət. Oğru və anası. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Özlərini sevənlərə. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Redaksiya. *Həyat*. 14 avqust 1905, №50.
- A.Səhhət. *Seçilmiş əsərləri*. Bakı: Azərnəşr, 1950.
- A.Səhhət. *Sınıq saz*. Bakı: 1912.
- A.Səhhət. Sovqat oxucularına. *Sovqat*. 26 sentyabr 1916, №23.
- A.Səhhət. Sovqat oxucularına. *Sovqat*. 30 sentyabr 1916, №23.
- A.Səhhət. Şair, şeir pərisi və şəhərli. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Şeyx Sədi. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Şərəf. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Tağı və Nağı. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Təbliğ, yaxud kütahbeyinlərə cavab. *Rəhbər*. 1906, №4.
- A.Səhhət. Təqdim. *Rəhbər*. 1906, №12.
- A.Səhhət. Təqdim. *Sovqat*. 30 sentyabr 1916, №24.
- A.Səhhət. Tənbəl. *Əsərləri. I cild*. Haz:K.Talibzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.

- A.Səhhət. Tərcüme-yi-halım yaxud hululu. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Tərəqqi və təbiətin qanunu. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Tülkü və qurd. *Əsərləri. I cild* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Üçüncü bir düşmən. *Sovqat.* 2 may 1917, №197.
- A.Səhhət. Vətən. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Vətən. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Yad et! *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Yay gecəsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Yay səhəri. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Yay səhəri. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət. Yoxsulluq eyb deyil. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Səhhət.Yay gecəsi. *Əsərləri. I cild.* Haz:K.Talıbzadə. Bakı: Azərnəşr, 1975.
- A.Şaiq, *Xatirələrım.* Bakı: Gənclik, 1961.
- A.Şaiq. *Gülzar.* Bakı: Bəradəran Orucov, 1912.
- Abbasqulu təbib Mehdiyev Şamaxılı, *Şərqi-rus.* 1904, 3 mart, №25.
- C.Cəbrayılbəyli. *Xatirələrım.* Bakı: Azərnəşr, 1966.
- C.Məmmədquluzadə. Lağlağı. *Molla Nəsrəddin.* 1909, №40.
- Ə.Hüseynzadə. Yazılmaz dilimiz, ikinci ilimiz. *Tərəqqi.* 9-10 fevral 1909, № 31-32.
- Ə.Mahmudov, Redaksiya. *Azərbaycan,* 1963, №11.
- Ə.Ə.Ağayev. *Fərhad Ağzadənin pedaqoji fəaliyyəti və görüşləri,* dissertasiya. Bakı, 1969.

İrşad. 25 mart 1908, №39.

K.Talibzadə. *Abbas Səhhət*. Bakı: Gənclik, 1986.

K.Talibzadə. Görkəmli şair və müəllim. *Azərbaycan müəllimi qəzeti*. Bakı, 2 noyabr 1948.

K.D.Uşinski. *Seçilmiş pedaqoji əsərləri*. Bakı: Azərnəşr, 1953.

M.Mahmudbəyov, A.S. Mehdizadə. *Yeni məktəb*. Bakı:Kaspi. 1915.

S.Tahirzadə. Şamaxıdan. *İrşad*. 1906, №237, №243, №266.

Şeyx Şeypur. Qəzet nədir? *Kəlniyyət*. 1912, №25.

Şeyx Şeypur. Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm. *Kəlniyyət*. 1912, №29.

Şeyx Şeypur. Student. *Kəlniyyət*. 21 noyabr 1912, №27.

Şeyx Şeypur. Student. *Kəlniyyət*. 3 avqust 1912, №11.

Şeyx Şeypur. Təqdim. *Kəlniyyət*. 1912, №1.

Şeyx Şeypur. Təqdir edəlim. *Kəlniyyət*. 13 iyul 1912, №8.

Şeyx Şeypur. Üxüvvət məktəbi. *Kəlniyyət*. 13 iyul 1912, №8.

Şeyx Şeypur. Ata çıxan ağacı oğul budaq-budaq gəzər. *Kəlniyyət*. 28 oktyabr 1912, №23.

Şeyx Şeypur. Ədəbiyyat. *Kəlniyyət*. 16 dekabr 1912, №30.

Şeyx Şeypur. Zəhmət çəkmə. *Kəlniyyət*. 20 iyul 1912, №9.

Tənqidat. *Tərəqqi*. 2 sentyabr 1909, №206.